

SOSYOLOJİK

DÜŞÜNME

ve

METODOLOJİSİ

Mehmet Cüneyt BİRKÖK

Elektronik Sürüm 1.6

İstanbul 1998

İÇİNDEKİLER

Sunuş	1
I. Düşünme ve Sosyoloji.....	4
A. Bilimsel ve Eleştirel Düşünme	9
B. Realisttik ve İdealisttik Düşünme	10
C. Bilgi Kaynakları ve Objektivite Problemi.....	11
D. Sosyolojik Düşünmenin Bilgi Kaynakları.....	15
E. Sosyolojik Düşünme.....	18
F. Niçin Sosyolojik Düşünme?.....	20
G. Sosyolojik Alan.....	25
H. Sosyoloji ve Yakın Bilimler	29
II. Perspektif ve Metot	36
A. Sosyolojik Bakış.....	36
B. Mikro ve Makro Açılar.....	39
C. Sosyolojide Araştırma	44
D. Sayısal ve Niteliksel Araştırmalar	48
E. Sosyolojik Düşünmenin Metodolojik Özellikleri.....	50
F. Sosyolojik Düşünme ve Metot Problemleri.....	52
III. Düşünme ve Araştırma	55
A. Soru Sorma.....	55
B. Kavram Tanımlama.....	60
C. Araştırma Problemi	65
1. Tespiti	66
2. Çözümü	68
D. Beyin Fırtınası.....	74
E. Konsept Haritası.....	76
F. Konu Seçimi ve Gerekçeleştirme	78
G. Teori Kurma	82
H. Problemden Tebliğe Bir Sosyolojik Düşünme Örneği.....	85
I. Okuma	94
J. Not Alma.....	98
K. Yazım	99
L. Sözlü İletişim	109
IV. Bilimsel Metnin Yapısı	113
A. Başlık	114
B. Önsöz.....	118
C. Giriş.....	118
D. Problem	119
E. Kaynakların Değerlendirilmesi	120
F. Metodoloji.....	120
1. Sörvey ve Anket Araştırması	121
2. Gözlem Araştırması	123
3. İçerik Araştırması.....	124

G.	Bulguların Değerlendirilmesi	125
H.	Sonuç.....	125
I.	Özet.....	126
J.	Çalışmanın Kontrol Edilmesi	128
K.	Kaynak Gösterme.....	129
1.	MLA Biçimi	129
a)	Yazılı Kaynaklar:	129
b)	Elektronik Kaynaklar	132
2.	APA Biçimi.....	134
a)	Yazılı Kaynaklar	134
b)	Elektronik Kaynaklar	135
3.	Chicago Biçimi	138
Kaynaklar	142

Sunuş

Günümüzde sosyal hayat geliştikçe ve karmaşıklıkça, politikaların belirlenmesi, problemlerin giderilmesi, kısaca herhangi bir sosyal faaliyet için bilimsel çalışma sonucu ortaya çıkarılmış olan bilgiye giderek daha çok ihtiyaç duyulmaktadır. Sosyal dünyadaki mevcut bilginin kavranması ve dondurulmuş bir gerçek olarak kabul edilmeyerek yeni bilgilere yol açması için *sosyolojik bir düşünme* tarzına gerek duyulmaktadır.

Bu çalışmada sosyoloji, metodoloji ve felsefeden yararlanılarak sosyolojik olarak düşünmenin tekniği araştırılmaktadır. Amaç, düşünme veya araştırma yapma gibi entelektüel bir çalışma esnasında bilimsel dogmalar, düşünce kalıpları veya diğer metodolojik hatalara düşmeden ya da engellere takılmadan sosyal olayların anlaşılmasını sağlayacak pratik bir düşünme metodu oluşturmaktır. Böylece araştırmacının herhangi bir

sosyal olgu hakkındaki bilgisi, sadece başkalarının o konuyla ilgili daha önceki anlayışlarıyla sınırlı kalmayarak olayın hakikatine başka yönleriyle de nüfuz edebilecektir. Çalışmada düşünme ve metodolojinin önemli noktaları birleştirilerek sosyolojik düşünmenin temel çerçevesi kurulmaya çalışılmaktadır. Araştırmadaki teori ve pratik bağını koparmamak için konular mümkün olduğu kadar birlikte ele alınmakta ve uygulama örnekleriyle açıklanmaktadır. Bu amaçla sık kullanılan bazı araştırma tekniklerine de yer verilmiştir. Vurgulanması gereken bir husus da metodolojinin araştırma tekniklerinden çok daha ötede ve en az araştırmanın kendisi kadar önemli olduğudur. Bilimsel bir çalışmada her adımın düşünülerek atılması gerekmektedir. Aksi takdirde elde edilmiş olan sonuçlar geçersiz olacaktır. Sosyal konularla ilgilenen herkesin, sosyolojik düşünmeyi hem bir düşünce tarzı hem de düşünme metodu olarak kullanması yararlı olacaktır. Böylece sosyal olaylar daha kolay, anlamlı ve gerçekte oldukları gibi değerlendirilebilecektir. Günümüzde her kesimden insanın en çok ihtiyaç duyduğu şey “kendisinin dışındaki dünyada ve kendi benliğinde olup bitenleri anlamasını sağlayacak düşünsel bir nitelik kazanmak; böylece, önünde bulduğu bilgilerden bu amaçla yararlanabilmek için gelişkin bir düşünce düzeyine çıkabilecek duruma gelebilmektir.”¹ Sosyolojik düşünme pratik bir metot sağlayarak sosyal olayların anlaşılmasını kolaylaştırmakta, belli bir disiplinin kalıplarının dışında, gerçekte etkili olan başka faktörleri de hesaba katarak daha da netleştirmektedir. Böylece sosyal hadiseler gerçekte oldukları gibi değerlendirilebilmektedir. Zaten sosyolojinin amacı da budur.

Sosyoloji biliminin tahsili, sosyologlara zaman içinde sosyolojik bir düşünme tarzını sağlamakla birlikte, mevcut standartların ötesine geçecek bakış tarzlarını geliştirme mecburiyeti vardır. Öte yandan, sosyal bilimler sahasındaki diğer araştırmacıların kendi disiplinlerindeki çalışmalarına katkı sağlaması bakımından sosyolojik düşünmeyi dikkate almaları

¹ C. W. Mills, (1979). *Toplumbilimsel Düşün.* (Çev. Ü.Oskay), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s.10.

gerekmektedir. Sosyolojik düşünebilmenin yararlı olacağı bir başka kesim de sosyal politikalarla uğraşan veya karar verme görevindeki yöneticiler, yetkililer ve siyasilerdir. Doğru kararların alınması sadece mevcut teknik imkanların en uygun kombinasyonunu sağlamakla değil, mevcut olan tüm faktörler karar verme sürecine dahil edilmesiyle gerçekleşmektedir. Özellikle sosyal determinantlar esas faktör olarak değerlendirmeye katılmalıdır. Bir toplumun kendine has şartları ihmal edilerek yapılan faaliyetler hem eksik hem de bilimsellikten uzaktır.² Bu nedenle günümüz insanı için mümkün olduğu kadar geniş bir yelpazeyi dikkate alan ve sürekli geliştirilen sosyolojik bir düşünce biçimi sağlanmalıdır.

²E. Öksüz, "Bilgi Toplumu ve Türk Kültüründe Vasatı Aşmak." *Yeni Türkiye*. Sayı: 19, (Ocak-Şubat 1998), s. 587.

I. Düşünme ve Sosyoloji

Genel bir kanıya göre insan, kainatta bilinen varlıklar arasında en mükemmel olanıdır. Kendi zihni yetenekleriyle en küçük ayrıntısına kadar kurduğu muazzam bir sosyal dünyada yaşamaktadır. İnsanın kendi sınırları ötesini idrak edemediği için en mükemmel olduğunun ispatı elbette mümkün değildir. Ancak şu husus kesindir ki, insanda bulunan özelliklerden bir kısmı bilinen diğer varlıklarda ya hiç yoktur ya da çok ilkel seviyelerde mevcuttur. Bu özelliklerden en önemlisi akıl ve onun insana mahsus olan fonksiyonlarıdır. Düşünebilmesi ve aklına hitap edilebilmesi sayesinde diğer varlıklardan ayrı, özel bir konumda bulunmaktadır. Sahip olduğu düşünme yetkisi ve görevi nedeniyle davranışlarının sorumluluğunu yüklenmektedir. Bu sorumluluğun ödülü geleceğini istediği gibi yine kendisinin kurmasıdır. İşte insan açısından düşünmenin önemi bu anlamdadır. Başka bir deyişle kendi geleceğini kuran insan için genel anlamıyla düşünme, en önemli özelliktir.

Özellikle felsefi bakış açısından, günümüze intikal eden miras çerçevesinde insanın düşünme özelliğini yeterince kullanmadığı da görülmektedir.³ Halen pek çok sosyal problem çözümsüzlük içinde varlığını

³K. Jaspers, (1961). *The Future of Mankind*. (Trans. E. B. Ashton), USA: The University of Chicago Press, s. 209

sürdürmektedir. Bir kısmının ise çözümü bilindiği halde toplumu yıkıcı etkileri devam etmektedir. Düşünme yeteneğini gereğince kullanmış olsaydı yada doğru düşünebilmiş olsaydı daha farklı bir durumda olabilirdi. Acaba insan ne tür özelliklere sahiptir ki kendine problem yaratmaya devam etmektedir. Sosyal bilimlerde insanı açıklayan iki genel model bulunmaktadır.⁴ Bunlardan ilki biyolojik modeldir. İnsan davranışlarını şartlı refleksler fikrinden hareketle bir organizmanın reaksiyonları olarak görmektedir. Diğer ise sosyolojik modeldir ve bu kitabın konusudur. Her iki model de bir davranışın nedenlerini iki ayrı guruba bölerek incelemektedir. Sosyolojik modelde davranışın sosyal nedenleri ele alınmaktadır.

Öte yandan düşünce, komple bir kavramdır ve çerçevesi içinde birbirinden çok farklı hususiyetleri de barındırmaktadır. Mesela, hangi düşünce doğrudur? Doğruluk ve yanlışlığın kıstasları nasıl değişmektedir? Bunlar da birer düşünce midirler, yoksa varlık için kurulmuş birer boyut mudurlar?⁵ Tüm dünyanın keşifleriyle tanıdığı bir bilim adamının mı düşünceleri iyidir veya doğrudur, yoksa kendini aşmış ve her türlü beşeri zaaf ve ihtiraslardan kurtulmuş bir çobaninkiler mi? Bunların zihni yapılanmaları nasıldır ki, farklı düşünceler üretebilmektedirler? İyi ve kötü, doğru ve yanlış birbirlerinden nasıl ayrılmakta, hatta insanlara göre neden değişmektedir? Bu sorular etik ilmi veya ahlak felsefesinin soruları olmakla birlikte, kültürel antropoloji ve sosyoloji, doğru ve yanlış kavramlarının kültürlere göre değiştiğini kabul etmektedir. Rölativizm' e göre, *doğrumun* tanımı, fert tarafından doğru olduğu kabul edilen şey olarak yapılmaktadır. Ancak, doğru veya yanlış, sadece ferdin düşüncelerine bağlı olan bir kavram değildir. Etik (ahlak) teorilerine göre, doğru ve yanlış düşünceleri, ferdi varlığa (sübjektivizm veya ferdi rölativizm teorisi), grup varlığına (kültürel rölativizm teorisi), ya da insanüstü varlığın (külli irade teorisi)

⁴H. Gerth ve C. W. Mills, (1964). *Character and Social Structure: The Psychology of Social Institutions.* USA: Harbinger Book, s. 3-18.

⁵W. Lippmann, (1963). *Essays in The Public Philosophy.* (7. Baskı), USA: Mentor Book, s. 110.

değerlerine, düşüncelerine veya tavırlarına bağlıdır.⁶ Bunların yanı sıra idraksizlik (*noncognitivism*) teorisi doğruluk ve yanlışlığın hiç bilinemeyeceğini söylemektedir. *Natüralizm* teorisi ise, tam tersi görüşüyle, doğrunun ve yanlışın durumu tasvir eden bilgilere sade bir bakışla bilineceğini söylemektedir. *Non-natüralizm* teorisi, biliş için mevcut olandan daha fazla bir bilgiye, mesela, sezgi⁷ gibi bize doğrunun ne olduğunu söyleyen bilgiye veya ahlak kurallarının gerçeğine ihtiyaç duyulduğunu ifade etmektedir.⁸

Fakat çoğu kişinin katılacağı ortak bir yargı, insanın belli bir amacı gerçekleştirmeye yönelik istisnai özelliklerle donatılmış olduğudur. Bu büyük mânânın aslında anlamsız olduğunu iddia etmek, gülünç olmakla birlikte, insana verilmiş olan kapasitenin ve dolayısıyla da mânânın büyüklüğünü teyit eder.

Düşünme ve irade birbirinden ayrılamayan, hatta birbirlerini gerektiren kavramlardır. Varlığın hem bir irade eseri ve hem de kendisine has bir iradesinin olduğu temel kabulümüzdür. Bu bakış açısı, tesadüfî gelişmeyi öngören evrimci düşünceden farklıdır. Özellikle sosyal olayların günlük müşahedeleriyle bile, sürekli devam eden top yekûn bir gelişmenin olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu durum, seçiciliğin vuku bulduğunu, başka bir deyişle iradenin olduğunu ortaya koyar. Belli bir yönde düşünme ve davranabilme gücü olarak kabul edilen iradenin gerek şartı özgürlüktür. Sosyal yapılar da iradelerin sosyal boyutlara ulaşmasının bir sonucudur. Toplumlar birbirlerinden farklı şekillerde bilinçli ya da bilinçsiz olarak insan zihninde kök salmış özelliklerin ürünüdürler.⁹

⁶A. J. Kimmel, (1990). *Ethics and Values in Applied Social Research*. (3. Baskı), USA: Sage Publications, s. 10-23.

⁷Bergson'a göre sezgi filozofun zihninde hiç bir şekilde formüle edilmemiş bilistir. [H. Bergson, (1946). *The Creative Mind*. (Trans. M. L. Andison), USA: Philosophical Library, s. 127-9.]

⁸R. L. Purtil, (1976). *Thinking About Ethics*. USA: Prentice-Hall, s. 1-13.

⁹R. Aron, (1969). *Progress and Disillusion: The Dialectics of Modern Society*. USA: The New American Library, s. 272.

Kısaca insan mükemmel özelliklerle donatılmış olarak yaratılmaktadır. "Yaratıcı tarafından ona, yer yüzü ve onun kaynaklarını kullanarak geliştirebilecek bir kabiliyet verilmiş, dünyaya gönderiliş gayesine uygun cihazlarla donatılmıştır. ... Canlılar içinde sadece insan, geliştirdiği medeniyeti, kendinden sonrakilere aktarma kabiliyetine sahiptir. Görüldüğü gibi, bütün bu hususlar, insanın başlangıçtan itibaren özel olarak yaratıldığını ortaya koyar."¹⁰ Bu özelliğinin en büyük belirtisi, tam olarak kullanamıyor olmasıyla birlikte düşünme yeteneği ve onun bir sonucu olan bilme hadisesidir. Başka bir deyişle insan, kabiliyetlerini bilgi ile birleştirerek icat etmekte, üretmekte, kontrol ve hükmetmektedir.

Bilme ruhi bir hadisedir. Bilgi ise, bilmenin lisan halinde yapılanmış bir sonucudur. İdrak, tasavvur ve düşünme ise farklı birer bilme tarzlarıdır. Von Aster, "*düşünme nedir?*" sorusuna şöyle bir cevap vermektedir: Düşünmek, "... birleştirmek, parçalamak ve mukayese etmektir diyebiliriz. Birleştirmede objeleri bir birlik veya bir *bütün* halinde toplarım; parçalamakla da bir objeyi *parçalarına* ayırmış olurum; mukayesede ise iki veya daha ziyade obje arasında mevcut olan bir nispeti (mesela bir eşitlik, benzerlik, başkalık nispetini) öğrenirim."¹¹ İdrak, tasavvur ve düşünme tarzları birbirinden ayrılmaz. Biri olmadan diğeri mümkün değildir. Mesela idrak edilmeyen bir şey tasavvur edilemez veya tasavvur edilmeyen bir şey düşünülemez. Kısaca düşünme, idrak ve tasavvurla birlikte ruhi bir hadise olan bilmenin sağlandığı haldir.

Herhangi bir sosyal faaliyet de düşünme filine sebep olmaktadır. Marksizm'e göre düşünce ve fikirler emekten kaynaklanırlar; insanlar daha sonra toplumsal faaliyetleri süresince düşünmelerini ve fikirlerini geliştirirler.¹² Bu kanaate göre düşünme tamamen sosyal bir üründür. Veblen'e göre düşünme, kökenleri barbar toplumların özelliği olan feodal

¹⁰H. M. Morris, (1985). *Yaratılış Modeli.* (Terc. A. Tatlı, v.d.), Ankara: Milli Eğitim Basımevi, s. 169.

¹¹Ernst von Aster, (1945). *Bilgi Teorisi ve Mantık.* (Çev. M. Gökberk), İstanbul: (?), s. 35

¹²M. Cornforth, (1997). *Bilgi Teorisi.* (Çev. H. Selman), İstanbul: Yorum Yayınevi, s. 69.

yapıdaki aristokrat sınıflara kadar uzanan boş zamanların önemli bir fonksiyonudur. Bu dönemde bir üst sınıf olan aristokrasi (Veblen bu kesimi boş zaman sınıfı '*Leisure Class*' adıyla adlandırmaktadır) yalnızca yönetim, savaş, dini işler ve sporla meşgul olmaktadır.¹³ Elbette düşünme sadece rahat bir hayat tarzının sağladığı boş zamanların bir fonksiyonu değildir. Çeşitli bilim ve sanat eserleri meydana getirmek için uygun imkanlara sahip olmak gereklidir, ancak zor şartların da insan düşüncesini uyaran bir diğer faktör olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle düşünce ve ürünleri, top yekün bir toplumun eseridir. Nitekim, Sapir'e göre, bir toplumun yaptıkları ve düşündükleri kültür olarak tanımlanır.¹⁴ bu bakımdan düşünmede tarihi bir süreç de söz konusu olmaktadır. Uzun zaman süreçlerinde tecrübe edilen hayat tarzları topluluklara, milletlere ve medeniyetlere has belli bir düşünce mecrası oluşturmaktadır. Fakat herhangi bir zorunlu istikamet mecburiyeti yoktur.¹⁵ Mesela, eski Sovyetler Birliği'ndeki sosyalizmin dayalı olduğu maddeci düşünce tarzından çok kısa sürede vazgeçilmiştir. Bu bakımdan düşünceyi ve üslubunu herhangi bir veçhe ile sınırlamak doğru değildir. Sosyal çevre bireyin tutumlarını ve düşünceyi etkilemektedir.

Bu faktörlerin en önemlilerinden biri ferdin düşünme ile ilgili nitelikleridir. Acaba, birey düşünme esnasında hangi niteliklere sahip olmalıdır? Soyut düşünce için ferdi zihin bazı şartları sağlamalıdır. Sembolik olarak düşünebilmek, fikir yürütebilmek, planlayabilmek ve mümkün olan şekli bulup gerektiği gibi hareket edebilmek genel özelliklerdir. Birey ve zihni öncelikle egosantriden kurtulmuş olmalı ve çevre ile objektif münasebetler kurabilmelidir. Ancak bu takdirde zihnin olumsuz etkilerden kurtularak ve kontrol edilmeden düşünebilmesi mümkün olabilecektir. Baskı altında

¹³T. Veblen, (1934). *The Theory of the Leisure Class: An Economic Study of Institutions.* N.Y.: The Modern Library, s. 2-20.

¹⁴E. Sapir, (1931). "Language, Race and Culture", *The Making of Man: An outline of Anthropology.* (Ed. by. V.F. Calverton), N.Y.: The Modern Library, s. 151.

¹⁵S. Taylor, (1956). *Conceptions of Institutions and The Theory of Knowledge.* N.Y.: Bookman Associates, s. 130.

bulunan veya herhangi bir şekilde kontrol altında tutulan bir zihnin serbestçe hareket edebilmesi veya çevresindeki bir problemi görebilmesi beklenemez. Daha sonra iradeli bir şekilde problemi çözmeye teşebbüs etmelidir. Bunun için inisiyatifi ele alması ve problemin çözümü için uygulamaya geçebilmesi gerekmektedir. Bir konu hakkında karar verilmedikçe bir sonraki adımın atılması mümkün değildir. Çözüm amaçlandıktan sonra belli bir düşünüş istikameti seçmek gerekmektedir. Ancak düşünüşü bir görüş açısından diğerine kaydırabilmek için mümkün olduğu kadar esnek olmalıdır. Esnekliğin yanı sıra zihnin, bir meselenin çeşitli durumlarını sıralı bir şekilde muhafaza edebilmesi, birden fazla birbiri ile ilgili olmayan uyarana karşı aynı zamanda cevap verebilmesi de gerekmektedir. Ele alınan meselenin bütününe vakıf olmalı, kavrayabilmeli, ünitelerine ayırabilmeli, o mesele ile beraber olan fakat ilgili bulunmayan diğer halleri ayırabilmeli ve ayrılmış parçaları uygun bir sıra ile bütün teşkil edecek şekilde düzenlemelidir.

A. Bilimsel ve Eleştirel Düşünme

Bazı yazarlar düşünmeyi iki mecrada ele almaktadırlar. Diğer bir deyişle bütünü kavramada iki temel düşünce tarzı bulunmaktadır. Her iki düşünce türü de tecrübeyle sınanmış, net ve doğru bilgiler taşırlar. *Bilimsel* olarak adlandırılanı sadece doğrulanabilir gerçeklerden, *eleştirel* olanı ise, inandırıcı ve iyi yapılanmış fikirlerden müteşekkildir.¹⁶ Eleştirel düşüncede bilimsel gerçeklere ek olarak başka değerler de söz konusudur. Bilim sürekli gelişmekte olduğu için nihai doğrular yoktur. Öğrenme yoluyla yeni bilgiler eklenmektedir. Eleştirel düşüncede şahsi görüşler ağırlıklıdır.

Bununla birlikte her iki düşünme tarzında esas olan şey bir fenomenin açıklanmasıdır. Yani kritik (eleştirel) düşünmede de bilimsel düşünmede

¹⁶L. Bryson, (1960). "The Uses of Knowledge", *An Outline of Man's Knowledge of the modern World*. (Ed. by L. Bryson), N.Y.: McGraw-Hill Book, s. 5.

de esasen bir olgu açıklanmaktadır. Düşünme fiili bir açıklama yapma olarak ele alındığı takdirde konu biraz daha sadeleşmektedir. Açıklamak, bir şeyin başka şeylerle ilişkisini kurmaktır: düzene sokmak, bir dizide, durumda veya kategoride uygun bir yere yerleştirmek, başka şeylerle kıyaslamak, farklarını ortaya çıkarmaktır. Açıklama yaptığımız zaman, bir fenomenin önceki haliyle olan farklılıklarını tespit ederek şimdiki haline nasıl dönüştüğünü inceleriz. Çeşitli veçhelerini inceler, bir bütün olarak özelliklerinin, parçalarının veya fonksiyonlarının neler olduğunu ve birbirleriyle ilişkilerini, bütünü nasıl meydana getirdiğini değerlendiririz. Bütün incelememiz ilişkilerin araştırılması ve bilim de bu ilişkiler sisteminin bilgisidir.¹⁷ Bilgimiz arttıkça ilişkiler sistemi hakkındaki genel anlayışımız da artmaktadır.

B. Realistlik ve İdealistik Düşünme

Tarih boyunca görülmüş olan düşünce sistemlerini realistlik ve idealistik olarak iki guruba ayırmak mümkündür. Aşağıda bu sistemlerin bazı özellikleri gösterilmektedir.

<i>REALİSTİK</i> <i>Dünyevi (Secular)</i>	<i>İDEALİSTİK</i> <i>İlahi (Sacred)</i>
Maddeci (Materialistic)	Ruhçu (Spiritualistic)
Geçici (Temporalistic)	Ebediyetçi (Eternalistic)
İzafiyetçi (Relativistic)	Mutlakçı (Absolutistic)

Realistlik düşüncede maddi ve somut unsurlar önem kazanmaktadır. İdealistik düşüncede ise manevî, ruhsal veya soyut unsurlar söz konusu olmaktadır. Biri geçici, zaman ve mekanla sınırlı veya göreceli hususlarla uğraşırken, diğeri ebedi veya mutlak düşüncelere yönelmektedir. Her iki düşünce tarzı da farklı olmakla birlikte birbirleriyle çelişen veya birbirlerini

¹⁷R. M. MacIver, (1964). *Social Causation*. USA: Harper Torchbooks, s. 97-8.

yalanlayan sistemler değildir. Nitekim, İbn-i Haldun'a göre olması gereken (idealistik), en az olan (realistik) kadar geçerlidir.¹⁸ Realistik düşünme sadece halihazırda var olanı açıklamakla yetinmektedir. Fakat bunlar birbirinden ayrılmalı, birbirine karıştırılmamalıdır. Realiteyi keşfetmenin hassasiyeti burada gizlidir. Öte yandan realistik düşüncenin sınırları, var olanı var olduğu için kabul etmeye, haklı görmeye kadar uzanabilir. Realitenin doğruluğu veya yanlışlığı konusunda bir tartışma yaratabilir. Bu nedenlerle ayrı şeyler olmalarına rağmen birlikte kullanılmaları gerekmektedir.

Ayrıca realistik düşünce tarzının mutlaka sekülerize olması gerekmemektedir. Sosyal bilimlerde seküler kavramı dünyevî, dinî olmayan anlamında kullanılmaktadır. Kutsal olmayan, ateistlik, inançsızlık, itikatsızlık, kafırlık, zındıklık, itaatsizlik, tanrıtanımazlık, küfür veya benzeri dine karşı tavır içeren herhangi bir anlam taşımamaktadır.¹⁹ Esasen şu anda bize intikal etmiş olan gelenekteki dini unsurlarla dünyevi unsurları birbirinden ayırmak da mümkün değildir.²⁰ Genel bir ifadeyle kültür olarak adlandırılan yapı, zaman içinde her iki düşünce tarzının da katkılarıyla yaratılmıştır.

C. Bilgi Kaynakları ve Objektivite Problemi

Düşünürler arasında, bilginin kaynağı veya elde edilmesiyle ilgili görüş ayrılıkları olmakla birlikte, müşahade ve tecrübenin temel olduğu herkes tarafından kabul edilmektedir. Özellikle öğrenme konusunda bu temel kaynakların somut dayanakları vardır. Görme, işitme, koku, tat ve dokunma duyuları ile gözlem ve deney yapılarak realite algılanmakta, başka bir deyişle bilgi edinilmektedir. Bu duyuların olmaması halinde onunla ilgili

¹⁸İbn-i Haldun, (1982). Mukaddime. (Haz. S. Uludağ), C.1, İstanbul: Dergah Yayınları. s. 161.

¹⁹Martin, D., (1979). *A General Theory of Secularization*. New York: Harper Colophon Books, s. 273.

²⁰Durham, N. C., (1950). *Through Values to Social Interpretation*. N.C.: Duke University, s. 275.

bilgi edinmek mümkün olamamaktadır. Mesela, görme duyusu olmayan bir insan renklerle ilgili bilgileri asla edinemeyecektir. Gözlem ve tecrübe, bilginin elde edilmesinde bilimin kabul ettiği iki objektif yoldur ve herkes için aynı sonuçları doğurur.

Öte yandan bazı düşünürler, beş duyunun dışında başka bilgi edinme yollarının varlığını kabul etmektedirler. Özellikle sezgi ve ilham bunlardan en yaygın olanıdır. Vahiy de bir bilgi kaynağı olmakla birlikte inanç faktörüne bağlı olarak kabul edilmektedir. Her üçü de genel olarak duyulara dayalı olmayan sübjektif bir kaynaktan bilgi alma yollarıdır. Bu noktada bizi asıl ilgilendiren konu doğrudan kaynak veya bilgi alma yolunun kendisi değil, alınan bilginin doğruluğunu sağlayan bir metod olarak bunların niteliğidir. Objektif bir gözlem katılan herkesin aynı ve sınanabilir sonuçları müşahede etmesini sağlamaktadır. Sezgi ve ilhamın tüm insanlara, vahyin ise sadece seçilmiş kişilere açık olduğu kabul edilmektedir. Burada söz konusu edilen vahiy bilgisi, kutsal kitaplardaki ayetler anlamında değil, genel prensipler şeklinde ortaya çıkan ilahi bilgiler olarak anlaşılmalıdır. Vahiy bilgileri bilimsel metotlarla ispatlandığı takdirde objektif bilgi niteliği kazanmaktadır. Bu kabulün temel nedeni, bilginin kaynağının vahiy olması değil, daha sonra bilimsel metotlarla sınanmış olmasıdır. Gerçekte "İslam'ın ana kaidesi olan tevhit inancı, kainattaki zaman ve mekan itibarıyla mevcut bütünlüğün ilim yoluyla ispatına elverişli bir inançtır."²¹ Vahinin bu şekilde ilimle ispat edilebilmesi onun da bir bilgi kaynağı olarak kabul edilmesini gerektirir. Öte yandan vahiy yoluyla aktarılan bilgi tüm insanlığa açıktır ve değişmemektedir. Somut olarak her zaman değerlendirilme imkanı vardır. Sezgi ise başka insanlar tarafından somut olarak müşahede edilebilirlikten uzak kişisel bir anlayıştır ve her zaman ne anlama geldiği açık değildir. Sezgi (intuition), mevcut ama üzeri örtülü bir hakikatin ani bir ruhi hamleyle keşfedilmesi, ilham (inspiration) ise kişinin içine doğan yaratıcılık olarak tanımlanabilir.

²¹ A. Kurtkan Bilgiseven, (1985). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi, s. 13.

A. Kurtkan Bilgiseven'e göre "bir şeyi bilmek başka, yapabilmek başkadır. Yapabilmek için hem metot bilgisine hem de sezgici akıl'a ihtiyaç vardır."²² Bergson'a göre ruhun keyfî vasfı, sadece zihnin ince bir melekesi olan sezgi ile kavranabilir. Bir takım vasıflar sezginin dışında, hele beş duyu ile asla anlaşılabilir. Bazı manevî hakikatlere ve bilgilere akıl yürütme, beş duyu gibi vasıtaların dışında ancak sezgi yoluyla ulaşılabilir. Sezgi, elde edilen bilginin kontrol edilmesi şartıyla bir bilgi kaynağı olarak kabul edilmektedir.²³

Bu durumda, tartışmalı olmakla birlikte, iki tür bilginin varlığı kabul edilmektedir. Bunlar deney ve gözlemlerle ortaya konabilen objektif bilgi ile ilham, sezgi ve vahiyle edinilen sübjektif bilgidir. Bilimsel bilgi ise, kaynağı ne olursa olsun sınanabilir ve objektif hale dönüştürülmüş bilgidir. Objektif (nesnel) bilgi, müşahede ve deney yoluyla, sübjektif (öznel) bilgi ise ilham, sezgi, vahiy gibi vasıtalarla edinilir. Sosyal bilimin amacı *objektif* gerçeği aramaktır.

Sosyal özellikler hiçbir şekilde anlam kaymalarına uğratılmadan realitede oldukları gibi anlaşılmalıdırlar. Realite bir şeyin nasılsa öyle olması halidir ve bu nedenle de objektiftir. Ancak sosyal bilimlerde en önemli metodolojik problemlerden biri objektivitenin ne olduğu ve nasıl sağlanacağına ilişkindir. Mesela, araştırmacı bir sosyal olayı incelerken, önyargılarının gerçeği gölgeleyen ve olanı olduğu gibi anlamasını engelleyen etkilerinin nasıl farkına varacaktır ve bunlardan kurtulacaktır?

Daha belirgin olarak objektifliği engelleyen unsurlar üç grupta toplanabilir. İlk grupta, teorilerin kaynaklandığı bilgi birikimi vardır. Bir miras olarak önceki nesillerden intikal etmiş olan bu birikim, araştırmacının zihnindeki düşünce sistemini normatif olarak şekillendirmekte, bir nosyona

²² A. Kurtkan, (1978). Sosyal İlimler Metodolojisi, İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul Fakülteler Matbaası, s. 335

²³G. C. Helmstadter, (1970). *Research Concepts in Human Behavior: Education, Psychology, Sociology* USA: Meredith Corporation, s. 8-9.

dönüşmekte ve dolayısıyla bundan sonra nasıl düşünmesi gerektiğini empoze etmektedir. İkinci grupta, araştırmacının yaşadığı çağın, kültürün, statünün veya hayat şartlarının etkileri söz konusudur. Üçüncü grup etkiler araştırmacının şahsi özelliklerinden, kişiliğinden ve geçmişinden kaynaklanmaktadır. Bir araştırmada kısaca, gelenek, çevre ve şahsiyet olmak üzere üç grup etki de söz konusudur.²⁴ Objektiviteyi engelleyen bu etkilerin sistematik olarak kontrol edilerek ortadan kaldırılması metodolojinin esas amaçlarındandır. Buradaki *objektiflik* kişiye göre değişmezlik veya izafi olmamak anlamında kullanılmaktadır. Bourdieu, realitenin modele göre değişeceğini ve bundan dolayı bu realitelere ait objektivitenin de değişeceğini söylemektedir. Mesela, '*tren her zaman iki dakika geç gelir*' ile '*tren kural olarak iki dakika geç gelir*' arasında kabul edilmiş olan model bakımından fark vardır. Her iki cümlede de aynı olay anlatılmasına rağmen, ikinci cümlede bir politika veya planın söz konusu olduğu anlamı çıkmaktadır.²⁵ Bu durumda objektivite, kabul edilmiş olan kurallara göre değişmektedir. Modern insanın düşünce unsurları, kendi kişiliğinden ve sosyal güçlerin, tarihi mirasın, dış kültürün ve hayat tecrübesinin meydana getirdiği toplum içindeki varlığından kaynaklanmaktadır.²⁶

Bir şeyin ne olduğu onu anlayan insanın kabul ettiği değerlere bağlıdır. Olaylar referans alınan değerlere göre bir anlam kazanmaktadırlar. Referans noktaları objektif veya sübjektif olarak değiştikleri gibi bilim dallarına veya disiplinlerin bakış açılarına göre de değişmektedirler. Bilim dalları kendi yapılanmalarına uygun olacak bir kısım özellikleri ön plana çıkararak ya da bu özelliklerde yoğunlaşarak belli bir olayı açıklamaktadırlar. Böylece objektif realite karşısında bilimlerin de

²⁴G. Myrdal, (1969). *Objectivity in Social Research: The 1967 Wimmer Lecture*, Pennsylvania. N.Y.: Pantheon Books, s. 3-5.

²⁵P. Bourdieu, (1990). *Outline of a Theory of Practice*. (Trans. R. Nice), Cambridge: University Press, s. 29.

²⁶G. Simmel, (1960). "The Metropolis and Mental Life." *Images of Man: The Classic Tradition in Sociological Thinking*. (Ed.by. C. W. Mills), N.Y.: George Braziller, s. 437.

kendilerine has bir tavırları olmaktadır. Ancak bu tavırlar hiçbir zaman sosyal realiteye aykırı olmamalıdır. Olaylara ve kavramlara sosyal realitede oldukları gibi anlamalar atfetmek gerekir. Mesela, felsefede, hukukta ya da iktisattaki anlamlarından kaçınmak gerekir. Felsefeden farklı olarak mutlak veya nihai gerçeği aramadan, doğru veya yanlış olduğuna hükmetmeden, doğruluğu veya yanlışlığı tespit edecek genel kurallar edinmeye çalışmadan, bunları sadece bir sosyal fenomen olarak değerlendirmek gerekmektedir. Mesela Durkheim'a göre yanlış din yoktur; hepsi kendi tarzında doğrudur. Realite hakkında verilmiş olan bütün cevaplar veya düşünceler insan varlığının değişik tarzlarıdır. Sosyolojik bakış açısına göre mantık izafidir ve düşüncenin kanunları da sosyal davranış normları gibi birer sosyal üründürler. Sosyal meseleler, olayları ve ilişkileri itibariyle yere zamana ve toplum yapısına göre (itibari olarak) değerlendirilmelidir. Genel sonuçları engelleyici bir aşırı özenciliğe düşmemeye dikkat edilmelidir.²⁷ Düşünce ve davranışlar, sosyal normların etkisi altında gelişmekte ve standartlaşmaktadır. Kendine yol gösterici olarak nedenselliği kabul eden bir felsefi düşünce, mesela bazı dini inançları irrasyonel veya mantıksız bulabilir. Halbuki bunlar sosyal sistemin işlerliği olan parçalarıdır. Sosyal normların anlamsız bulunarak ortadan kaldırılması toplumu kaosa sürükleyebilir. Bu durumda 'sebeplere' insanın elinde herhangi bir sistemin lehinde veya aleyhinde kullanabileceği bir silah olmaktadır.

D. Sosyolojik Düşünmenin Bilgi Kaynakları

Düşünme, bilgi, düşünme tarzları (realistlik ve idealistlik), objektif ve sübjektif bilgi incelenerek bu genel çerçeve içinde sosyolojik bilginin ne olduğu aşamasına ulaşmak mümkündür. Yukarıdaki bilgi kaynaklarından farklı olarak sosyolojik bilginin nereden ve nasıl edinildiği de araştırılmalıdır. Temelde iki ayrı soru ortaya konulmaktadır. Acaba

²⁷ M. E. Erkal, (1993). *Sosyoloji (Toplumbilimi)*, İstanbul: Der Yayınevi, .24.

bilgimiz nereden kaynaklanmaktadır ve bu disiplini oluşturan veriler sosyolog için nasıl bir anlam ifade etmektedir? Bu soruya verilecek genel cevap, sosyolojik bilginin kaynağının insanın tutum ve davranışları olduğudur. Sosyal ilişki esnasında meydana gelen etkilenme de mevcut şartların dışında farklı bir bilgi kaynağıdır.²⁸ Sosyolog, incelediği davranışları çeşitli araçlar kullanarak kavrar ve yorumlamaktadır. Bu davranışların sosyal realitede nasıl iseler öylece anlaşılabilmesini sağlayacak belirli bir tarz, bakış açısı, teknik veya metot ihdas edilmelidir. Amaca hizmet eden muhtelif metotlardan ilerdeki bölümlerde bahsedilmektedir. Bilim geliştikçe metodolojik eksiklikler giderilmekte ve yeni çalışmalar yapılmaktadır.

Sosyal bilimlerle ilgili formel veya informel tüm veriler içinde bulunduğumuz sosyal realitede eylem olarak veya daha önceden kayıtlı bir hale dönüştürülmüş olarak mevcuttur. Eylem ve kayıt sosyal realitenin gözlemlenebildiği iki temel kaynaktır. Sosyolojik bilginin kaynağı ise insanların sergiledikleri tutum ve davranışlarıdır. Ancak, bu bilgi daha önce başka araştırmacılar tarafından tespit edilmiş olabilir. Bu durumda bir sonraki araştırmacı için bilgi kaynağı olmaktadır. Bu nedenle yeni bir bilgi olmamakla beraber, kaydedilmiş bilgiyi de sosyolojide bir kaynak olarak almak mümkündür. Örnek olarak tarihi bilgileri düşünmek mümkündür.

Bilimsel bir çalışmada her iki kaynağın kombineli bir şekilde kullanımını sağlayarak yeni bilgiler üretilmektedir. Sosyolog bu iki ana kaynaktan ampirik veriler toplamakta ve toplum açıklamasını yapmaktadır. Bu veriler, sözlü, yazılı, eylem biçiminde veya başka herhangi bir tarzda vücut bulmuş olabilir. Genel olarak tutum ve davranışların gözlemlenmesi, deneyler, raporlar, kayıt ve dokümanların analizleri, mülakat ve anketler sosyologlar için bilgi edinme yollarıdır. Vapurdan çıkan insanların davranışlarını gözlemlemek, günlük gazeteleri taramak kadar sosyolog için bir veri

²⁸E. Goffman, (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. N.Y.: Anchor Books, s. 248.

kaynağıdır. En önemli veri toplama teknikleri sosyal davranışların bir tür müşahedelerinin gerçekleştirildiği mülakat ve ankettir. Kısaca sosyolojik bir araştırmanın bilgi kaynakları teknik bakımdan çeşitli isimlerle anılmakla beraber, genel olarak sosyal fenomenler arasındaki ilişkiler ve bunların genellemeler yapılarak ortaya çıkarılabileceği çalışmalardır.²⁹

Bilgi kaynağının yanı sıra, bilginin doğruluğu da önemli bir sorundur. Bir bilginin veya daha somut ifadeyle mesela bir rakamın doğru olup olmadığı nasıl anlaşılmalıdır? Bilginin doğruluğu konusunda iki kriter vardır. *Aynı sonucu işaret eden verilerin yoğun olması* bilginin doğru olduğu yönündeki ilk kriterdir. Bir değer ne kadar yoğunsa o kadar inandırıcı olmaktadır. Ne kadar güçlü bir ilişki olduğu tespit edilirse, o kadar doğruluğuna hükmedilebilir. Hangi miktarda verinin toplanması gerektiği ayrı bir sorundur. Veri miktarı, kullanılan metoda bakılmaksızın çalışmanın amacına göre belirlenmektedir. Bir yol gösterici olarak hipotezlerin kaç kişilik örnekleme gurubuyla sınanabileceği veya itirazların giderilmesi için hangi ölçekte bir araştırmanın gerektiği düşünülmelidir.³⁰ Öte yandan bazı bilgiler belirli şartlar altında doğru olduğundan, yoğunluğu ne olursa olsun doğruluk konusunda bir sonuca götürmemektedir. Mesela 1967 yılının nüfus istatistikleri o dönem için doğrudur fakat günümüzde bu rakamlara dayalı yapılacak yorumlar hatalı olacaktır. Diğer kriter *sebep sonuç ilişkisinin güçlü* olmasıdır. İliyet bağı ne kadar güçlüyse varılacak hükmün de o kadar doğru olduğu söylenebilir. Ama güçlü gözükten ilişkiler sahte, taklit veya düzmece olabilir. Ayrıca bunun tersi olarak zayıf gibi gözükten ilişkiler ise, teorik bakımdan önemli olabilir. Bu bakımda doğruluk kavramsal (teorik) veya ampirik olarak iki şekilde incelenebilmektedir. Bir bilginin kavramsal bakımdan doğru olup olmadığı için, mevcut literatüre ne kadar uyduğuna bakılmaktadır. Mesela üretim hattında çalışanların ürettiklerini kontrol edenlere göre kendilerine daha çok yabancılaştıkları şeklindeki literatür

²⁹D. Jaros ve L. V. Grant, (1974). *Political Behavior: Choices and Perspectives*. N.Y.: St. Martin's Press, s. 11-16.

³⁰D. Sternberg, (1981). *How to Complete and Survive a Doctoral Dissertation*. N.Y.: St. Martin Press, s. 113.

bilgisine aykırı yeni bir iddia öne sürülüyorsa, o bilginin kavramsal (teorik) olarak doğru olmadığı söz konusudur. Ampirik olarak da bir bilginin doğru olup olmadığı tespit edilebilir. Ancak, pozitif ve negatif hatalara düşmemeye dikkat etmek gerekmektedir. Pozitif hata, yapılan araştırmada (veya hesaplamada) gerçekte var olmayan bir sonucun bulunması, negatif hata ise, yapılan araştırmayla (veya hesaplamayla) gerçekte var olan bir sonucun bulunamaması durumudur.

E. Sosyolojik Düşünme

Yukarıda sözü edilen insan ve toplum arasındaki ilişkinin ve etkileşimin kendine has kuralları vardır. Sosyal hadiseler olup bittikten sonra sosyologlar tarafından belli bir zaman süreci esas alınarak, mümkün olan tüm detaylarıyla sebep sonuç ilişkileri analiz edilmekte ve bu hadisenin bağlı olduğu sosyal kurallar tespit edilmektedir. Sosyolojik düşünmeden amaçlanan, sosyal olguların³¹ bağlı buldukları *kuralların* bir düşünme tarzı veya bir kavrayış şekli olarak sosyologun zihinsel faaliyetlerini düzenlemesidir. Sosyolojik *düşünce*, olmuş olan hadiselerin enformasyon niteliğindeki birikimi iken, sosyolojik *düşünme*, bunlardan çıkarılan yorumların belli bir düşünme biçimi sağlayarak halen süren veya gelecekteki muhtemel olayların anlaşılmasıdır. Sosyolojik düşünme, sosyoloji biliminin sağladığı bir tutumdur. “Düşünce” kelimesinden ortaya çıkarılmış olan bilgi anlaşılmakta iken, “düşünme” kelimesi aktif bir fiil olarak amaca uygun formda hareket ederek bilginin ortaya çıkarılması eylemini ve işlemini ifade etmektedir.

Başka disiplinlerle mukayese ederek sosyolojik düşünmeyi biraz daha açmak mümkündür. Mesela, iktisadî düşünce, tarih boyunca iktisadî etkenlerle vuku bulmuş olaylar hakkındaki değerlendirmelerden

³¹ “Sosyal olgular”, sosyal hadiseler anlamında kullanılmaktadır. Geniş bir tasnif için bkz: H. Z. Ülken, (1955). *Sosyoloji'nin Problemleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No:628, İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası, s.118 ve devamı

müteşekkildir. Topluların nasıl ürettikleri, tükettikleri, paylaştıkları, sosyalist ekonomi, Keynezyen analizler gibi tüm iktisadî konular, olaylar ve bilimsel faaliyetlerin bir araya gelerek oluşturdukları bilgi birikimi *iktisadî düşünceyi* oluşturmaktadır. Mevcut bilgi birikimi, iktisadî bir karar verileceği ya da bir olayın açıklaması yapılacağı zaman bunun belirli bir formda olmasını zorunlu kılmaktadır. Yeni bir iktisadi teşebbüs esnasında arz-talep ilişkisini gözetmek veya maliyeti en düşük bir yatırım malını tercih etmek ise *iktisadî düşünmedir*. “...Sosyal yapı ve değişme ile kültürel yapı özelliklerini hesaba katmayan bir iktisadi analiz şekillerde ve grafiklerde kalmaya mahkumdur. Sosyoloji birçok sosyal ilime yaptığı katkıda olduğu gibi, iktisada da ruh verir, rakam ve dizileri cansız yığınlar olmaktan kurtarır.”³² Bu örnekte olduğu gibi sosyoloji ve diğer dallardaki disiplinler düşünce itibarıyla belirli bir zeminde buluşmak mecburiyetindedirler. Sosyolojik düşünme de tarih boyunca süregelen bilgi birikiminin sağladığı bir düşünce ve dolayısıyla da davranış biçimidir.

Bu noktada genel olarak bilimin, ve özellikle de sosyolojinin, bir ideoloji problemi söz konusu olabilir. Acaba sosyoloji, kendine has bir düşünme biçimi veya düşünce kalıplar yaratarak bir ideolojiye mi dönüşmektedir? Bizce, geçmişte bu tür tehlikelere düşülmüş olmakla birlikte, günümüzde bilimin ulaştığı seviye, bilimsel ve bilim dışı doğmaları ortadan kaldırmaktadır. Her dönemin kendine has paradigmaları vardır. Ancak bunlar dondurulmuş ideolojiler değildirler. Zaman içinde insanlığın ortaklaşa bilimsel bulgularıyla ulaşılmış anlayış seviyeleridir. Paradigma kavramı Latince model, örnek, kalıp veya şekil anlamlarını taşıyan “*pattern*” kelimesinden türetilmiş ve bilim adamları topluluğunun çeşitli teorilerden müteşekkil ortak bilimsel anlayışını ifade etmektedir.³³ Bu bilimsel anlayış, bağlı olunandan ziyade ulaşılan bir seviye anlamındadır. Bu nedenle sürekli değişmekte ve gelişmektedir. Sosyolojik paradigma da bu kuralın dışına

³² M. E. Erkal, (1984). *Sosyal Meselelerimiz ve Sosyal Değişme*, Ankara: Mayaş Yayınları, s. i.

³³ K. R. Hoover, (1984). *The Elements of Scientific Thinking*. (3. Baskı), N.Y.: St. Martin's Press, s. 76-7.

çıkamamaktadır. Çünkü, sosyoloji ideoloji veya dondurulmuş bir kalıp değil bir bilimdir ve diğer dalların tabii olduğu genel kurallara bağlı olarak onlarla birlikte gelişmektedir.

F. Niçin Sosyolojik Düşünme?

Bu soruya verilecek cevap *niçin sosyoloji* sorusuna verilecek olan cevabın hemen hemen aynıdır. Sosyolojinin önemi ortadadır; diğer bilim dallarının bulgularını da hesaba katarak sosyal realitenin mümkün olan en geniş şekliyle kavranmasını sağlamaktadır. Öte yandan, böyle bir düşünme tarzı, araştırmaların bir kısım faktörlerde yoğunlaşarak diğerlerinin ihmal edilmesiyle meydana gelecek muhtemel değerlendirme hatalarını önleyecektir. Ayrıca, sosyolojik düşünen araştırmacı bazı konularda derin ve detaylı bir çalışma yapmasına gerek kalmadan doğru verileri elde edebilecek ya da tespit ve tahminlerde bulunabilecektir. Kognitif psikolojiye göre, insan zihni, bulunduğu hal ve sürdürdüğü proses itibarıyla hesaplayıcıdır.³⁴ Bu işlemi nasıl yapacağına dair bir formül ya da prosedür kalıbı bir kere teşekkül ettirildiği takdirde, eldeki sorunu nasıl çözümleyebileceğine dair yeni baştan metot veya formüller aramasına gerek kalmadan kolayca halledebilmektedir.

Yukarıda sözü edilen amaçları biraz daha açmak gerekmektedir. İlk olarak sosyolojik düşünme ile sosyal realitenin tümünün kavranmasından söz edilmişti. Sosyal realitenin bütün boyutlarıyla ele alınması esasen sosyolojinin temel yaklaşımıdır. Hatta, "...sosyal vakıaların sadece sosyal faktörler arasındaki karşılıklı tesirin bir neticesi olmadığı, fakat coğrafî ve fizikî çevre şartları ile sosyal şartlar arasında da bir karşılıklı tesir münasebetinin mevcut olduğu ve olması gerektiği"³⁵ de sosyolojinin

³⁴J. A. Fodor, (1985). "Methodological Solipsism Considered as a Research Strategy in Cognitive Psychology." *Mind Design: Philosophy Psychology Artificial Intelligence*. (Ed. by J. Haugeland), Cambridge: The MIT Press, s. 309.

³⁵ Bilgiseven, K., A., (1982). *Genel Sosyoloji*. (3. Baskı), İstanbul: Divan Yayınları, s. 106.

vardığı bir sonuçtur. Diğer bilimler, sebep sonuç ilişkilerinde bakış açılarına göre belirli faktörleri ele alırken, sosyoloji bütüncül karakteriyle realitenin tümünün kucaklamaktadır. Bu nedenle, sebeplerin bir kısmının ihmal edilmesiyle yapılmış olan analizlerde bazı eksiklikler olmaktadır. Mesela, diğer şartların sabit kaldığı varsayımına dayalı yapılan salt iktisadî bir analiz bir noktaya kadar zaruri olsa bile sonuç itibarıyla eksik kalacaktır. Halbuki sosyolojik düşünen bir araştırmacı, kendisini sosyal olayların çok sebepliliğini de göz önünde bulundurarak bir değerlendirme yapma mecburiyeti hissedecektir. Piyasada çok satılmakta olan bir dergiyi örnek olarak alalım. Eğer iktisadî düşünülürse, bu derginin fiyatının ucuz olduğu ve fiyat-talep dengesi sonucu çok miktarda satıldığı neticesine varılır. Psikolojik düşünüldüğü takdirde dergideki renkli fotoğrafların okuyucu etkilediği ve daha çok dergi satılmak isteniyorsa daha cazip resimlerle donatılması gerektiği sonucu ortaya çıkar. Siyasal düşünmenin bulacağı sonuç ise geniş bir kesimin politik görüşünün dergide yansıtıldığıdır. Bu değerlendirmelere göre derginin fiyatı artırıldığında ya da fotoğraflar azaltıldığında satış miktarı düşecektir. Bu gayet yüzeysel bir değerlendirmedir ve mesela başka siyasal görüş sahibi insanların dergiyi okumasını veya fiyatının artmasına rağmen satışının düşmemesini açıklamamaktadır. Halbuki sosyoloji bütün bunları birer faktör olarak yerli yerince kabul edip, aralarındaki ilişkiyi, sosyal oluşun diğer faktörlerini de hesaba katarak değerlendirmektedir. Mesela, söz konusu okuyucu kitlesinde nasıl bir sosyal yapılanma vardır ki, fiyat artırıldığı ve politik görüşler değiştirildiği takdirde, psikolojik etkinin önemi azalmakta, artmakta ya da değişmemektedir. Böylece sosyolojik düşünme gerçeğin, gerçekte olduğu şekliyle anlaşılmasını sağlamaktadır.

Sosyolojik düşünmenin gerekli olduğu bir hususa daha dikkat edilmelidir. Bazı durumlarda sosyal olayların sebepleri teşhis edilememekte veya görüş birliği sağlanamamaktadır. Böyle bir durumda sosyolojik düşünme modeli kullanıldığında sebeplerin teşhisi kolaylaşmaktadır. Tümdengelim

metoduyla olay yeni baştan analiz edilmeli ve sosyolojik kavramlar kullanılarak ilişkiler açıklanmalıdır.

Sosyoloji literatüründe sosyolojik düşünme konusu son derece önemli bir husus olarak değişik şekillerde ele alınmaktadır. Mills'in 1959 yılında yayınladığı "*Toplumbilimsel Düşün*" (Sociological Imagination) adlı klasik eserinde sosyolojinin katkılarıyla birlikte kazandırdığı çok geniş bir algılama biçimi ortaya konulmaktadır. Bireyin ve toplumun hayatında biyografi ve tarih olmak üzere iç içe iki boyut vardır. Bu ikisi arasındaki ilişkileri anlayabilmek için, kendi kavramıyla sosyolojik tahayyüle ihtiyaç duyulmaktadır. İnsanın iç yapısındaki olgular, biyografi ve tarihin karşılıklı etkileşimi neticesinde ortaya çıkmakta ve dünyada olup bitenlere anlam kazandırmaktadır. Mills'e göre, "toplumbilimsel düşün yeteneğine sahip olanlar tarihsel dönemlere ve bu dönemlerin olgularına, bunların değişik ve çok sayıdaki insanın iç yaşam ve dışsal kariyerleri açısından taşıdığı anlamları yönünden bakabilme yeteneği kazanmışlardır. Toplumbilimsel düşün yeteneğine sahip olanlar, insanların yaşadıkları gündelik hayatın keşmekeşi içinde kendi toplumsal konumları (pozisyon) hakkında nasıl yanlış ve yanıltıcı bir bilinçsizlik içinde bulduklarını göz önünde tutmak gerektiğini bilirler. Modern toplumun çerçevesi ve iskeleti, işte bu keşmekeş içinde oluşmakta; çeşit çeşit bireylerin psikolojileri gene bu keşmekeş içinde değerlendirilmekte ve formüle edilmektedir. Bireylerin kişisel huzursuzluklarının toplumda açıkça görülen sorunlar olarak değerlendirilmesinde, kamunun içinde bulunduğu ilgisizlik ve kayıtsızlığın kaldırılıp, kamusal sorunlara karşı ilgi duymalarını sağlamak da gene bunlardan yararlanılmaktadır."³⁶ Böylece toplum içindeki ferdin neden olduğu sorunlar yine ferdin sosyolojik düşünebilmesi vasıtasıyla çözülebilecektir. Bir kimsenin sosyolojik düşünme yeteneği aracılığıyla ulaşacağı ilk sonuç "...kendi yaşamının anlamını kavrayabilmesi ve kendi geleceğini görebilmesi için, insanın kendisini de yaşadığı tarih dönemi

³⁶ C. W. Mills, (1979). *Toplumbilimsel Düşün*. (Çev. Ü.Oskay), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s.11

içinde ele alması; ve hayatta yararlanabileceği olanakların farkında olabilmesi için, kendi toplumsal koşulları altında yaşayan diğer insanların durumunun da bilincinde olması gerektiğidir. ...Tarihle biyografiyi kavramak, bu ikisi arasındaki ilişkileri anlayabilmek için de toplumbilimsel düşünceye sahip olmamız gerekmektedir.”³⁷

Aynı kanıda olan bir başka eser Peter L. Berger’in “*Sosyolojiye Davet*” (Invitation to Sociology) adlı 1963 yılında yayınlanan çalışmasıdır. Bu eserde Berger, sosyolojiyi bir tür bilinç formu olarak tanımlayarak sosyolojinin perspektiflerini toplumdaki insan, insandaki toplum ve bir drama olarak toplum şeklinde konumlandırmaktadır. Sosyolojik düşünme, toplumun nasıl görüleceği, bu bakış açılarıyla sağlanmaktadır. Sosyolojik bilincin boyutları dört motifin analiziyle çizilmektedir. Bunlar sosyoloji hakkındaki yanlış ve eksik kanaatler, önem vermemek, görecelilik ve özellikle günümüzdeki şehir kültürünün bir karakteristiği olan kozmopolitan (geniş) bilinçtir.³⁸ İnsan ve kültür kendi mekanında bulunuyor olmasına rağmen sürekli olarak entelektüel bir seyahat halindedir. Toplum içindeki insan yaklaşımı, Durkheim’ın görüşü doğrultusunda, toplumun objektif bir varlık olarak insana karşı koyduğu şeklindedir.³⁹ Toplum içindeki insan perspektifi, toplumun benliğinin dışında bir şey olduğunu öngörmektedir. Bu belirleme, lisandan statüye, dini inançtan intihar etmeyi engelleyen normlara kadar yaptığımız her şeyi gerektirmekte ve tanımlamaktadır. Arzularımız sosyal buyruklar tarafından dikkate alınmamakta ve entelektüel dirençlerimiz çoğu kere hiçbir işe yaramamaktadır. Objektif ve dışsal bir olgu olarak toplum bir takım zorunluluklar getirmektedir. Kurumları davranışlarımızı ve beklentilerimizi yönlendirmektedir. Yükümlendirilmiş görevlerin dışına çıkıldığı takdirde kontrol ajanları tarafından müdahale etmektedir. İnsan içindeki toplum

³⁷ C. W. Mills, (1979). *Toplumbilimsel Düşün.* (Çev. Ü.Oskay), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s.11-2.

³⁸ P. L. Berger, (1963). *Invitation to Sociology: A Humanistic Perspective.* U.S.A.: Anchor Books, s.52-53.

³⁹ P. L. Berger, (1963). *Invitation to Sociology: A Humanistic Perspective.* U.S.A.: Anchor Books, s.91-2.

yaklaşımında ise sosyalleştirme kavramı önem kazanmaktadır. Sosyalleştirme, sosyal dünyanın çocuğun iç dünyasında içselleştirilmesidir. Aynı proses, muhtemelen daha zayıf nitelikte olmakla birlikte yetişkin bir insanın yeni bir sosyal guruba veya çevreye girmesinde de vuku bulmaktadır. Bundan dolayı toplum Durkheim'ın dediği gibi sadece insanın “dışında” değil, içsel varlığının bir parçası olarak “içinde”dir. Toplum sadece hareketlerimizi kontrol etmekle kalmaz, kimliğimizi, düşüncelerimizi ve duygularımızı şekillendirmektedir. Toplumdaki yapılar kendi bilincimizdeki yapılar haline dönüşmektedir.⁴⁰

Bu sosyolojik değerlendirmelerin bir metodoloji çerçevesinde uygulaması Sheldon Goldenberg tarafından “*Sosyolojik Düşünme*” (Thinking Sociologically) adlı eserinde yapılmaktadır. Goldenberg, sosyolojik düşünmeye metodolojik olarak bir düşünme tarzı ve sosyolojinin bir tür pratiği olarak bakmaktadır.⁴¹ Bu eserde ana hatlarıyla mevcut bilgilerin eksik ve engelleyici özellikleri eleştirilmekte ve bu nedenle mevcut sosyolojik birikime bağlı kalmadan bilimsel metodoloji kullanılarak sosyolojik çalışmaların yapılması savunulmaktadır.

Sosyolojinin teorik bir bilgi yığını olması görüşüne karşı çıkan ve sosyal hayata standartlaştırılmış ve dondurulmuş bir bakış açısıyla değil, toplum hayatındaki belirsizliğin kabulüne dayalı sosyolojik düşünme tarzının önemini savunan bir diğer yazar Zygmunt Bauman'dır. Eserde, sıradan insanların hayata değişik bir gözle bakarak başka biçimlerde de yorumlanabileceğini göstermek amaçlanmaktadır.⁴²

Burada incelenen dört eserin ortak tarafı bir sosyoloji teorisi kurmaya çalışmamaları ve toplumu olduğu gibi düşünmeleridir. Mevcut sosyoloji birikimlerinden yararlanılmakta fakat değişmez gerçekler olarak temel

⁴⁰ P. L. Berger, (1963). *Invitation to Sociology: A Humanistic Perspective*. U.S.A.: Anchor Books, s.120-1.

⁴¹ S. Goldenberg, (1987). *Thinking Sociologically*. USA: Wadsworth, s. xvii.

⁴² Z. Bauman, (1998). *Sosyolojik Düşünmek*. (Çev. A. Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s.27.

alınmamaktadır. İnsana içinde yaşadığı toplumdan nasıl etkilendiğini ve onu nasıl etkileyebileceğini göstermek amaçlanmaktadır. Bunun için gerekli görülen şey, farklı kavramlarla adlandırılmış olsalar bile, sosyolojinin bulgularından yararlanılarak sosyolojik düşünmektir.

G. Sosyolojik Alan

Bu bölümde esas amaç, bilimsel bir disiplin olarak sosyolojinin ne yaptığını açıklamak ve okuyucuya içinde yaşadığımız sosyal dünyanın çağdaş anlayışına orijinal katkısının ne olduğunu aktarmak için konusu ve kapsamı çerçevesinde diğer disiplinlerle bir kıyaslamasını yapmaktır. Genel bir kabule göre on dokuzuncu yüzyıla kadar sosyoloji ayrı bir bilim dalı değildir ve sosyolojik konseptler iktisat, felsefe ve tarihin içinde yer almaktadır.⁴³ Sosyal olayların ve bilimsel düşüncenin gelişmesiyle birlikte, diğer dallardan farklı bir bilimsel çerçeve ortaya çıkmıştır. Böylece sosyoloji diğerlerinden apayrı bir saha olarak yerini almıştır. Sosyal hayatın incelenmesi son derece karmaşık bir bütünün analizini gerektirmektedir. Ayrıca sosyal yapı da sürekli ve hızlı bir şekilde değişmektedir. Fertler değişmekte, böylece fertlerin meydana getirdiği toplum da değişmekte ve farklı bir insan tipi ortaya çıkmaktadır.

Sosyolojinin araştırma sahasını *insan toplulukları* ve *sosyal davranış olmak üzere* iki ana guruba ayırmak mümkündür. *İnsan toplulukları* kavramı, özellikle insanlar, insan grupları, bunların ilişkilerinin anlamını veya tabiatını içermektedir. Zaman zaman insan olmayan varlıkları da incelemekte olan antropoloji ve psikolojiden farklı olarak sosyoloji sadece insanı ve insan hayatıyla ilgili olan sosyal olayları incelemektedir. Bir sosyal çerçevede olmasının haricinde fert, sosyolojinin konusu değildir, gruplar sosyolojinin odak noktasıdır. *Sosyal davranış* kavramı ise, insanların yaptıkları şeyleri,

⁴³A. Swingewood, (1988). *A Short History of Sociological Thought*. (2. Baskı), Hong Kong: MacMillan Education, s. 20-1.

çevrelerindeki insanları nasıl etkilediklerini, gruplara bölünmelerini ve insanların kendi hareketlerine nasıl bir tepki verebilecekleri konusunda düşündüklerini kapsamaktadır. Sosyoloji grupların nasıl işlediğini, birbirlerini nasıl etkilediklerini ve grupların fertlerin yaptıklarından nasıl etkilendiklerini açıklamaktadır. Kısaca sosyoloji insan davranışlarının, grup hayatının ve toplumların bilimsel incelenmesidir. Ancak ferdin sadece kendisi, ne bireysel ne de sosyal davranışları anlamaya yeterli bir ünedir. Çünkü birey toplumdaki tecrit edilememektedir. Bu nedenle bireysel niteliklerin incelenmesi, sosyal davranışların açıklanmasında yeterli bir ünite sayılmamaktadır.⁴⁴ Toplum içinde yaşayan fertler birbirlerine duygu ve yükümlülük bağlarıyla bağlıdırlar. Kişisel bilgilere dayanarak ferdin grup içinde nasıl bir sosyal davranışta bulunacağı bilinmemektedir. Fert bir diğer insanla karşı karşıya geldiğinde, başka bir deyişle bir etkileşim içine girdiğinde, yeni bir sosyal realite alanı yaratılmaktadır. Bu seviyeye sosyal grup adı verilmektedir. Gurubun eleman sayısı iki veya milyonlarca olabilir. Her gurubun kendine has belli bir ölçüsü, beklentileri, kuralları, iş bölümü, düzenini koruma tarzı, problemlerle mücadele veya çatışmayı çözme şekli vardır. İşte bir grupta görülebilen bu hususların her biri ayrı sosyal yapılardır. Sosyal yapılar sosyolojinin ve dolayısıyla sosyoloji teorilerinin konularındadır. Sosyoloji teorileri, fert ve grup arasındaki karşılıklı ilişkiyi açıklayan sistematik bulgulardır. Klasik sosyoloji teorileri 19. ve 20. yy da geliştirilmiş olan ana teorilerdir. Sosyolojideki çağdaş teoriler veya perspektifler ise *fonksiyonalist*, *çatışmacı* ve *yorumcu* yaklaşımları kullanan teorilerdir.

Fert ve toplum arasındaki ilişki her iki unsur bakımından da sosyoloji tarafından incelenmektedir. Gurup üyeliği, yani belirli bir ailenin, arkadaş çemberinin, dini bir cemaatin, ırk veya etnik gurubun ilişkiler ve üyelikler ağı, ferdin davranışlarını ve düşüncelerini etkilemektedir. Bu yapı insanların bilinçli olarak bir arada bulunmalarıyla meydana gelmekte ve

⁴⁴L. L. Bernard, (1934). "The Sources and Methods of Sociology", *The Fields and Methods of Sociology*. (Ed.by L. L. Bernard), N.Y.: R. Smith inc., s. 243-260.

ferdin emniyetini ve sosyal düzeni sağlamaktadır. Aksi takdirde kaotik bir ortam söz konusu olur ve böyle bir çevre içinde insan varlığı düşünülemezdi. Bunun yanı sıra gruplar kültür yaratarak sosyal davranışları ortaya koymaktadırlar. Mesela, belli bir gruptaki kadın davranışının nasıl olacağı yine o grup tarafından ihdas edilmiştir. Ferdin sosyal çevredeki hareketleri kısaca sosyal davranış olarak adlandırılmaktadır. İnsanların yaptıkları şeyler, çevrelerindeki nasıl etkiledikleri, kendi hareketlerine nasıl bir tepki verebilecekleri konusunda düşündükleri, gruplara bölünmeleri, bu grupların nasıl işlediği, üyelerin birbirlerini nasıl etkiledikleri, grupların fertlerin yaptıklarından etkilenmeleri ve toplum içindeki fertle ilgili olarak akla gelebilecek diğer pek çok husus sosyolojinin inceleme alanıdır ve geniş anlamıyla sosyal tutum ve davranışlar olarak adlandırılmaktadır.

Alanı itibariyle sosyolojik incelemede iki farklılık ortaya konmaktadır. Bunlardan ilki insanın diğeri ise grupların veya gruplar arasındaki etkileşim yollarının incelenmesidir. Gruplar sosyolojinin odak noktası olduğu için fert psikolojiden farklı olarak bir sosyal çevrede olmasının haricinde sosyolojinin konusu değildir. Kitleyi yaratan bireyler ne tür özelliklere sahip olursa olsunlar veya yaşayışları, işleri, zekaları birbirine ne denli benzerse benzesin, kitle içerisinde biçim değişikliğine uğrayarak kolektif bir ruh kazanmaktadırlar. Toplum içinde fert, tek başınayken hissedeceği, düşüneceği ve davranacağından başka türlü hissetmekte, düşünmekte ve davranmaktadır. Bir organizmadaki hücreler nasıl bir araya gelerek tek olduklarından ayrı bir varlık oluşturmakta iseler, sosyal grup da birbirleriyle kaynaşmış ayrı tür öğelerin (heterojen) oluşturduğu geçici bir varlık olarak ortaya çıkmaktadır.

İnançlara, yargılara ve değerlere bağlı olarak ortaya çıkan sosyal tutum ve davranışlar, bilimsel metotlarla tespiti, anlaşılması ve açıklanması son derece güç ve kompleks sosyolojik kavramlara ihtiyaç duyan vakalardır. Ferdin toplum içindeki yaşantısı son derece karmaşık bir yapılanmaya

dayanmaktadır. Mesela, “ahlaksızlığın toplumda yıkıcı etkisi” olduğuna *inanan* bir şahıs bundan dolayı “fahişeliğin yanlış ve kötü olduğu” *yargısına* sahip olur, “sosyal normlar, cinsel sınırlılık ve evlilik” gibi *değerleri* ihlâl ettiğini düşünerek fahişeliğe karşı bir tutum sergiler. Onun bu tutumu pek çok sosyal davranışına, toplum içindeki konumuna, zihni yapılanmasına veya diğer insanlarla olan ilişkisine yansıyabilir. İnançlar, yargılar ve değerler, insan davranışlarının, katıldıkları grupların etkilerinin ve bu grupların nihai amaçlarının altında yatan hükümler, birikimler ve düşüncelerdir.

Belli bir şahıs veya konu hakkındaki birer kişisel hüküm olan inançlar, genel olarak insanların nasıl hareket etmeyi tercih ettiklerini gösterir. Uygun veya objektif olup olmadığına bakılmaksızın vaka olarak algılanan kişisel beyanlardır. Fert, inançlarının objektif bir değerlendirmesini yapamaz. Daima doğru olduğunu düşündüğü şeyleri yansıttığı için hiçbir zaman yanlış olamazlar. İnançlar, genellikle olaylar tarafından desteklenmektedirler çünkü fert daima olup bitenleri inancını destekleyici tarzda yorumlar. Yargılar ise, ferdin belli bir şahıs veya konu hakkında, inançlarına dayalı olarak yaptığı kişisel birikimlerdir. Yargıların en önemli özelliklerinden biri, inançlardan (ferdin düşünceleri) farklı olarak, şahsın bir şey hakkındaki hislerini de içermesidir. Yargılar, bir şey konusunda ferdin hissettiği iyi veya kötü, doğru veya yanlış olup olmadığı şeklindeki kişisel kanaatlerdir. Öte yandan, ferdi hislere dayandıkları için inançlara benzer olarak asla yanlış değildirler. Değerler ise, ferdin veya bir gurubun sahip olduğu geniş, müphem, soyut amaçların işaretleridir. Kısmen inanç ve yargılara dayanırlar. Belirli bir referans noktaları olmadığı için özelliklerini tam olarak belirlemek zordur. İnsanın kazanmak için uğraştığı, saygı duyduğu şeyleri yansıtır. Vatanseverlik, akıllılık, demokratlık gibi büyük ölçüde kıymeti olan bir kültürel unsurlar grubudur. Tüm bu unsurların etkileriyle gerçekleşen sosyal ilişkiler sosyolojinin inceleme alanıdır.

H. Sosyoloji ve Yakın Bilimler

Sosyolojinin bilimler arasındaki konumunu ortaya koymak amacıyla aşağıdaki bölümde, sosyal realiteyi başka bakış açılarıyla inceleyen bazı yakın dallarla olan ilişkisi değerlendirilmekte ve mukayesesi yapılmaktadır.

Antropoloji

Sosyoloji ve antropolojinin pek çok benzer ve farklı tarafları vardır. Her iki çalışma alanı da insan davranışlarını anlamak istemekte ve çalışmalarını topluluk (grup) seviyesinde yapmaktadır. Antropolojinin bir branşı olan kültürel antropoloji, kültürel konulardaki görüşünde sosyolojik bir ilgiyi paylaşmaktadır. Antropolojinin diğer branşları olan arkeoloji ve fizikî antropoloji ise incelemelerinde sosyolojiden farklıdırlar ve özellikle geçmişteki insanların kalıntılarını anlamaya çalışmaktadırlar. Arkeoloji, binalar, eşyalar, kitaplar gibi geçmiş insan ve medeniyetlerin kalıntılarını inceleyerek o toplumların nasıl yaşadıklarını ve fonksiyonel olduğunu ortaya çıkartmaktadır. Buna karşılık, bazı sosyologların geçmiş insan ve medeniyetlerin nasıl olduğuna dair merakları olmakla birlikte, akademik çalışmalarında tipik olarak kalıntıları kullanmazlar. Fiziki antropoloji ise insanlığın ne olduğunu anlamak amacıyla "Homo erectus", "Neanderthal man" gibi atalarını incelemektedir. Bu konuyla ilgili kemik kalıntıları ve biyolojik bilgiler sosyologun ilgi alanı içinde değildir. Antropolojinin sosyolojiye en yakın branşı Kültürel Antropolojidir. Sosyolojiyle hemen hemen aynı temel soruları ifade etmektedir. İnsanın, kültür tarafından nasıl şekillendiği ve dönerek kültürü nasıl etkilediği, belirli bir gurubun kültürünün nelerden oluştuğu, ne tür gelenekler, yapılar, normlar, formlar, kurallar, gruplar ve kurumların bir gurubun günlük hayatını nitelendirdiği gibi soruları incelemektedir.⁴⁵ Aynı konuları paylaşmakla birlikte, sosyoloji

⁴⁵A. R. Beals, G. ve L. Spindler, (1973). *Culture in Process*. (2. Baskı), USA: Winston Inc., s. 52.

ve kültürel antropoloji aralarında çok az farklılık olan sorulara ve yaklaşımlara sahiptirler.

Sosyal Çalışma

Sosyal Çalışmanın amacı sosyal problemleri azaltmak, hafifletmek veya çözmektir. Araştırma ve uygulama alanları sosyolojiye benzemektedir. Sosyoloji, insan gruplarının ilişkilerinde teoriler ve araştırmalar kullanarak çalışma yapmakta, Sosyal Çalışma ise uygulamalar kullanarak görevini yerine getirmektedir. Sosyolog, sosyal dünya hakkında araştırma yaparak ve teoriler veya kavramsal modellerle çalışarak halkı ve kültürünü anlayarak ortaya çıkardığı sosyal dünyayı ve problemleri hakkındaki bilgiyi paylaşmakta ve yaymakta, sosyal çalışma uzmanı ise bu bilgilerden yararlanarak uygulama yapmaktadır. Sosyal dünyayı açıklayan sosyolojinin keşfettiği problemler veya ortaya çıkardığı fenomen hakkında yapacağı çok az şeyi vardır. Sosyal Çalışma ise, gerçek dünyanın sosyal problemleriyle ilk elden karşılaşarak ilgilenmektedir. Sosyolojinin bulgularını pratik olarak uygulama alanına dökmektedir.

Örnek olarak çocuk istismarı konusunda sosyoloji ve sosyal çalışmanın neler yapabileceğini ele alalım. Sosyoloji, bu konunun toplumda ne kadar yaygın olduğu, istismarcılıkla hangi faktörlerin ilgili olduğu ve hangi tür çocukların en yüksek riski taşıdığı hususlarında bir çalışma düzenler. Bu çalışma tamamlandığında bulgular entelektüel çevreye bir kitap veya makale şeklinde sunulur. Sosyal Çalışma ise, hem istismar edilen çocuğun ailesi, arkadaşları veya yakınları ile tanışarak, istismar olayına doğrudan müdahale eder, hem de çocuk istismarı konusuna kişisel olarak bir farklılık getirir. Mesela, ailedeki bağımlılığı, ihlalleri, söz konusu istismarı tespit ederek problemin bütün dayanaklarını ve sebeplerini ortaya çıkarır.

Bu disiplinlerin etkileşimlerinin de değerlendirilmesi gerekmektedir. Eğer sosyolojik araştırma olmasaydı sosyal problemler bilinemezdi ve sosyal çalışma olmasaydı dünyada pek fazla bir şey değiştirilemezdi. Sosyoloji,

sosyal çalışma için bir istikameti işaret etmekte, sosyal çalışma ise bu problemler konusunda müspet bir takım şeyler yapmaya çalışmaktadır. Sosyal çalışma, sosyolojinin bulgularını kullanarak mevcut sosyal problemlerin pratik olarak çözümünün sağlanması şeklinde özetlenebilir.

Siyaset Bilimi

Sosyolojinin incelediği aynı sosyal prosesle meşgul olmaktadır. Siyasi veya idari bir sistem kurmak için fertler kendilerini bir grup şeklinde organize etmekte, daha sonra en önemli çıkarlarını tespit ederek nasıl gerçekleştireceklerini belirlemektedirler. Siyaset bilimcisinin incelediği sosyal ilişkilerin siyasi alanı, aynı zamanda sosyologun da çalışma alanıdır. Siyaset bilimi ve Siyaset Sosyolojisi ilişkisi ise çok daha önemlidir. Siyaset sosyolojisi olarak adlandırılan sahaya siyaset bilimi çok benzemektedir. Sosyolojinin diğer sahaları siyaset biliminin konusu içinde değildir. Mesela yüz yüze ilişkileri inceleyen mikro sosyoloji bu sahanın dışındadır. Öte yandan siyasal bilimin temel disiplinleri de sosyolojiye uzaktır. Siyaset biliminin temel yaklaşımlarından farklı olarak sosyoloji insan davranışlarının siyasal etkilerini inceleyebilmektedir.

Siyaset biliminin aynı zamanda sosyolojik olan konularının başında lobicilik faaliyetlerinin nasıl yapıldığı veya belirli sosyal grupların siyasal tercihlerinin nelere göre şekillendiği gibi idari sistemin fonksiyonlarıyla ilgili davranışlar gelmektedir. Siyaset biliminin bir başka ortak konusu popüler yargılar, tavırlar, değerler, sosyal politikalar arasındaki karşılıklı etkileşimlerdir. Mesela, kürtaj konusunda kamuoyu düşüncesi ne yöndedir, hukukleşmesini mi yoksa kanun dışı olmasını mı istemektedir? Sosyoloji gibi Siyaset bilimi de grup üyeliğinin niteliklerinin incelenmesini gerektirmektedir. Mesela, gurubun dinamikleri veya demografik kompozisyonu siyasi faaliyetlerini nasıl etkilemektedir? Belirli bir guruba ait üyeler diğer üyeleri kendi özel amaçlarına nasıl yönlendirmek istemektedirler? Kadın ve erkek üyeler siyasal katılımlarda birbirlerinden

nasıl ayrılmaktadırlar? Bir diğer ortak konu ise, kanunların nasıl yapıldığı, kanun yapma prosesinde hangi düşüncelerin etkili olduğu ve resmi kanun yapma prosesinde hangi engellerle karşılaşıldığıdır. Bu karar verme politikaları, uygulamalar ve engellerdir.

Ekonomi

Üretim, dağıtım ve tüketim konularını inceleyen bir disiplin şeklinde tanımlanabilen ekonomi, tüm sosyal bilimler içinde sosyolojiden en çok farklı olanıdır. Para hacmi, üretim dağıtımı, maliyet hesabı gibi konular tamamen iktisadî ve teknik hususlardır. Ancak bunların dışında üretim ve tüketim olgusunu etkileyen sosyal faktörler de söz konusudur. Belli bir gurubun, herhangi bir malın en büyük müşterisi olduğunu varsayalım. Bu gurubun söz konusu malı almasını ve başka malları almamasını sağlayacak olan çevre-kültür etkileri nelerdir? Belirli bir ürünü kullanmak toplumu nasıl etkilemektedir? Bir iktisadi faaliyeti anlamak için hem iktisadî bakımdan -satıcı, alıcı, dağıtıcı, üretici vs- hem de sosyolojik bakımdan incelemek gerekmektedir.

Psikoloji

Sosyoloji ve psikoloji, insan davranışlarını anlamak ve açıklamak olan ortak bir gayeyi paylaşmakla birlikte esas amaçları bakımından birbirlerinden ayrılırlar. Psikolojinin teşebbüsü, fertlerin nasıl ve neden hareket ettikleri veya fertlerin diğer insanların davranışlarını nasıl etkilediğinin açıklanmasıdır. Sosyolojininki ise, grupların nasıl ve neden hareket ettikleri veya grupların ferdin davranışlarını nasıl etkilediğinin açıklanmasıdır. Psikolojide daha ziyade ferdin zihinsel yapılanmasıyla ilgili hususlar ağırlıklıyken, sosyoloji toplumsal hususları esas almaktadır.

Psikolojinin incelediği alan sosyolojiye göre daha dar veya küçük (ferde karşı grup) olmakla birlikte daha az önemli değildir. Psikolojide, biyolojik veya biyokimyasal faktörler de söz konusudur. Bazı psikologlar modları ve

duyguları şekillendiren ve beyindeki kimyasal maddeler tarafından etkilenmiş olan insan davranışlarıyla, sosyologların büyük çoğunluğu ise, davranışlardaki kişiler arası, kültürel ve alt kültürel etkilerin sonuçlarıyla ilgilenmektedirler. Psikoloji ve sosyoloji ayrıca motivasyon konusundaki değerlendirmeleriyle de birbirlerinden ayrılmaktadırlar. "Neden bir insan belli bir hareketi yapmaktadır?" sorusuna sosyologlar, davranışları etkileyen sosyal faktörlere bakarak cevap vermeye çalışmaktadırlar. Belirli bir grupta, sosyal sınıfta, cinsiyet gurubunda veya ırk gurubunda üyeliğin ferdi hareketleri şekillendirmesine bakılmaktadır. Psikoloji bir harekette yer alan ferdin belirli, kişisel motivasyonlarıyla da ilgilenmektedir.

İnsan davranışının kapsamlı açıklaması için, hem psikoloji hem de sosyoloji tarafından yapılmış değerlendirmeler kullanılmak zorundadır. İlgili psikolojik verileri göz önüne almadan kullanılan bir sosyolojik yaklaşım, insanın sadece çevresinin etkileriyle hareket ettiği ve yaptıklarının da sadece dış güçler tarafından belirlendiği şeklindeki bir hata riskini taşımaktadır. İlgili sosyolojik verileri göz önüne almadan kullanılan bir psikolojik yaklaşım ise, insanların çevrelerindeki güçlerin etkisinde kalmadan tümüyle kendilerine göre hareket edebildikleri şeklindeki bir hata riskini taşımaktadır. İnsanların büyük çoğunluğu, hareketlerinin doğrudan kendi ferdi ihtiyaçlarından veya güdülerinden kaynaklandığını sanmaktadır. Başarısının veya başarısızlığının tek kaynağının kendisi olduğunu düşünmektedir. Aslında tüm bu inançlar psikolojik perspektifi yansıtmaktadır. Buna göre, ferdin davranışları kendi zihinsel ve duygusal özelliklerinin bir sonucudur. Oysa sosyoloji, davranışın meydana geldiği ortamı, durumu ve şartları da esas alır. Sosyolojik perspektife göre davranışlar, farkında olmasak bile, vuku buldukları ortamdan büyük ölçüde etkilenirler. Sonuç olarak bir davranışın, psikolojik açıdan kişiliğin açıklanma aracı olduğunu, sosyolojik açıdan ise ortam tarafından gerektirildiğini söyleyebiliriz.

Sosyal psikoloji

Sosyal psikolojinin amacı, ferdin topluma ve guruba nasıl bağlantılı olduğunu anlamaktır. Bu bağlantılar hem toplum hem de fert açısından ele alınmaktadır. Böylece sosyal psikoloji hem sosyolojiden hem de psikolojiden katkı almaktadır ve davranışların psikolojik ve sosyal nedenlerini araştırmaktadır. Fertlerin hangi durumlarda grup kontrolünden daha bağımsız davranabildikleri ya da hangi sosyal şartlar altında tavırlarının değiştiği sosyal psikolojinin sahası ile ilgili bazı konulardır. Bir çok sosyal psikolog bu sahayı genel olarak üç branşa bölmektedir.⁴⁶ Bunların ilkinde ferdi davranışlar, zihni yapılanmalar ve motivasyonların belirli sosyal etkenler veya uyaranlar tarafından nasıl etkilendiği açıklanmakta ve laboratuvar düzeneklerinde veya alandaki kontrollü deneylerle çalışmalar yapılmaktadır. İkinci branşta toplumun nasıl meydana geldiği ve içindeki etkileşimin nasıl olduğunun açıklanması yapılmaktadır. Sembolik etkileşimcilik ekolüne göre toplum, ortak sembollerin anlamlarını yorumlayarak kendi realitesini aktif olarak inşa eden fertlerden meydana gelmektedir. Dolayısıyla bu gruptaki sosyal psikologlar gözlem ve etnografik metotları tercih etmektedirler. Üçüncü branş, sosyal yapı ve şahsiyeti inceleyerek büyük ölçekli sosyal yapıların ve proseslerin psikolojik etkileri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ekonomik dönemler, yapısal sistemler, iş organizasyonları, modernleşme, demografik konular, kitle fenomenleri (devrimler, ihtilâller) bu dalın konuları arasındadır. Bu sahalarda özellikle sörvey araştırması tercih edilmektedir.

Yeni disiplinler

Sosyal bilimlerde çalışma sahaları olarak yeni disiplinler görülmektedir. Bunları sosyolojinin çatısı altında düşünmek mümkün olmakla birlikte, kadın çalışmaları, etnik çalışmalar, uluslararası çalışmalar, endüstri ve işçi

⁴⁶E. P. Hollander, (1968). *Principles and Methods of Social Psychology*. (4. Baskı), USA: Oxford University Press, s. 6-7.

ilişkileri, dini çalışmalar, cinsiyet çalışmaları, sapma davranışlar, sosyal problemler ve sosyal psikiyatri gibi alanlar giderek daha çok uzmanlaşarak kendine has branşlar haline gelmektedirler. Sosyal Problemler ve Sapma teorilerinde, problemlerin kökenleri ve bu günkü durumları kritize edilerek incelenmektedir. Bu sahalardaki kavramsal ve metodolojik problemler ile bunların birbirleriyle olan ilişkileri ele alınmaktadır.⁴⁷ Sosyal problemlerle ilgili yoksulluk, ruh hastalıkları, uyuşturucu bağımlılığı, alkolizm, yaşlılık, uluslararası gerilim gibi bazı konular aynı zamanda sosyal psikiyatrinin sahasına da girebilmektedir.

Bu çalışmaların tümü, zaman zaman sosyolojinin prensiplerini, araştırma metotlarını, teorilerini ve araştırma bulgularını kullanmaktadırlar. Bu nedenle tüm bu akademik sahalarda aslında müşterek disiplinlidir. Yani pek çok akademik disiplinin yaklaşımını kombine etmektedirler. Mesela, kadın çalışması sosyoloji, antropoloji, siyaset bilimi, felsefe, edebiyat ve özellikle biyolojideki yaklaşımları entegre ederek belli bir kültürde kadın olmanın ne anlama geldiğini derinlemesine ortaya koymaya çalışmaktadır.

⁴⁷M. Spector ve J. I. Kitsuse, (1987). *Constructing Social Problems*. USA: Walter de Gruyter, s. 59.

II. Perspektif ve Metot

A. Sosyolojik Bakış

Sosyolojik düşünebilmek için kurulacak metodolojide sosyolojinin perspektiflerinin temel alınması gerekmektedir. Çünkü metot ve perspektif kavramlarının anlamları ele alınan fenomen üzerinde kesişmektedir. Nasıl bir yol izlenerek sosyal fenomenin inceleneceği ile bu fenomene nasıl bakılacağı bir araya gelmektedir. Bu yaklaşım, araştırmacıya geniş bir görüş açısı sağlamaktadır. Sosyal realiteye bakarken, bulunulan yer ve bakış işlemi önem kazanmaktadır. Elde edilecek bulgular bu iki unsura göre belli bir anlam sahibi olmaktadır. Bu nedenle bilimler perspektifleriyle birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Aşağıdaki bölümde perspektif kavramı bu anlamıyla tartışılmaktadır. Öte yandan perspektif genel olarak teori-pratik kurgusunun tümü olarak da anlaşılabilir. Mesela Durkheim'a göre, diğer tüm realiteler gibi sosyal realite de iki farklı bakış açısıyla araştırılabilir. İlk bakış açısı, sosyal realiteyi keşfetmek ve anlamak, ikincisi ise, bu realiteyi değerlendirmek için düzenlenir. İlk bakış açısı teoriktir ve ikincisi için zaruridir.⁴⁸

⁴⁸E. Durkheim, (1953). *Sociology and Philosophy*. (Trans. D. F. Pocock), London: Cohen & Wests Ltd., s .35.

Perspektif kavramı bilim dallarındaki farklılıklar olarak ele alındığı takdirde, disiplinlerin birbirlerinden giderek uzaklaşmaları ve böylece birbirlerinin çalışmalarına destekleyici ve açıklayıcı katkılarının azalacağı şeklinde bir durum ortaya çıkabilmektedir. Ancak bu problem metodolojik bir dikkatle giderilebilir. Öte yandan önemli olan şey, bulguların ve açıklamaların değişik olmaları, başka bir deyişle disiplinlerin birbirlerinden farklı yönlere doğru gidişleri değil, bu disiplinlerin nereden geldikleridir, yani kullandıkları değişkenler ve perspektiflerdir. Bu da söz konusu disiplinin sahasını ifade etmektedir. Bu durumda bir disiplinin sahası yola çıkılan alan olmaktadır. Nerelere kadar uzanılacağı tamamen serbest bırakılmış bir konudur. Mesela bilgi sosyolojisiyle ilgili olarak belli bir perspektifin kullanılması, birtakım karakteristiklerin belirlenmesini ve daima bunlarla ilgili düşünce kaynakları kullanılmasını gerektirmektedir. Kısaca, bir bilim adamının belli bir disipline göre hareket etmesini sağlayan şey, o disipline ait olan perspektifin özelliklerini taşıyan açıklayıcı değişkenlerin seçimidir.

Perspektif bir bakış tarzıdır, açıklama şeklidir. "...*Bakımdan*" sözcüğünü bu kavramın eş anlamlısı eş anlamlısı olarak kullanarak manasını daha açık anlatmak mümkündür. Genel olarak, sosyal özelliklerin görebileceği tarzda olgulara *bakmak* ve *açıklamak* sosyolojik perspektiftir. Başka bir deyişle sosyolojik *bakımdan* olaylara bakmak ve açıklamaktır. Burada açıklanan şey sosyal olgulardır, yani, grubun karakteristiği ve bir takım olayların dayandığı sebep veya bu sebeplerin yol açtığı sonuçlardır. Bir grup insanın aynı eylemin içinde olması sosyal olguları üretir. Zaten sosyolojinin temel amacı sosyal yapı ile onu üreten ve değiştiren süreci incelemektir. Bu nedenle sosyolojinin analiz ünitesi kolektivitedir. Çünkü sadece kolektivitelerin sosyal yapısı vardır. Kolektivite, bir grup insanın birlikte hareket etmesidir. Sosyolojik açıklamada sözü edilen bu olgunun sebep-sonuç ilişkisi değerlendirilmekte ve oluşu ortaya konulmaktadır.

Sosyal olayın sonucu, sosyolojideki teknik bir terim olan (sebeplere bağlı olan anlamında) bağımlı değişken kavramıyla ifade edilmektedir. Bu sonucu meydana getiren tüm sebepler ise (sonuçtan bağımsız oldukları anlamında) bağımsız değişkenlerdir. Bir sosyal olayda mevcut olan faktörlere “değişken” adı verilmektedir. Başka bir deyişle, araştırmalardaki tüm sosyal olgular, sosyolojik bakımdan esasen “değişken” kelimesiyle ifade edilmekte ve sebep-sonuç ilişkileriyle birbirlerine bağlı olduklarından dolayı, bu bağı anlatmak amacıyla, *bağımlı* ve *bağımsız* değişken kavramları kullanılmaktadır. Aslında, sadece değişkenler vasıtasıyla diğer değişkenler açıklanabilmektedir. Çünkü, davranışlardaki değişkeni açıklayabilmek için onunla sistematik olarak ilgili olan bir başka değişkeni belirlemek gerekmektedir. İnsan davranışlarındaki bu *değişkenliğin* ve farklılığın nedeni, sosyal sistemin yapısında yatmaktadır.

Sosyolojik perspektif kısaca, sosyolojinin konusu olan bağımsız değişkenleri kullanarak söz konusu olgu hakkında bir açıklama yapmaktır. Bir fabrika örneği ele alınarak *ekonomik* ve *sosyolojik* perspektifler kıyaslanırsa, yeni bir fabrika kurulması için gerekli olan *şartlar* sermaye, teknik donanım ve işgücü olarak belirlenebilir. Bu *faktörler*, diğer adıyla bu üç *değişkenin* söz konusu edilmiş olmasıyla *iktisadî perspektif* kullanılmış olmaktadır. Öte yandan aynı sonuç (fabrika kurulması) için başka gerek *şartlar* da söz konusudur. Bunlar, sözcüğü, iktisadî zihniyet, sanayi toplum yapısına uygun olan bir sosyalleşme ve yüksek işsizlik oranının yarattığı sosyal baskı olabilir. Böylece bir fabrikanın kurulması bu değişkenlerle izah edildiğinde *sosyolojik perspektif* kullanılmış olmaktadır. Bir başka örnek biyolojik perspektif kullanılarak verilebilir. Biyolog, araştırmasında genetik faktörleri bir değişken olarak almaktadır. Fakat bu faktör (genetik özellikler) nüfus kitlelerine göre değişmektedir. Böylece farklı kitlelerde farklı davranışlar (mesela, kadın ve erkek davranışları) gözlemlenebilmektedir. Bu farklılık da siyasal sistemlerin değişik olmasına neden olan bağımsız bir değişken olabilmektedir. Bir farkı veya değişmeyi

açıklamak için başka bir farkı veya değişmeyi referans göstermek zorunluluğu vardır.

Bu çerçevede sosyolojik perspektiflerin özelliklerini kısaca üç grupta toplamak mümkündür. Bunlardan ilki sosyolojik perspektifin, *sosyal hayatı tümüyle* ele almış olmasıdır. Buna bütüncü görüş de denmektedir. Böylece sosyal bilimlerdeki tahlil ve değerlendirmelerdeki yanılma patı azaltılabilir.⁴⁹ Mesela sosyolojik bakış açısında ekonomiyle hayatın diğer alanları arasındaki bağ ihmal edilmemelidir. Bir sosyolojik perspektifin diğer özelliği *sosyal hareketin ve etkileşimin* göz önünde bulundurulmasıdır. Sosyoloji ferдин diğer insanlarla olan ilişkisi ile ilgilenilmektedir. Dış faktörlerin ferдин seçimini şekillendirdiği ve yönlendirdiği görülmelidir. Bir başka özellik ise izole edilmiş ferde değil, *sosyal grup* üzerinde yoğunlaşılmasıdır. Sosyoloji ferдин kişisel değil, grup boyutundaki özellikleri ile ilgilenmektedir. Tüm bu özellikler çerçevesindeki toplumsal açıklamalardan bazıları aşağıda ele alınmaktadır.

B. Mikro ve Makro Açılar

Sosyolojide teorik olarak iki ayrı temel perspektif kabul edilmektedir. Diğer perspektifler bunların bir versiyonu veya onlara tâbi birer alt perspektiflerdir. Bunlardan makro yapısal perspektif, sosyal yapının tabiatında bulunan açıklayıcı değişkenleri vurgulamaktadır.⁵⁰ Mikro yorumcu perspektif ise, sosyal psikolojik açıklamaları vurgulamaktadır. Her iki durumda da açıklanmakta olan bağımlı değişken aynıdır ve insan davranışının belirli bir varyasyonudur. Sosyal realiteyi tümüyle kucakladıkları iddia edilmemekle birlikte iki perspektif de hem birbirleriyle hem de sosyolojik olmayan başka perspektiflerle münasebet halindedirler ve toplumu açıklamadaki eksiklerini giderme süreci içindedirler. Bu

⁴⁹ M. E. Erkal, B. Baloğlu ve F. Baloğlu, (1997). *Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul: Der Yayınları, s.6

⁵⁰V. Aubert, (1967). *Elements of Sociology*. N.Y.: Scribner's Sons, s.16.

nedenle hangisinin daha açıklayıcı olduğu kanaati sübjektif bir tercihtir. Sosyologların açıklamalarında makro-yapısalcı görüşü veya mikro yorumcu görüşü neye göre tercih ettikleri pek bilinmemektedir.⁵¹

Makro yapısal perspektifin en önemli özelliği, incelenilen faktörün ferdin dışındaki faktörlerden olmasıdır. Davranışı belirleyen bu faktörlerin hepsi de ferdin dışında tezahür etmekte ve onu bir şekilde etkilemektedir. Bu perspektife göre bağımsız değişkenler temelde yapısal karakteristiklerdir, ferdin dışındadır ve ferdi boyuta indirgenemez. Durkheim bu perspektifin manevî babasıdır, sosyal faktörlerin ferdi tutumlardan çok farklı olduğunu düşünmektedir.

Makro yapısal yaklaşım, başlıca toplumun bir statüler dizisi olduğunu, ferdin çevresiyle ilişki içinde bulunduğunu ve normatif bir yapılanmaya sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu üç özellikten ilki olan toplumun birbirine bağlı pozisyonlar seti olması, hem toplumsal yapılanmayı hem de sosyal ilişkileri açıklamaktadır. Mesela, işverenin işçiyi işten çıkarması zincirleme reaksiyonla pek çok sosyal olguya neden olmaktadır. Öte yandan değişkenler arasında karşılıklı etkileşimler söz konusu olduğu için toplumu birbirine bağlı pozisyonlar -işçi ve işveren- olarak ele alabiliriz. Bağımlı değişken olarak her toplumsal pozisyonun (statünün) kendisine iliştilmiş bir rolü bulunmaktadır. Bu yaklaşım makro-yapısal nitelikler taşımakta ve rol teorisi olarak bilinmektedir. Rol bazen aktör tarafından farklılaştırılabilmekte veya yönetilebilmekte, fakat belli bir pozisyonda çoğu aktörler sosyal davranışlarını o role ait olan ellerindeki yazılı metne göre oynamaktadırlar. Rol teorisinde en sık kullanılan perspektif makro yapısalıdır. Makro yapısal yaklaşımın ikinci özelliği insan-çevre ilişkisini ön plana çıkarmasıdır. Buna göre, sosyal sistem bir insan-çevre ilişkisidir ve kendisini ekolojik olarak düzenlemektedir. Açıklayıcı değişkenler sistemle mekan arasındadır. Mesela, şehirdeki yüksek nüfus, sosyal problemlere

⁵¹S. Goldenberg, (1987). *Thinking Sociologically*. USA: Wadsworth, s. 6

sebeptir ya da sınıfta önde oturan öğrenci arkadaşlarından farklıdır. Bu yaklaşım çerçevesinde değerlendirilebilecek bir alan olarak organizasyonel sosyoloji, işçi verimliliği veya moraliye çevrenin fizikî karakteri arasında ilişki kurmaktadır. Makro yapısal perspektifin son vurgusu toplumun normatif bir yapı olduğudur. Bu yaklaşımın temel görüşü, insanların öğrendikleri üzere hareket ettikleri çünkü ilgili kuralların fertlere nasıl hareket edeceklerini söyledikleri şeklindedir. Normun önemi arttıkça toplum tarafından tasvibi de o kadar artmaktadır. Böylece toplumdaki normlar arasında hiyerarşik bir yapılanma ortaya çıkmaktadır. Daha önemli normlar daha çok kurumlaşmıştır ve formel kontrol ajanları tarafından uygulanmaları gözetlenmektedir. Makro yapısal perspektifteki normatif yapılanma vurgusu aynı zamanda sosyal normlarla uğraşan mikro yorumcu perspektifte de vardır.

Mikro yorumcu perspektif ise daha çok sosyal psikolojik bir yaklaşımı esas almaktadır. Özellikle sembolik etkileşimci okulun hakim olduğu teorik bir yapı çerçevesindeki temel tezi, ferdin davranışlarını iradi olarak geniş bir normlar dizisi içinden seçtiği ve içinde bulunduğu sosyal durumu yorumladığıdır. Makro perspektiflerin aksine mikro ölçülerde ferdi esas almaktadır. Ferdin mevcut durum hakkındaki yorumları önemlidir. Fert, içinde bulunduğu durumu kişisel olarak nasıl anlıyorsa davranışlarını da ona göre şekillendirmektedir.

Hapisten çıkan insanların bir süre sonra tekrar suç işleyerek geri dönmelerini örnek olarak kullanarak her iki perspektifi kıyaslayalım. Buradaki soru, bir kısım suçlular tahliye olduktan sonra ıslah olurken diğerlerinin neden tekrar suça yöneldikleridir.⁵² Mikro yorumcu teorisyenler, ferdin yorumunu esas aldıkları için, bu soruyu yine bireysel yorumuyla ferdin suçu tercih etmesi şeklinde cevaplandıracaklardır. Nitekim, bir sosyalleştirme ajanı olarak hapisane, içindeki insanda kim ve

⁵²S. Goldenberg, (1987). *Thinking Sociologically*. USA: Wadsworth, s. 12-4.

ne olduğuna dair yeni bir kimlik düşüncesi yaratmaktadır. Mahkum, hapisteki diğer mahkumların mevcudiyetiyle ve teyidiyle kendisinin "dışarıdakilerden" farklı, esasen *bir suçlu* olduğunu kabul etmektedir. Hapisteki mahkumları kendisine referans gurubu olarak aldığından dolayı kendini bir suçlu olarak tanımlamakta ve tutumları, davranışları, düşünceleri ve tüm hareketleri buna uygun olmaktadır. Böyle bir çerçevede birçok mahkumun tahliyelerinden kısa süre sonra tekrar suç işleyerek hapse dönmeleri kaçınılmazdır. Çünkü dışarıdaki yaşantılarında edindikleri yeni kimlik fikrinin gerektirdiği bir tarzda yani, kendi kendilerinden beledikleri ve onlar için önemli olan diğer insanların onlardan beledikleri şekilde hareket edeceklerdir. Yukarıdaki sorunun mikro yorumcu perspektife göre kısaca cevabı, hapishaneye geri dönüş oranının, suçlu kimliğinin ne kadar başarılı bir şekilde transfer edildiğine bağlı olduğudur.

Öte yandan sosyal yapısalcı perspektif genel olarak sosyal sistemin yapısal özelliklerini vurgulayarak bir çok eski mahkumun hapse geri dönmesinin nedenlerini çevrenin suça teşvik ediciliğiyle açıklamaktadır. İşsizlik, eğitimsizlik, sosyal normların bozukluğu nedeniyle fert böyle bir çevreden kurtulmak istemektedir. Bunun için tek açık kapı, mesela bir kumar oynayarak, bu çevreden kurtulmasıdır. Kısaca, mevcut çevre şartları fert için sadece belli bir kararın uygulanmasına izin vermektedir.

Sonuç itibarıyla her iki perspektif de doğru olmakla birlikte farklı politikaları içermektedirler. Yapısalcılara göre, sosyal yapıdaki aksaklıkların düzeltilmesi gerekmektedir. Mahkumlar eğitilmeli ve tekrar suç işlemeye gerek duymamaları için bir meslek kazandırılmalıdır. Ayrıca eski mahkumların artık dürüst bir hayat sürdükleri uygun bir çevrede iş imkanları da sağlanmalıdır. Yorumcu teorisyenler ise, suçluların kanunlara bağlı vatandaşlar olmaları için mahkumiyet öncesi ve sonrası meydana gelen kişilik bozukluklarını gidermeyi önermektedirler. Psikolojik

tedavilerle suça eğilimli zayıf karakterler düzeltilerek çok zor şartlar altında bile hukuka saygılı ve kendine güvenen insanlar olmalıdırlar.

Her iki perspektif bir madalyonun iki yüzü gibi birbirlerini tamamlamakla birlikte aralarında ciddi çelişkiler de mevcuttur. Yorumcu perspektif, ferdin kendine güveni psikolojik olarak sağlanmadıkça, eğitimin veya bir meslek sahibi olmasının hiçbir öneminin olmadığını söyleyebilir. Kanunlara saygılı olmak bakımından ferdin kendisi hakkındaki imajı esastır. Fert kanuna saygılı olmak gerektiğini düşündüğü için suç işlememektedir. Nitekim, saygın meslek sahipleri veya yüksek gelir düzeyindeki insanlar da suç işlemektedirler. Bunların suç işlemelerinin sebepleri eğitimsizlik, kötü bir çevreden uzaklaşma ihtiyacı veya yoksulluk değil, kendilerini kanunlara saygılı bir vatandaş olarak kimliklendirmeyişleridir. Öte yandan yapısalcı perspektif ise, eğer ferdin yapısal nedenlerden dolayı hayatta kalmak için suç işlemekten başka çaresi yoksa, suçlu kimliğinin veya kanunlara itaati olmayan bir şahsiyetin öneminin olamayacağını söyleyebilir. Ayrıca suçluluk olayındaki çelişki bu kadarla bitmemekte diğer disiplinler kendi değişkenleriyle farklı değerlendirmeler yapabilmektedirler. Mesela bir kimyacı aslında, ferdin beynindeki bir dizi biyokimyasal oluşumlar, kromozomlardaki bozukluklar veya başka biyolojik bir farklılık neticesinde suça yöneldiğini ve bunu esas almayan hiçbir sosyal veya psikolojik tedbirin, tedavinin veya programın başarılı olamayacağını söyleyebilir. Onun önerisi ise, mahkumların uzun yıllar hapisane yatırılması yerine, elektrik şokuyla tedavi veya beyin ameliyatı gibi cerrahi bir tedbir olabilir. Kısaca makro yapısal perspektif dışsal bir bakış açısıyla, ferdin davranışlarının sebeplerinin bireyin dışında, yani çevresinde yattığını ifade etmektedir. Mikro yorumcu perspektif ise, içsel bir bakış açısıyla, ferdin davranışlarının sebeplerinin bireyin zihninde bulunduğunu söylemektedir.⁵³ Bu durumda toplumsal bir problem olarak

⁵³S. Goldenberg, (1987). *Thinking Sociologically*. USA: Wadsworth, s. 15.

suç hadisesinin çözümlenmesi doğru bir metodoloji kurmuş olan bilim adamına düşmektedir.

C. Sosyolojide Araştırma

Geleneksel olarak bilimler iki grupta toplanmaktadır. Fizik, kimya, biyoloji gibi sahaların oluşturduğu guruba *tabii bilimler*, sosyoloji, psikoloji, ekonomi, siyasal bilimler gibi diğer sahalarınkine de *sosyal bilimler* adı verilmektedir. Bu ayırım, on sekizinci yüzyılda Newton mekaniğinin bilimin temeli olarak kabul edilmesine dayanmaktadır.⁵⁴ Sebep-sonuç ilişkileri anlamını içeren *pozitif* sosyal bilimlerde, bu dönemden itibaren Newton modelinden etkilenen pozitif sosyal araştırmalar istihdam edilmektedir. Tabii bilimlerde olduğu gibi, sosyal bilimlerde de toplumun ve kurumlarının sistematik bilgisi deneysel olarak sebep sonuç ilişkileri çerçevesinde sınanabilmektedir.

Genel olarak pozitif sosyal bilimler, ortaya yeni bilgiler koyan, yaratıcı olan disiplinler anlamında kullanılmaktadır. Matematik bilimler tümdengelim dayalı tekrarlanmakta olan bilgiler üretirken, pozitif bilimler tümevarım yoluyla yeni bilgiler üretmektedir.⁵⁵ Bütün bilimlerin ortak özelliği, olguların gözlemiyle genelliklere ulaşmaktır. Bu genellemelere tek bir gözlemin mantıkî çıkarımıyla ulaşamaz.

Sosyal bilimler metodolojisinde, tabii bilimlerden farklı olarak, başka metodolojik unsurlar da söz konusudur. Özellikle yirminci yüzyılın başlarından itibaren bilimin hızlı gelişimiyle birlikte ortaya çıkan yeni paradigmalarda, artık pozitivismin yanı sıra *rölativizm* de kabul edilmektedir. İnceleme alanı insan davranışları olduğu için, iradi bir etki

⁵⁴A. B. Levison, (1974). *Knowledge and Society: An Introduction to the Philosophy of the Social Sciences*. USA: The Bobs-Merrill Co., s. 1-6.

⁵⁵M. Sencer ve Y. Sencer, (1978). *Toplumsal Araştırmalarda Yöntembilim*. Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, s. 17.

söz konusu olmakta ve sosyal olaylardaki açıklamaları mutlak determinizmin ve tek sebepli izahların dışına çıkarmaktadır. Sosyal değişimin kanunlarını arayan, sosyal oluşumların prensiplerini inceleyen bir sosyoloji metodolojisi, bazı problemler hâlâ sürüyor olmakla birlikte, zaman içerisinde oluşturulmuştur. Zaten realitenin tam olarak kavranabilmesi mümkün değildir; realite ancak belirli zamanlara ve bakış açılarına özgü olarak kısmen kavranabilmektedir.⁵⁶

Öte yandan, sosyolojinin ilk ortaya çıktığı dönemlerde insan davranışlarının veya sosyal olayların ölçülebilirliği konusunda tartışmalar yapılmıştır. Sosyoloji metodolojisindeki temel problem insan davranışlarının ölçülmesi meselesidir. Günümüz sosyolojisinde diğer bilim dallarında kullanılan metotlar kullanılmaktadır. Bunlar genel olarak gözlem, istatistik ölçümleme, veri toplama ve insan ekolojisinin incelenmesidir. Bu metotların hepsinde de esas problem *değişkenlerin* kontrol edilmesidir. Çünkü insanın dışındaki varlıkların davranışlarını gözlemlemek, laboratuvar şartlarında kontrol etmek ve geleceklerini tahmin etmek daha kolaydır. Bir gurubun içindeki veya ferdi olarak insan davranışı, diğerleri gibi kolaylıkla ne tahmin edilebilmekte ne de kontrol edilebilmektedir. Bu bakımdan sosyolojide diğer bilimlerde olduğundan çok daha fazla sayıda ve muğlak değişkenler olduğunu söylemek yanlış değildir. Söz konusu şartlar altında sosyal dünyanın kanunlarını ya da sosyal hayatın kurallarını keşfedebilmek ve ortaya çıkan problemleri giderebilmek için nasıl bir yol takip edileceği sorunu aşağıdaki bölümlerde ele alınmaktadır.

Sosyal bilimler metodolojisi genel olarak üç temel soruya verilen cevaptan kaynaklanmaktadır. Bunlar, sosyal bilimlerin ne tür bir gerçek veya bilgi sağladığı, nasıl sağladığı ve karşılaştığı problemleri veya eksikleri nasıl

⁵⁶A. Kurtkan Bilgiseven, (1998). *İlm-i Ledün (Genel Teoloji)*. İstanbul: Gözde Matbası, s. 15-7.

giderdiği'dir.⁵⁷ Kullanılan metotlar bu sorulara giderek daha iyi cevaplar verilmesiyle oluşmaktadır. Bu çerçevede sosyologun temel amacı, teorik modeller geliştirerek ve deneyerek çeşitli sosyal fenomenleri açıklamak için sosyal dünyada araştırma yapmaktır. Gözlemediği alan sosyal hayat, incelenen konu ise insanın tutum ve davranışlarıdır. Bulgularını çeşitli metotlar kullanarak, mesela tiyatro yazarı perspektifiyle⁵⁸ tüm sosyal olaylar canlı bir sahnede yaşanmış gibi anlatarak, bilimsel kamuoyuna aktarmaktadır. Bilimsel inceleme, diğer bilim dallarında olduğu gibi sosyolojik araştırmada da sistematik olarak yürütülmektedir. Sistematik olarak yürütülmesi, sebep sonuç ilişkilerinin tespit edilebilmesi anlamına gelmektedir.⁵⁹ Diğer bilim adamları gibi sosyologlar da çalışmalarına kendileri için önemli olan soruları hedefleyerek başlamakta ve araştırma sorularına cevap bulmalarını sağlayacak bir araştırma projesi düzenlemektedirler. Tıpkı kimyacıların kendi disiplinlerine özgü deney düzenekleri kurmaları veya sosyal psikologların yine kendi disiplinlerine özgü öğrenim deneylerini farelerle yapmaları gibi, sosyologların da kendilerine göre önemli olan sorulara verilen cevapları keşfetmek için özel yöntemleri vardır. Bir sosyal bilim olarak sosyoloji, organize ve metodiktir ve amacı bilgiyi zenginleştirmektir. Bilimsel bir çalışmada ana hatlarıyla olayların gözlenmesi ile bunlar arasındaki ilişkilerin belirlenmesi şeklinde iki ayrı faaliyet yürütülmektedir.⁶⁰ Sosyologun çalışması esasen, diğer insanlarla arasında her yönüyle bir iletişim kurmaktır. Çalışmasının ilk aşamasında fertlerle iletişim kurarak onların tutum ve davranışlarını tespit etmekte, ikinci aşamada ise bulgularını yine bir tür iletişim kurarak bilimsel hayata, entelektüel çevreye veya diğer ilgili kişilere sunmaktadır. Bilgiyle

⁵⁷P. Diesign, (1992). *How Does Social Science Work?: Reflections on Practice*. (2. Baskı), USA: University of Pittsburgh Press, s. 303.

⁵⁸M. Lester, (1984). "Self: Sociological Portraits. " *The Existential Self in Society*. (Ed.by. J. A. Kotarba ve A. Fontana), USA: The University of Chicago, s. 30.

⁵⁹B. Baloğlu, (1997). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi*. İstanbul: Der Yayınevi, s. 11.

⁶⁰N. Erder, (1976). "Sosyal ve Siyasal Bilimlerde Kuram ve Yöntem Konusunda Tartışılan Başlıca Sorunlar", *Toplum Bilimlerinde Araştırma ve Yöntem*. (Ed. R. Keleş), Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, s. 11.

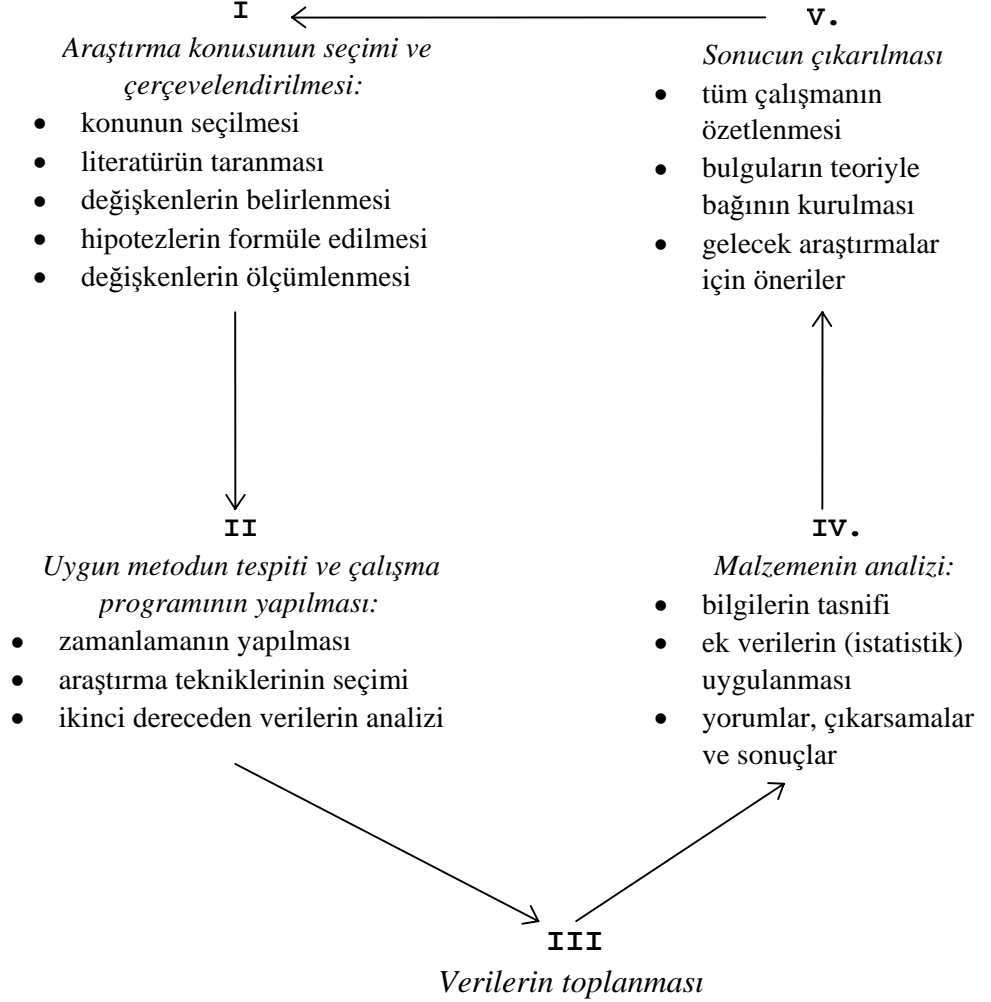
araştırmacı arasındaki iletişim sözlü veya yazılı olmaktadır. Amaç bir problemin önemini, aciliyetini ve çözümünü kamuoyuna duyurmaktır. Sosyolojik araştırma prosesi genel olarak beş safhada tamamlanmaktadır:⁶¹

- *Araştırma sorusunun seçimi ve çerçeveselendirilmesi,*
- *Uygun metodun tespiti ve çalışma programının yapılması,*
- *Verilerin toplanması,*
- *Malzemenin analiz edilmesi,*
- *Sonucun çıkarılması.*

Bu safhalar aşağıdaki şemada açıklanarak gösterilmektedir.

⁶¹J. B. Johnson ve R. A. Joslyn, (1986). *Political Science Research Methods*. (3. Baskı), USA: Congressional Quarterly Press, s. 31.

ARAŞTIRMA SÜRECİNDEKİ ADIMLAR

D. Sayısal ve Niteliksel Araştırmalar

Sosyolojideki araştırma düzenekleri niteliksel (kalitatif) ve sayısal (kantitatif) incelemeler olmak üzere iki tiptir. Sayısal araştırma düzenekleri rakam kökenlidir ve genellikle istatistik analizlerle değerlendirilecek olan çok miktardaki sayıların toplanmasını gerektirmektedir.⁶² Sayısal

⁶²L. Ott, v.d., (1978). *Statistics: A Tool For the Social Sciences*. (2. Baskı), USA: Duxbury Press, s. 9.

araştırmalar belli bir boyut içinde çeşitli grupların benzerliklerinin, oranlarının ve/ya farklılıklarının belirlenmelerini sağlamaktadır. Niteliksel araştırma düzenekleri ise daha çok soyut kaynaklıdır (geşalt-oriented), başka bir deyişle, araştırmacının mevcut fenomeni baştan başa tanıma ve top yekûn anlamasına yardımcı olacak şekilde düzenlenmiştir.⁶³

Sosyolog niteliksel araştırma düzeneğini kullanmaya karar verdiğinde, mevcut fenomeni rakamsallaştırarak anlamayı denemektedir. Niteliksel araştırmalarda sayısal verilerin kayıtları ve istatistik analizleri nadiren kullanılmaktadır. Niteliksel araştırmalarda, anlaşılacak istenen fenomen geniş bir zaman süreci içinde gözlem prosesiyle kaydedilerek doğrudan incelenmektedir. Mesela öğrencilerin içki içme alışkanlıklarını incelemek istediğimizi varsayalım. Sayısal araştırma yaklaşımı, öğrencilerin içki içme alışkanlıklarıyla ilgili çeşitli soruları içeren (ne kadar sıklıkta içtikleri, nerelerde içtikleri, genellikle ne miktar içtikleri, içki içme konusunda neler hissettikleri, gibi) bir anket kağıdı düzenlemek ve daha sonra bir öğrenci grubundan bu anketi doldurmalarını istemektir. Anket tamamlandığında elde edilen bilgi rakama çevrilerek, mesela yılda bir defadan az içenlere (1), bir kaç kere içenlere (2), ortalama ayda bir içenlere ise (3) değeri verilerek, bilgi işlem kullanılarak istatistik olarak analiz edilir.⁶⁴ Niteliksel bir araştırma yaklaşımı ise, öğrencilerin alkol bağımlılıklarını anlamak için, birkaç ay onlarla birlikte vakit geçirmek, içki içtikleri ortamlara, mesela partilere, müdavimi oldukları barlara giderek, buralarda neler yaptıklarını gözlemlemekten müteşekkildir. Uzun bir süre farklı içki ortamlarında yeterli sayıda öğrenci müşahede edildiği takdirde öğrencilerin içki bağımlılıkları hakkında bir anlayış geliştirilebilir. Salt niteliksel bir çalışmada hiçbir anket kağıdı kullanılmamış ve herhangi bir rakam elde edilmemiştir. Bu tür bir projedeki veriler, öğrencilerin içki ile ilgili

⁶³C. Marshall ve G. B. Rossman, (1991). *Designing Qualitative Research*. (8. Baskı), USA: Sage Publication, s. 9.

⁶⁴G. W. Bohmstedt ve D. Knoke, (1983). *Statistics for Social Data Analysis*. (2. Baskı), USA: Peacock Publishers, s. 125-65.

davranışları konusundaki gözlemlerdir. Verilerin yorumlanması, istatistik kıyaslamadan değil, çeşitli öğrencilerin farklı sosyal durumlardaki içki içme yaygınlığından elde edilmektedir.

Sayısal araştırma usullerini kullanmanın bazı avantajları vardır. Öncelikle sosyolojik literatürde iyi kurulmuş bir çalışma düzeneği olarak geçerlidir ve pek çok kaynakta bu araştırma metoduyla ilgili teferruatlı bilgi bulunduğundan dolayı uygun araştırma düzeneğini tasarlamak, kullanmak ve çıkarabilecek potansiyel problemleri çözmek araştırmacılar için nispeten kolay olmaktadır. Ayrıca kolay ve doğrudan bir sonuç ifade eden analizler sayısal verilerle yapılabilmektedir. Sayısal veriler genellikle doğrudan yorumlara yönelik oldukları için veri analizleri daha kolaydır. En önemli dezavantajları ise, sosyal davranış veya fenomenlerin doğrudan müşahade edilememeleri ve örnek grupların sebep olduğu problemlerdir.⁶⁵ Niteliksel araştırma usulleri sosyologa grup davranışları ve fenomenle ilgili olarak doğrudan müşahade ile uygulama esnasında araştırmanın amaçlarını yeniden düzenleme esnekliği vermektedir. Ancak, araştırmacının sübjektifliği ve temsili sonuçları yapmanın belirsizliği konusunda dezavantajları da bulunmaktadır.⁶⁶

E. Sosyolojik Düşünmenin Metodolojik Özellikleri

Sosyolojik bakış açısında mutlak gerçek ve ona bağlı değişmez sebepler zinciri yoktur; bunun yerine toplum gerçeği ve onun izafi mantığı ve kanunları vardır. Toplumdaki gerçekler derlenerek bağlı oldukları kanunlar bulunur. Bu tümevarım adıyla bilinen metodudur. Tümevarım bizi olguların bilgisinden bu olguları idare eden kanunların bilgisine geçiren

⁶⁵ H. Klein, (1992). *Sociology*. USA: Baron's, s. 52-3.

⁶⁶ H. Klein, (1992). *Sociology*. USA: Baron's, s. 52-3.

işlemdir.⁶⁷ Bu genel çerçeve içinde, *olayları gerçekte var oldukları gibi anlamak* sosyolojik düşünmenin temel özelliğidir. Aşağıda genel metodolojik prensipler olarak da adlandırılabilen bu özellikler tartışılmaktadır. Herhangi birinin ihmal edilmesi durumunda ulaşılabilecek sonuç eksik veya hatalı olmaktadır.

İlk prensip olan *bütüncülük* bir fenomeni tüm sebepleriyle birlikte kavramaktır. Sosyal olaylar ancak bütüncü bir bakış açısıyla anlaşılabilirler. Kısmi sebep sonuç ilişkilerinin izah edilmesi olayın tümünün kavranmış olduğu anlamına gelmemektedir. Mesela, şehirleşme olgusu ele alınırken sanayinin emek talebini karşılamak için bulunduğu bölgede nüfus birikimi sağladığı söz konusu edilebilir, fakat şehirleşme sadece sanayinin iş gücü ihtiyacı değildir. *Objektiflik* prensibi sosyal bir olay ele alınırken herhangi bir önyargıda bulunmamaktır. Peşin hükümler realitenin görülmesini engelleyen sahte görüntülerdir. Keza başka ya da benzeri olaylara dayalı olarak elde edilmiş olan yargılar incelenilen olay için geçerli değildir. *Şüphesizlik* ise bilimsel çalışmanın her safhasında elde edilen verileri mutlak gerçekler olarak kabul etmemektir. Verilerden emin olmayarak şüphe etmek, araştırmanın temel nedenlerinden biridir ve hataların giderilmesini sağlamaktadır. Mevcut unsurlar çeşitli şekillerde sınanmalı ve doğruluğu kontrol edilmelidir. Keza bir konu hakkında şüphe yoksa araştırma yapmaya da gerek yoktur. *Delillendirme* prensibi bilimsel bilgilerin herkes tarafından kabul edilmiş ve genel geçerliği olan somut delillere dayalı olmasıdır. Dayanaksız olan izafi hükümlerin veya kanaatlerin hiçbir önemi yoktur. Herhangi bir hüküm mutlaka istatistik sonuçlar, tarihi belgeler, anketler veya diğer bilimsel metotlarla elde edilmiş olan verilerle delillendirilmelidir. *Olumsuzlamak* ise eldeki bilginin mantığının yeniden kurulmasıdır. İntikal etmiş olan bilgilerdeki sebep-sonuç ilişkisinin kabul edilmeyerek ya da yetersiz görülerek başka ilişkilerin aranması gerekmektedir. Böylece yeni veya başka illiyet bağlarının ortaya

⁶⁷J. Lachelier, (1986). *Tümevarımın Temeli Hakkında*. (3. Baskı), (Terc. H. R. Atademir), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s. 3.

çıkarılabileceği gibi hatalarla birlikte eksiklikler de giderilebilmektedir. Aksi takdirde yapılan araştırma öncekilerin bir tekrarı olmaktan öteye geçemez. *Sistematik olmak* ya da çalışmanın hiçbir safha ihmal edilmeden düzenlenmesi bir sonraki bilgiye ulaşmayı sağlamaktadır.

F. Sosyolojik Düşünme ve Metot Problemleri

Genel olarak sosyal bilimler metodolojisinde bir çok metot problemleri söz konusu edilmektedir. Sosyolojik düşünmeye yüklenen amaç, hiçbir etki altında kalmadan, kritiğini yaparak ve tüm muhtemel alternatifleri değerlendirerek sosyal olayları gerçekte oldukları gibi anlamasını sağlamak olduğuna göre metodolojik problemi büyük ölçüde objektivite olarak ortaya çıkmaktadır. Bu problemin çözümü için yukarıda izah edilen sosyolojik perspektiflerin güçlendirilmesi ve muhtemel eksikleri gidermek için temel prensiplerin net bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir. Bu prensipler zihnin, herhangi bir sosyolojik olguyu kavrarken bağlı olacağı temelleridir. Aynı zamanda serbest bir düşünme tarzını sağlayarak herhangi bir mecra için yol göstericilerdir. Böylece, tarihi süreç boyunca ortaya çıkarılmış bilgi birikiminin zorunlu kıldığı mecburi istikamet de kısmen kaldırılabilir. *Sosyolojik düşünme, aslında, bu anlamda bir serbest düşünebilme metodolojisidir*. Bilimdeki genel metodoloji kurallarının tümünü kapsamaktadır. Durkheim, bilimsel anlamda sosyoloji metodolojisinin üç karakteristik özelliğinin olduğunu kabul etmektedir.⁶⁸ Bunlardan ilki sosyolojinin felsefi doktrinlerden ayrı, kendini tanımlayabilen ve mükemmel bir şekilde pozitivist, evrimci ve maneviyatçı (spiritualist) olduğudur. Çünkü sosyoloji rasyonel mecburiyetten değil ampirik değerlendirmelerle nedensellik prensiplerini sosyal fenomene uygulamaktadır. Böylece Durkheim'a göre sosyoloji metodolojisinin ikinci karakteristiği olan sosyal olguların sadece başka sosyal olgularla ve sosyal

⁶⁸ E. Durkheim, (1982). *The Rules of Sociological Method*. (Ed.by S. Lukes and Trans. by W. D. Halls), N.Y.: The Free Press, s.159-63.

çevrenin prensipleri çerçevesinde açıklanabileceği gerçeği ortaya çıkmaktadır. Sosyal çevrenin kendine has tabiatından kaynaklanan sosyoloji kültürü sosyal olguların anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle sosyoloji herhangi bir disiplinin eklentisi veya uzantısı değil otonom bir bilim dalıdır. Diğer bilim dalları gibi metodolojisi objektiftir. Bu üçüncü karakteristik aslında sosyolog için diğer bilim adamlarından daha büyük bir problemdir. Çünkü sosyolog bir fert olarak içinde yaşadığı toplum tarafından sosyalleştirilmiştir. Objektif değerlendirmeler yapabilmesi için önyargılarını bir tarafa bırakarak toplumsal olgularla karşılaşması gerekmektedir.

Daha önceki bilimsel bulguların kritik edilmeden kabulü, araştırmacının konu hakkındaki ön yargıları veya metodolojinin diğer sınırlılıkları sosyal realitenin olduğu gibi anlaşılmasını önlemektedir. Araştırmacının realiteyi görmesini ve anlamasını sağlayan araştırma tekniklerinin gerçeği tam olarak aktarabildiğini iddia etmek mümkün değildir. Verilmiş olan peşin bir hüküm araştırmanın bir bölümünü gereksiz kılarak fenomenin gerçekte olduğu gibi anlaşılmasını engellemektedir. Otoritelerin düşünceleri de elbette önemlidir, fakat realite onlara bağlı değildir. Bu nedenle bir kalıplaşmaya izin vermemek gerekmektedir. Araştırmacının belli bir sonuca ulaşma arzusu da buna uygun delillerin alınıp diğerlerinin göz ardı edilerek gerçeğin anlaşılmasını veya ortaya çıkmasını engellemektedir. Bilginin kritiğini yaparak ve diğer alternatifleri değerlendirdikten sonra bir hükme varmak gerekmektedir. Bu nedenlerle sosyal realitenin olduğu gibi anlaşılmasını sağlayan aktif bir düşünme tarzı kurmak gerekmektedir.

Bu metotların sosyolojik düşünme tarzına göre nasıl ele alındığını ortaya koymak için sosyolojiye yüklenen amaçlardan hareket etmek gerekmektedir. Çünkü metodoloji, bir amacın gerçekleştirilmesi için kurulmuş prensiplerdir. Sosyoloji, genel olarak insanların sosyal davranış, tavır veya hareketlerinin incelenmesini amaçlamaktadır. Bir yazara göre

sosyoloji insan dünyası hakkında bir düşünme biçimidir.⁶⁹ Temel faraziyesi, insanların düşüncelerinin ve yaptıklarının, üyesi oldukları gruplar tarafından etkilenmekte olduğudur. Bu çerçevede sosyologun vazifesi, fertlerin sosyal grupları tarafından, nasıl şekillendirildiğini ve grupların fertler tarafından nasıl yaratıldığını ve yönetildiğini keşfetmek, fert ve sosyal boyut arasındaki ilişkiyi ve etkileşimi anlamaktır. Bu amacı sağlamak veya sosyal olguyu görebilmek için hiçbir etki altında kalmayan bir bakış açısına, metoda ve düşünce tarzına ihtiyaç vardır.

Yukarıda söz konusu edilen toplumun insan üzerindeki etkilerinden biri de bilgi birikiminin araştırmacı üzerindeki etkileridir. Toplum, ferdin nasıl davranması ve düşünmesi gerektiği empoze etmektedir. Sosyolojideki bulgular çoğu kez belirli zaman ve mekan boyutlarıyla ve hatta araştırmacının kişisel özellikleriyle sınırlı kalan açıklamalardır. Oysa sosyal hayat dinamik bir süreç içinde sürüp gitmektedir. Bu nedenle sosyal yapı ve sosyal değişme (sosyoloji), sosyologların ve sosyal bilimcilerin araştırmaları, bulguları, görüşleri, yorumları veya değerlendirmeleriyle aynı şey değildir. Bu bilgilerin değişmez temeller olarak kabul edilmesi, başka anlayışların da ortaya çıkmasını ve böylece gerçeğe giderek daha çok yaklaşmayı önler. Sosyolojinin dinamik bir şekilde uygulanmasına, bir düşünme tarzı olmasına ihtiyaç vardır.

⁶⁹ Z. Bauman, (1998). *Sosyolojik Düşünmek*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s.16

III. Düşünme ve Araştırma

A. Soru Sorma

Düşüncenin yönlendirilebilmesi ve istenen doğrultuda sonuçların elde edilebilmesi soru sormakla mümkündür. Doğru cevaplar ancak doğru sorularla elde edilebilir. Soru sorma, bilgi ihtiyacı nedeniyle vuku bulmaktadır. Onun da arkasında merak güdüsü vardır. Tarih boyunca yaşamış olan bütün ünlü bilim adamlarının ortak yönü yaşadıkları dünyayı merak etmiş olmalarıdır.⁷⁰ Bu nedenle soru teşekkülü ilk safhadır ve bilimsel bir araştırma da dikkatlice şekillendirilmiş bir soru ile başlar. Ne yapılacağı ve nasıl yapılacağına karar vermek için, ne yapıldığı konusunu tüm detaylarıyla düşünmek gerekir. Genel yapısı itibariyle bilimsel bir araştırma, sorulmuş olan belli bir soruya verilen cevap olarak teşekkül etmektedir. Bu genel çerçeve içinde sosyolojik çalışma da sosyolojik bir soru sormakla başlamaktadır. Sosyolojik bir soru kurabilmek için bazı pratik kuralların gözetilmesi gerekmektedir. Araştırmayı güçlü sosyolojik temellere oturtmak sorunun *sosyolojik bir perspektifle* ele alınmasına, *sınırlandırılmış* olmasına ve *açık uçlu* olmamasına bağlıdır. Bu üç şart aşağıda ana hatlarıyla tartışılmaktadır.

⁷⁰R. L. Heilbroner, (1986). *The Worldly Philosophers*. (6. Baskı), N.Y.: Touchstone Book, s. 6.

Araştırma sorusunda belirli bir sosyolojik perspektif mutlaka yansıtılmalıdır. Sosyolojik bir konu tespit edilirken ve bununla ilgili bir soru teşekkül ettirilirken dikkat edilmesi gereken ilk husus sosyolojinin bakış açısıyla konuyu ele almaktır. Bu perspektif sosyolojinin bizzat kendisi veya herhangi bir dalı olabilmektedir. İnsan davranışının, insanlar arasındaki etkileşim tarafından şekillendirildiği, düşündüklerinin veya yaptıklarının üyesi olduğu gruplar tarafından etkilendiği veya genel olarak insan davranışlarının incelenmesi şeklindeki temel bakış açılarıyla sosyolojik soru oluşturulmalıdır.

Sosyolojik perspektif, pratikte sosyolojik kavramların kullanılması anlamını da taşımaktadır. Başka bir deyişle, ikiden fazla konsept, kavram ya da fikir arasındaki ilişkilerin sorgulanması da sosyolojik bir perspektif oluşturmaktır. Mesela, eğitim ve sosyalleşme iki ayrı konsepttir ve eğitim yoluyla sosyalleşmenin nasıl olduğuna bakılması sosyolojik perspektifi yakalamaktır. Bu konuya, ayrıca, zaman ve mekan boyutları da katılabilmektedir. Örnek olarak "Tanzimat döneminde azınlık okullarındaki eğitim yoluyla sosyalleşmeyi" alabiliriz. Buradaki *'Tanzimat dönemi'* konunun zaman boyutunu, *'azınlık okulları'* ise mekan boyutunu işaret etmektedir.

Sosyolojik perspektif aynı zamanda sosyolojik tahayyül (imajinasyon, hayal) ile de sağlanabilir. Sosyolojik imajinasyon iki şekilde sosyal olayların anlaşılmasına yardımcı olabilir. Bunların ilkinde dış dünyanın soyut olarak idrak edilmesi veya dış dünyadaki objektif sosyal realitenin varlığı, ikincisinde ise iç dünyadaki idraklerin dış dünyadaki sosyal olgularla örtüşmesi veya bireyin zihnindeki sübjektif realitedir. Mills, sosyolojik imajinasyon (tahayyül) tahlilinde iki hususu ortaya koymaktadır. Bunlar *kişisel konular* ve *toplumsal konulardır*. Kişisel konular ferdin özel hayatında yaşadığı ve sadece kendisiyle sınırlı olan olaylardır. Mesela, boşanma, doğum, işsiz kalmak gibi ferdi olarak tecrübe edilebilecek olgulardır. Bireyin kişisel kontrolünün dışında kalan faktörler ise sosyal konulardır.

Mesela, boşanma oranının yükselmesi, doğum oranlarındaki artış, işsizliğin neden olduğu sosyal problemler sosyal olarak yaşanan olgulardır. Örnek olarak Mills, sosyolojik tahayyülünde, sosyolojiyi şu üç soruyu araştırmakla görevlendirmektedir:⁷¹ 1.) Belli bir toplumdaki faaliyetler nasıl yönlenmektedir? 2) Bu toplumun insanlık tarihindeki yeri neresidir? 3) Bu toplumda nasıl bir kadın ve erkek insan tipi üretilmektedir? Bu sorulara verilebilecek cevaplar zaman ve mekana göre değişmektedir.

Araştırma sorusunu çerçevelemek için de sosyolojik imajinasyon yapılmaktadır. Sosyolojik tahayyülün biyografi ve tarih kısımları soruyu çerçeveleme amacıyla değerlendirilmektedir. Kişisel seviyedeki özellikler biyografi, toplum seviyesindekiler ise tarih olarak ayrılmaktadır. Bunlar birbirlerinin yaklaşık bir simetrileridir. Sosyolojik bir araştırma olarak imajinasyonun tarih ve biyografi parçalarının kesiştiği (simetrinin kesiştiği) noktayı açıklamak veya incelemek gerekmektedir. Böyle bir çalışmada insanın etkilediği sosyal gruplar ve sosyal grupların etkilediği insan görülmekte, ne şekilde etkilendiği müşahade edilmekte veya incelenmektedir. İnsan toplum içinde yaşayarak hem toplum tarafından şekillendirilmekte hem de toplumsal varlığı kendi zerrince şekillendirmektedir. Tarihin akışı içinde bireyin bulunduğu noktada tarih ve biyografi, toplum ve fert kesişmektedir. Bu kesişme noktasında sosyal güçlerin bireye, bireyin de sosyal güçlere etkisi vardır. İşte bu etki tahayyülde canlandırılarak incelenmeli ve irdelenmelidir. Böylece sosyolojik bir soru elde edilebilmektedir. Sosyolojik İmajinasyonun anahtarı bu paradoksun her iki yönünü de görmektir. Yani, insan hem kendi alın yazısını yazmakta, hem de tarih tarafından sürüklenmektedir.⁷² Sosyal dünyanın böyle bir bakış açısıyla net bir şekilde görülmeye imkanının olması ve buradan da araştırma konusu olabilecek herhangi bir sosyal problemin belirlenmesi mümkündür.

⁷¹C. W. Mills, (1967). *The Sociological Imagination*. USA: Oxford University Press, c, s. 6-7.

⁷²C. W. Mills, (1967). *The Sociological Imagination*. USA: Oxford University Press, s. 5-8.

Öte yandan dış dünyanın anlaşılması zaten zihnin soyut değerlendirme ve tahayyül yeteneğiyle mümkün olmaktadır. Mesela, pencereden görülen erkek, kadın ve çocuktan oluşan üç kişilik bir gurubun *aile* olduğunu, somut varlıkların sosyal fonksiyonlarını soyut bir şekilde değerlendirerek algılayabiliriz. Bakılan şeyler maddi varlıklardır, fakat anlaşılan şeyler onların arkasında yatan soyut olgulardır. Bir binaya bakıldığında, geç dönem Osmanlı mimarisi tarzında yapıldığını, yabancı mimari motiflerden nasıl etkilenmiş olduğunu, içinde ne tür sosyal davranışların ve ilişkilerin sürdüğünü, kısaca sosyal realitesini, hayal gücü vasıtasıyla görmek veya idrak etmek mümkündür. Ferdin dışında var olan bir sosyal dünya vardır. Sosyal realite bir mânâlar bütünüdür, mânâlar ise etrafımızdaki fizikî realiteyi kavrayışımız, idrak edişimiz veya anlayışımızdır.

Bu nedenle ikinci şekildeki imajinasyonla, yani iç dünyadaki idraklerin dış dünyadaki olaylarla örtüşmesiyle de sosyal olguların anlaşılması mümkün olmaktadır. Dışarıdaki sosyal realite aynı zamanda ferdin zihninde de yansımaktadır. Dış dünyada bir aile kurumu vardır, fakat aynı zamanda ferdin kendisi bu kurumun bir üyesi olarak yine kendi zihninde bunu idrak etmektedir. Böylece dış dünyadaki olguları basit bir iç gözlemlerle kavramak mümkün olmaktadır.

Soru dikkatli bir şekilde konumlandırılmalı ve çerçevelendirilmelidir, kendini mantıkî ve iyi düzenlenmiş yapıdaki bir cevaba doğru yönlendirmelidir. Sorunun *sınırlandırılması* araştırmanın çok dikkatlice yapılması gereken bir kısımdır. Ne kadar netleştirilir ve sınırlandırılırsa o ölçüde sosyal realite somutlaştırılmaktadır. Tüm insanları veya tüm toplumları kapsamamalı, spesifik bir vakıya olarak ele alınmalıdır. Genel bir soru, fertler, gruplar, roller, ilişkiler, toplumlar, zaman periyotları gibi sosyolojik unsurlar arasındaki farklarla ilgili olmalıdır. Bu nedenle soru açık uçlu olmamalıdır. “*Açık uçlu*” deyiminden kasıt, sorunun hangi anlama geldiği konusunun tartışmaya açık olması demektir. Böyle bir soruya verilebilecek cevaplar muğlaktır, net değildir, uzayıp gitmektedir, belli bir

cevapla yetinilmemekte veya herkese göre değişebilmektedir. Mesela, "*insanlar neden irrasyoneldirler?*" gibi bir soru, sonu gelmeyen ve herkese göre cevabı değişebilecek bir sorudur. Öte yandan uzun listelemeler gerektiren sorulardan da kaçınılmalıdır. Mesela, "*liderlerde bulunan bütün vasıflar nelerdir?*" sorusu, uzun bir liste gerektirir. Bu nedenle açık uçlu sorular dikkatle elenmelidir. Sonuç olarak, konuyu iyi formüle edilmiş ve belli bir teze doğru yönlendirilmiş bir soruya çevirmek sosyolojik düşünmede ve araştırmada ilk adımdır.

Araştırma sorusu belirlendikten sonra ne yapılacağına net bir şekilde karar vermek gerekmektedir. Yapılacak çalışma teorik, saha araştırması, kitap, makale, seminer ya da bir konferans olabilir. Ayrıca bu çalışmanın nasıl yapılacağı da kararlaştırılarak bir plan ve program oluşturulmalıdır. "Ne tür bir saha araştırması olmalıdır ve hangi kesimde uygulanmalıdır?" gibi muhtemel tüm soruları cevaplandırmak için karar verme prosesi (decision-making process) işletilmelidir. Boulding'e göre bir karar, daima iki elementin bir arada bulunmasını gerektirmektedir. Bunların ilki ihtimaller zümresidir, diğeri ise bu alanın belirli bir ölçüğe veya izafi değere göre düzenlenmesidir.⁷³ Her iki şartın sağlanmasıyla karar verme işlemi tamamlanmaktadır. Sorular oluşturulduktan sonra verilen cevaplar amaca uygun belli bir düzende sıralanmalı ve program işletilmeye hazır hale getirilmelidir. Bu konuda yararlanılabilecek beyin fırtınası adı verilen pratik bir metot bu kitapta ele alınmıştır.

⁷³K. Boulding, (1960). "Decision-Making in The Modern World", *An Outline of Man's Knowledge of the Modern World*. (Ed. by. L. Bryson), N.Y.: McGraw-Hill Book, s. 422.

Aşağıda bir araştırma konusunun düzenlenmesi için düşünceye başlamak, sürdürmek ve yönlendirmek amacıyla bir takım sorular ve elde edilebilecek sonuçları listelenmiştir.

Sorulan sorular:	Yapılan çalışmalar ve edilen sonuçlar:
X nasıldır veya neye benzemektedir?	Sosyal bir olgu tasvir edilmektedir
X' in unsurları, parçaları nelerdir?	İncelenilen olgu bölünmekte veya ayrıştırılmaktadır
X neden seçilmelidir de Y seçilmemelidir?	Belli bir nokta tartışılmakta, ileri sürülmektedir
Şu anda X' in durumu nedir, başka bir zamanda farklı olacak mıdır?	Zaman veya mekan itibariyle bir genelleştirme yapılmaktadır
Eğer X ve Y bir sınıfın üyeleriye, diğer üyeler nelerdir? Sınıf nedir, nasıl bir sınıftır?	Belirli kriterlere göre gruplandırılmakta, sınıflandırılmakta veya tasnif edilmektedir
X, Y'den ne şekilde farklıdır?	Unsurlar arasındaki tezatlar ve farklar ortaya konmaktadır
X nasıl kullanılabilir, nasıl çalışır ya da nasıl işlemektedir?	Olayın nasıl bir proses içinde olduğu anlatılmaktadır
X nedir?	Olay esas özellikleri itibariyle tanımlanmakta ve sınırlanmaktadır
Neden X bir problemdir? Problem olması için yanlışları veya eksikleri nelerdir?	Olay analiz edilerek problematiği ortaya konulmaktadır

B. Kavram Tanımlama

Düşünürken veya bir konuyu ifade ederken, aslında söz konusu olan eylemin eldeki standartlara göre geniş anlamıyla bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Başka bir deyişle elde, standartlaşmış ve somutlaşmış bir ölçü bulunmaktadır. Değerler ise daha önceki tecrübelerle sağlanmış olan bir grup standartlardır. Tercihler, bilinçli veya bilinçsiz olarak bu standartların üzerinde ve yine aynı standartları kullanarak yapılmaktadır. Bu nedenle herhangi bir objeyi algılamak veya değerlendirirken, başka bir deyişle düşünürken, yapılan eylem aslında bir *tanımlama*dır. O bakımdan, nasıl düşünüldüğünü fark etmek için bir konu üzerinde çalışmaya başlarken, nasıl tanımlama yapılacağına da açıklanması gerekmektedir.

Sosyal bilimlerde Aristocu, Platocu ve Operasyonel olmak üzere üç tür tanımlama ele alınmaktadır.⁷⁴

Aristocu tanımlama, eşyaları uygun kategorilere koyup sınıflandırarak yapılmaktadır. Esasen her şey mutlak varlığın parçalarıdır.⁷⁵ Bu sebeple bir şeyi belirlerken onu tasnif etmek gerekmektedir. Bir terimi tanımlarken de mutlaka onun en azından iki sınıflandırılması yapılmalıdır. Birincisi, terimi büyük veya *genel* bir sınıfa veya guruba yerleştirmektir. Fakat bu tek başına yetmemektedir. Mesela, bir daireyi tanımlarken '*kapalı bir eğri çizgi*' diyebiliriz. Çünkü, tanıma uyan başka şekiller de, mesela elips, vardır. Bu sebeple daha ileri gitmeli ve tanımlanan terimin genel sınıflandırmanın öteki üyelerinden nasıl ayrıldığı da gösterilmelidir. Bunu başka bir sınıfı daha ekleyerek yapmak mümkün olmaktadır. Buna *şekil, tür, dış görünüm* veya *çeşit* denir. İkinci sınıflandırma daha özel ve dardır. Bir daireyi tanımlarken, 'kapalı bir eğri çizgi' *sınıflamasına* ek olarak, 'merkezden eşit uzaklıklardaki noktaların oluşturduğu çizgi' deyimini *tür* olarak getirilir. Bir tanımlama, ihtiyaç duyulduğu kadar alt *türlere* (sınıflamalara) sahip olabilir. Ancak, anlamayı kolaylaştırıcı ve mümkün olan en az sayıda sınıflandırma olmalıdır. Kısaca Aristo'nun metodu, genelden özele giden bir sınıflandırma yapmaktır. Mesela, oturlan sandalyeyi tarif ederken, önce mobilya sınıfı, sonra tahta mobilya, tek kişilik tahta mobilya, vs... şeklinde çeşitli sınıflamalar yaparak sadece belli bir sandalye kalıncaya, başka hiçbir sınıflandırma imkanı kalmayınca kadar devam ederek ortaya çıkanlar işaret edilmelidir. Bu metot esasen tümdengelim metodudur.⁷⁶

Plato'ya göre ise iki ayrı varlık alemi vardır. İlk alem, normal olarak algılanan günlük dünyadır. Bu dünyayı görülmekte, hissedilmekte, duyulmakta ve bu nedenle *duyularla algılanan dünya* olarak

⁷⁴ O. M. Walker ve R. L. Scott, (1962). *Thinking and Speaking: A Guide to Intelligent Oral Communication*. N. Y.: The Macmillan Company, s. 162-6.

⁷⁵ A. Weber, (1938). *Felsefe Tarihi*. (Çev. H. V. Eralp), İstanbul: Devlet Basımevi, s.64

⁷⁶ O. M. Walker ve R. L. Scott, (1962). *Thinking and Speaking: A Guide to Intelligent Oral Communication*. N. Y.: The Macmillan Company, s. 164-5.

adlandırılmaktadır. Diğer alem, *ideler dünyası*, daha temel ve daha önemlidir. Bu alemde, duyular aleminde algılanan her objenin veya her idenin modeli veya orijinal numunesi bulunmaktadır. Mesela, ideler dünyasındaki sandalye bir modeldir, duyular dünyasındaki bütün sandalyeler ise sadece bu modelin birer taklididir veya benzeridirler. İdeler dünyasındaki orijinal model mükemmeldir ve dünyadaki her şey bu mükemmeliyeti yakalamaya çalışmaktadır. Tıpkı oturulan sandalyenin, sandalye idesinin sadece mükemmel olmayan bir taklidi oluşu gibi dünyevi objeler mükemmel olmayan taklitlerdir. Kısaca, bir idealler alemi vardır bir de somut alem. Bu somut alemi somut olarak hissederiz. Somut alemdeki her şey ideal alemdeki idealin birer eksik (yani ideal olmayan) taklidinden ibarettir. Derin ve en kullanışlı bilgi ideler aleminden gelmektedir. Mesela, özgürlük dünyada sınırlı ve eksiktir. Hepimiz evrenin kanunlarına ve şartlarına bağlıyızdır. Özgürlüğü anlamak için mevcut dünyamızdaki kusurlu taklitlerden kurtulmamız gerekir. Böylelikle bir kere özgürlüğü anlarsak onu nasıl elde edebileceğimizi de anlayabiliriz. İdeler alemindeki gerçek bilgiye sahip olmadan veya sadece duyular alemindeki taklit bilgiye sahip olarak özgürlüğü, ona sahip olmayı ve korumayı çok az anlayabiliriz. Böylece bir Platocu tanımlama saf ve mükemmel ideyi ortaya koymaya teşebbüs etmektedir. Böyle bir tanımlama bir kere ortaya konduğunda artık zaman ve mekan dışılıktan uzak, gerçek ve tam bir tanımlama yapılmış olur. Ancak, her şeyin tabiatı değiştiğinden dolayı böylesi mükemmel bir tanımlama zaman ve mekan üstü olarak ortaya koymak mümkün değildir. Ayrıca her şey de, mesela elektrik, ideler aleminde yoktur.⁷⁷ Alfred Weber, Platocu ve Aristocu felsefeleri maddenin inkarı ve düşüncenin ilahlaştırılması olarak eleştirmektedir.⁷⁸

Operasyonel (Fiili, işlemci) tanımlama ise, yukarıdaki her iki tanımlama metodunun da kullanılmadığı durumlarda yapılması gereken tanımdır.

⁷⁷ O. M. Walker ve R. L. Scott, (1962). *Thinking and Speaking: A Guide to Intelligent Oral Communication*. N. Y.: The Macmillan Company, s. 163-4.

⁷⁸ A. Weber, (1938). *Felsefe Tarihi*. (Çev. H. V. Eralp), İstanbul: Devlet Basımevi, s.45-70.

Mesela, psikolojiyi tanımlarken, Platocu açıdan psikoloji idesi ortaya konulamamaktadır. Ayrıca psikolojiyi net kategorilere de koymak veya ayırmak da mümkün değildir, eğer teşebbüs edilirse bazı yaklaşımlar veya gelecekteki yaklaşımlar göz ardı edilmiş olur. Bu sebeplerden dolayı bazı durumlarda operasyonel tanımlama yapılmaktadır. Bu tür durumlarda, bir şey zamansız ve mekansız bir hale konamıyorsa (Platocu), öte yandan katı ve net bir kategoriye de konamıyorsa (Aristocu), yapılacak olan bir şeyi yaptıklarıyla, sahip olduklarıyla, tutum ve davranışlarıyla kısaca olduğu şekliyle tarif etmek gerekmektedir ve buna da operasyonel tanımlama denir. Mesela, operasyonel tanımlamayla psikolojiyi tarif ederken, kendini psikolog olarak adlandıran insanların psikoloji olarak adlandırdıkları çalışmalarda ne yaptıklarını tasvir ederek bir tarif yapılabilmektedir. Elektriği operasyonel metotla tarif ederken de, sadece onun ne yaptığını söyleyerek tanımlamak gerekmektedir, çünkü henüz tabiatı da idesi de anlaşılmış değildir.

Operasyonel tanımlama, bir bakıma Platocu ve Aristocu konseptlerin zıddıdır. Bir şeyin ne değişmez idesini ortaya koymakta ne de sınıflandırmakta, pragmatistlerin “*bir şey nasılsa öyledir, başka bir şey değildir*” fikrini takip etmektedir. Bu nedenle operasyonel tanımlamada, tanımlanan şeyin reaksiyonlarının veya insan onu kullandığında ne yaptığının açıklanması mecburiyeti vardır. Bu nedenle operasyonel tanımlama daha şartlı ve deneyseldir.

Bu sebeplerden dolayı bir terim hakkında çalışmaya başlarken ilk olarak Plato'nun işaret ettiği şekilde terimin idesi ifade edilmeli ve sonra Aristo'nun tercih ettiği gibi ana türlere ve alt gruplara doğru sınıflandırılmalıdır. Daha sonra eğer bu kombinasyon tanımlama tekniğini

kullanmak mümkün değilse operasyonel tanımlama -çok dikkatlice- yapılmalıdır.⁷⁹

İyi bir tanımlama, olgunun tüm karakteristiklerini kapsamalı, ilgisiz veya tesadüfi karakteristiklerden uzak ve kullanılan kelimeler, kavramlar, fikirler anlaşılır ve bilinir olmalıdır. “Budizm, *Buda'nın öğretilerine dayalı dindir*” tarifindeki Buda'nın öğretisinin ne olduğu bilinmediği için tanım hatalıdır. Ayrıca sandalyeyi tarif ederken “*ağaçtan yapılmış mobilya*” gibi karakteristik bir ifade kullanılmalıdır. Çünkü metalden imal edilmiş sandalyeler de vardır. Kısaca bir tanım yapılırken konuyla ilgili en önemli karakteristikler tanıma katılmalı, yüzeysellikten kaçınılmalıdır. İlgisiz veya genel özelliğinden olmayan karakteristikler ve anlamı açık olmayan terimler taşımamalıdır.⁸⁰

Yapılmış olan bir tanıma desteklemek de, tanımın doğruluğu açısından önemlidir. Tanımı yapılan konuyu açıklamak için mümkün olduğu kadar net destekleme verileri kullanılmalı ve ilgili olan sınıfa konmalıdır. Tanım desteği için aşağıdaki prensiplere dikkat edilmelidir.

1. *Örneklendirme*: tanım için çok sayıda örnek verilmelidir ve mümkün olduğu kadar net ve çeşitli olmalıdır.
2. *Zıddını gösterme*: konunun ne *olmadığını* göstermek için negatif örnekler vermelidir.
3. *Benzetme yapılması*: Sözlü veya şekilli benzetmeler konunun anlaşılmasına yardım etmektedir.
4. *Tekrarlama ve tekrar ifade etme*: Tarifler yenilenerek ifade edilmeli veya sık sık kullanılmalıdır.

⁷⁹ O. M. Walker ve R. L. Scott, (1962). *Thinking and Speaking: A Guide to Intelligent Oral Communication*. N. Y.: The Macmillan Company, s. 167.

⁸⁰O. M. Walker ve R. L. Scott, (1962). *Thinking and Speaking: A Guide to Intelligent Oral Communication*. N. Y.: The Macmillan Company, s. 170-1.

5. *Bölme*: Bir konunun parçalarına veya unsurlarına bölünmesi rahat anlaşılmasını sağlamaktadır. Ancak bir fayda veya netleştirme sağlamayacaksa bölünmemelidir.

6. *Eşanlamının kullanılması*: Bir kavramın eş anlamının kullanılması anlaşılmayı kolaylaştırmaktadır, fakat işaret edilmek istenen anlamı iyi ifade etmiyorsa kullanılmamalıdır.

7. *Etimoloji*: Genellikle etimoloji zayıf bir yardımcı olmakla beraber, kelimenin orijinal anlamı veya başka dillerdeki anlamı verildiği takdirde bir konsept daha rahat anlaşılabilir.

Kısaca üç tür tanımlamadan ilki olan *Platonik tanımlama*, herhangi bir terimin idealinin ifade edilmesi; ikincisi *Aristocu tanımlama*, terimleri büyük bir guruba koyarak ve gurubun diğer üyelerinden nasıl ayrıldığını daha alt gruplara ayırarak gösteren bir sınıflandırılması; son olarak *operasyonel tanımlama* ise bir terimi yaptıklarıyla veya insanların onu uygulamak veya takip etmekle ne yaptıklarını belirtmek şeklinde açıklanabilmektedir.

C. Araştırma Problemi

Bu bölümde bir araştırma için probleminin önemi ve nasıl ele alınacağı tartışılmaktadır. Genel olarak herhangi bir bilim dalını yönlendiren faktör, o bransa ait bakış açısı ve problemleri ortaya koyuş tarzıdır. Problem bir kere şekillendirilince, meydana getirilmiş olan çerçevesi artık başka bilgilerin dahil olmasına izin vermemektedir.⁸¹ Bu durumun, problemin formüle edilmesi için gerekli olan tüm verilerin hesaba katılmaması gibi olumsuz bir etkisi vardır. Gözden kaçırılmış olan verilerin eksikliği problemin çözümüne de yansımaktadır. Ayrıca problem ortaya konduktan sonra konuyla ilgili yeni veriler teşekkül edebilmektedir. Bu nedenle

⁸¹R. S. Lynd, (1964). *Knowledge for What?* (2. Baskı), N.Y.: Grove Press, s. 202.

problemin formülasyonu esnasında tüm verileri değerlendirmeye alabilen ve gerektiği takdirde yeni verilere açık bir metodoloji oluşturmak gerekmektedir.

İnsan ancak problemlerle bilinçli olarak karşılaştıkça ilerlemekte ve yükselbilmektedir. Büyük problemlere maruz kalan insan, içinde o problemi telafi eden daha büyük bir gücü açığa çıkarmaktadır. Mesela Beethoven en büyük bestelerini sağır olduktan sonra yapmıştır. Problemlerin çok mükemmel şeyler yapılmasına sebep oluşunun iki gerekçesi vardır. 1. Bir problem düşünme prosesinin başlaması için gerek şarttır. Hiç kimse "zorluk" hissetmediği takdirde düşünmeğe başlamamaktadır. 2. Problemler insan medeniyetleriyle yakından ilgilidir. A. Toynbee'ye göre her medeniyet belli bir probleme verilmiş akıllıca cevaplar tarafından üretilmiştir.⁸² H. Bergson'a göre ilkel topluluklar muhtemelen yaşamanın çok kolay olduğu, çözülmeyi bekleyen veya zihni meşgul eden bir problemin olmadığı toplumlardır.⁸³ Problem, insan ve medeniyetin gelişmesinin arkasındaki büyük dinamodur.⁸⁴ Bu nedenlerle sosyolojik düşünmede problemin varlığını objektif bir tutumla ele almak gerekmektedir.

1. *Tespiti*

Bir çalışmada önce bir şeyin problem olup olmadığını veya neden ve nasıl olduğunu ortaya koymak gerekmektedir. Madem ki bir problem olmadan düşünme prosesi başlatılamamakta, o halde önce problem bulunmalı, anlaşılmalı ve net bir şekilde, açıkça ortaya konmalıdır. Eğer problem açık bir şekilde tespit edilemezse konunun anlaşılması, açıklanması ve işlenmesi mümkün olamamaktadır. Öte yandan problemin önemini, ciddiyetini ve

⁸² A. Toynbee, (1954). *A. Study of History*. (abr. by. D.C. Sommervell), N.Y.: Oxford Press, s. 172.

⁸³ H. Bergson, (1954). *The Two Sources of Morality and Religion*. N.Y.: Anchor Books, s.172.

⁸⁴ H. Bergson, (1954). *The Two Sources of Morality and Religion*. N.Y.: Anchor Books, s.172.

değerini de bu tespit çerçevesinde belirtmek gerekmektedir. Mevcut durum içindeki yerinin ne olduğu, kültüre ve medeniyete etkilerinin neler olduğu ortaya konarak boyutları açıkça tasvir edilmelidir.

Problemi belirtmede ve özelliklerini ortaya koymada bazı hususlar değerlendirilmektedir. Bunlardan ilki problemin *zaman boyutunun* belirlenmesidir. Konunun belli bir zamana has ya da her zaman görülebilir olup olmadığı ortaya konulmalıdır. Mesela, “insanın tabiatı nedir, toplum nedir?” gibi sorularda herhangi bir zaman boyutu söz konusu edilmemiştir. Değerlendirilmesi gereken diğer bir husus problemin *farkında olunabilirliği*dir. Bazı problemler toplumun tümü değil sadece küçük bir kesimi tarafından farkında olunabilirler. Bu tür problemler net olarak görülmemekte, ancak bilim adamları veya sanatkarlar tarafından ortaya atılmaktadırlar. Daha sonra filozofların, psikolog ve sosyologların konusu olmaktadır. Mesela insan hayatındaki mekanikleşme 1900'lerin başında önce kübist ressamlar ve besteciler tarafından yansıtılmış, sonra Kafka ve Wells gibi yazarlar hayatın anlamsızlaşması ve gayri insanî olmasını tasvir eden romanlar yazmışlar ve daha sonra da yüzyılın ortalarında bazı egzistansiyalistler ve fenomenolojik filozoflar modern hayatın insanı yalnızlığa ve çöküntüye itişini göstermişlerdir. Kısa süre sonra sosyologlar ve psikologların kendi açılarından problemi incelemeleriyle daha önce toplum tarafından farkında olunmayan bu problem tedricen tanınmaya başlanmıştır. Bu tür problemlerin tespiti için öncelikle yaygın olmayan duyarlılığın yansıtıldığı sanat ve müziği takip etmek gerekmektedir. Bu problemleri müşahede eden güncel eserleri takip etmek konunun şuuruna varılması için atılması gereken ikinci adımdır. Daha sonra problemi bizzat ferdin kendi gözleriyle toplumda veya kaynağında müşahede etmek mümkün olmaktadır. Değerlendirilecek olan bir başka husus ise problemin niteliğidir. Bir problem geçici olabilmekte, varlığını biteviye sürdürebilmekte veya giderek büyüyebilmektedir. Yaşadığımız sürece karşı karşıya kaldığımız hava kirliliği gibi canlı problemler vardır. Bunlar daima canlılığını ve önemini korumakta ve tehlikelerini artırmaktadırlar. Problemi

yazılı veya sözlü olarak etkin bir şekilde ele almak için bir tehlike kaynağı olduğunu, çöküşe ve düşüşe sebep olduğunu, doğrudan veya dolaylı olarak insanları yaraladığını, belli bir mecra doğrultusunda büyüdüğünü ve hareket ettiğini, temel olduğunu ve başka problemler yarattığını, başkaları tarafından da müşahede edildiğini, problemin toplumu veya kurumları etkileyerek olması gerekenden daha az etkin işletmekte olduğunu göstermek gerekmektedir.⁸⁵

2. Çözümü

Problemin çözümü iki şekilde olabilmektedir. Sebeplerin ortadan kaldırılmasıyla köklü bir çözüm sağlanabilmekte, ya da sebepler ve sonuçlar üzerinde iyileştirmeler yapılarak kısmen çözülebilmektedir. Sebeplerin kaldırılmasına yönelik çalışmalara *nedensel* çözüm, belirtilere yönelik çalışmalara ise *semptomatik* çözüm adı verilmektedir. Acil müdahalelerin gerektiği veya sebeplerin kaldırılmasının uzun zaman alacağı durumlarda semptomatik çözüm öncelik kazanmaktadır. Öte yandan her iki çözüm şeklini aynı zamanda uygulamak da mümkündür. Bir yandan problemin belirtileri ve sebepleri iyileştirilirken öte yandan esas sebepler tamamen ortadan kaldırılabilir.

Çözüm, problemin belirtilerini (semptomlarını) düşürmekte, sebeplerini azaltmakta veya ortadan kaldırmaktadır. Her iki çözüm tipinin de etkili ve sınırlı tarafları vardır. Semptomatik çözüm, suç işleyen birine verilen cezadır. Suçun temellerini bulup ortadan kaldırarak suç işlememeyi sağlamak ise sebepsel çözümdür. Yüksek ateşli bir hastanın ateşini ilaç vererek veya buz koyarak düşürmek semptomatik çözüm, hastalığın sebebini bularak ortadan kaldırmak ise sebepsel çözümdür. Semptomatik çözümün iki avantajı vardır. Birincisi kolaylıkla ve hemen uygulanabilir

⁸⁵ O. M. Walker ve R. L. Scott, (1962). *Thinking and Speaking: A Guide to Intelligent Oral Communication*. N. Y.: The Macmillan Company, s. 128.

olmasıdır. İkincisi ise, problemin esas sebeplerinin bilinmediği durumlarda belirtilerle uğraşmaktan başka yolun olmamasıdır. Dezavantajlarının ilki semptomların (belirti) çoğu kere bir değer ifade etmekte oluşlarıdır. Bu durumda belirtiyi ortadan kaldırmak aslında faydalı değildir. Mesela yüksek ateş aslında vücuttaki zararlı bakterileri öldürdüğü için faydalıdır. İkinci dezavantaj ise, orijinal sebeplerin hala etkinliklerini sürdürmeleri nedeniyle semptomatik çözümün iyileştirme yönünde etkili olmamasıdır. Çözüm konusunda öncelikle bir problemin sebeplerinin ya da belirtilerinin düzeltileceğine karar verilmelidir. Bu konudaki tercih aslında problemin niteliğine göre değişmektedir. Belirtileri düzeltme metodu daha kolay ve çabuk uygulanabildiği gibi, sebeplerin belirlenemediği kompleks durumlarda daha da kolaydır. Ancak, her zaman için köklü bir çözüm esas amaçtır.⁸⁶

Problemin çözümü, sebeplerin analiz edilmesiyle başlamaktadır. Bir problemin sebepleri analiz edildiğinde, muhtelif sebepler mantıklı bir sırayla ortaya çıkmaya başlamaktadır. Düşünülen sebeplerin sayısı arttıkça, daha az makul olmaya başlarlar. Mesela, otomobil motorunun çalışmamasının sebepleri, mantıklı olarak analiz edilmeye başlandığında, ilk olarak, mesela buji kablolarının çıkmış olabileceği düşünülür. Kabloların sağlam olduğu görülünce sebep analizleri devam eder ve başka sebepler düşünülür. Fakat yeni sebeplendirmelerin her başarısızlığında mantık ve akılcılık oranı gittikçe düşer ve nihayet insan kendi kendine veya otomobille konuşmaya başlar, sonunda çaresizlik içinde araçla kavga etmeye ve ona bir yumruk indirmeye kadar işi vardırabilir. Çağrılan tamirci kirlenmiş olan bujileri temizleyerek motoru çalıştırdıktan sonra gerçek sebebin ne kadar basit olduğu fark edilir. Problemin sebebi keşfedildiğinde, çözümü genellikle çok kolay ve basittir.

⁸⁶ O. M. Walker ve R. L. Scott, (1962). *Thinking and Speaking: A Guide to Intelligent Oral Communication*. N. Y.: The Macmillan Company, s. 134-47.

Sebepleri analiz etmenin, *sebeplerden sonuca* ve *sonuçtan sebebe* gitmek şeklinde iki temel yaklaşımı veya metodu vardır. Örnek olarak insülinin diyabetik semptomları düşürmesini her iki metodu kullanarak açıklayalım. Birinci metoda göre şartlar zinciri veya bir zincirleme reaksiyonun nasıl meydana geldiği ve sonucun nasıl üretildiği anlatılmaktadır. İnsülinin enjekte edilmesi, kan hücrelerinin şeker ihtivasını artırmakta, böylece zarar gören bölgeler için daha fazla kan şekeri sağlanmakta ve sonuç olarak müşahede edilen biyolojik hata giderilmektedir. Sebep sonuç zinciriyle, belli bir sebebin belli bir sonucu nasıl ürettiği ortaya konmaktadır. İkinci metoda göre, insülin almakla diyabetik belirtilerin düştüğü gösterilir. Bunu ortaya koymak için hastanın insülin aldığı anda diyabetik semptomlarının düştüğü belirlenir. Bu metotta, semptomların neden ortadan kalktığı bilinmemektedir, fakat sonuç kesindir. Her iki metotta kullanışlı ve tatminkardır, ancak birlikte kullanıldıkları takdirde daha kesin ve etkilidir. Aşağıda her iki metot da sınıflandırılarak açıklanmaktadır.

D) *Sebeplerden sonuca gitme metodu*: Sebebin, belli bir sonucu nasıl ve niçin ürettiğini tasvir edilerek açıklanmaktadır. Bu durumda müşahede edilen problem ya geriye doğru *sebepler zinciri* kurularak ya da *sebepleri listelenerek* açıklanır. Aşağıda her iki durum da örneklerle izah edilmektedir.⁸⁷

Sebepler Zinciri: Belli bir sebep belli bir sonucu üretmektedir. Bu sonuç da daha sonraki bir başka sonucu üretmekte ve sebepler zinciri, ortaya konmak istenen sonuca kadar uzanmaktadır. Böylece problemin dayandığı ya da çözülmek istenen sebepler tespit edilmiş olmaktadır. Aşağıdaki örnekte, (A) çözümü istenen problemi, (Z) ise problemi doğuran sebebi temsil etmektedir. Fakat (A) problemini çözmek için sebep-sonuç ilişkisiyle birbirine bağlı aradaki tüm sebepleri (B, C,...X, Y) ortadan kaldırarak (Z) sebebine ulaşmak gerekmektedir.

⁸⁷ O. M. Walker ve R. L. Scott, (1962). *Thinking and Speaking: A Guide to Intelligent Oral Communication*. N. Y.: The Macmillan Company, s. 137-7.

Sebe-sonuç zinciri:

Sebe-

A -----> Z

Çünkü;

A ----> B ----> C X ----> Y----> Z

Çoklu Sebepleri Listelemek: Bazı olaylar basit veya tek bir sebeple açıklanamamakta birinci dereceden ve doğrudan etkili pek çok neden sayılabilmektedir. Bu durumda sebeplerden birini seçerek geriye doğru nedensellik bağına açıklamak yerine, sebeplerin tümünü listelemek daha anlamlıdır. Aşağıdaki örnekte Atina medeniyetinin çökmesi bir sebepler listesiyle açıklanmaktadır.

Çoklu Sebepler:

Atina Medeniyetinin Çöküşü:

|----> Savaş

|----> Fuhuş

|----> Romanın Birliği

|----> Kaynakların Tükenmesi

II.) *Sonuçtan sebeplere gitme metodu:* Sebe- ve sonucun birbiriyle ilgili veya birleşmiş olduğunu göstererek bir sebebin etkinliği açıklanmaktadır. Bu metod, yine kendi içinde yer alan aşağıdaki üç ayrı grupta değerlendirilebilir.⁸⁸

a) *Uyuşma - Birleşme Metodu:* Bu metodu bir örnek ile açıklayalım. Bir grup insanın mide sancısından şikayet ettiğini varsayalım. Sancının sebebini tespit için grubun tümünün de yaptıklarından ortak olan bir şeyin bulunması gerekmektedir. Mide ağrısı söz konusu olduğu için gıda ile ilgili bir araştırma yapılmalıdır. Önce nerede yemek yedikleri soruşturulabilir. Aynı lokanta yediklerini öğrenmek sürpriz olmaz. Sonra ne yediklerine

⁸⁸ O. M. Walker ve R. L. Scott, (1962). *Thinking and Speaking: A Guide to Intelligent Oral Communication*. N. Y.: The Macmillan Company, s. 142-7.

bakılarak mesela, bir kısmının hamburger diğerlerinin ise sosisli sandviç yedikleri belirlenir. Bu durumda tekrar her üyenin *ortak* tarafı aranarak, hepsinin de, mesela hardal, yemiş olduğu bulunur. Bunun üzerine hardaldaki bir maddenin midelerini bozmuş olduğuna dair bir hipotez geliştirilir. Buna göre yapmış oldukları ortak (uyuşan) bir şey midelerindeki ağrının sebebidir. Uyuşma metodu kısaca, “her ne zaman tespit edilmiş bir sebep mevcutsa, onunla ilgili sonuç vuku bulur” şeklinde ifade edilebilir. Mesela belli bir faktörün suya sebep olduğunu göstermek için, o faktörün olduğu olaylarda suyun da bulunduğu işaret edilir. Her ne zaman öğretim yükü azaltılırsa daha iyi bir eğitim sonucu alınmaktadır. Bu örneklerde fark edildiği gibi uyuşma metodunda sebep ve sonuç daima bir arada görülmektedir. Bundan dolayı sebep (faktör) ve sonuç birleşmektedir. Ancak bu metodun da bazı zorlukları vardır ve tündengelim metodundaki mantık hatasıyla karıştırılmamalıdır. “*Midem ağrıyorsa hardal yemiş olmalıyım*” şeklindeki bir çıkarsama yanlıştır. Ayrıca aynı *hardaldan yiyen herkesin de mutlaka midesi ağrıyacak* şeklindeki çıkarsama da yanlıştır. Çünkü sonucu meydana getiren faktörler değişebilmektedir. Aşağıdaki örnekte, değişik içkilerle birlikte su içilmekte ve vücutta toksik zehirlenme gözlemlenmektedir. Bu durumda ortak faktör *sudur*. Başka bir deyişle, aynı sonucun bulunduğu her yerde su da vardır. O halde “*su toksik etkiye sebep olmaktadır*” şeklinde bir hipotez üretmek gerekir ki bu yanlıştır.

viski + su = toksik etki
cin + su = toksik etki
bira + su = toksik etki
şarap + su = toksik etki

b) *Fark Metodu*: Yukarıdaki yanlışlığın olmaması için analizin doğruluğuna ve mantık hatalarına dikkat edilmelidir. Bu da fark metodu kullanılarak yapılmaktadır. Fark metodu yukarıdaki örnek kullanılarak şöyle açıklanabilir: Su hariç tutularak toksik etkinin olup olmadığını incelenir. Su olmadığı halde toksik etki hala varsa, sebep olarak viski, cin, şarap ve

biradaki ortak olan başka bir faktör olduğu sonucuna varılır. Çünkü, sebep mevcut değilse, sonuç da olmamalıdır; eğer sonuç mevcut değilse, sebep de bulunmamalıdır. Uyuşma metodunun eksikliklerine bir başka açıklayıcı örnek açlık konusunda verilebilir. Açlık sebebiyle midenin büzüldüğü müşahadeyle tespit edilebilir. Bunun için mideye bir balon yerleştirilerek şişirilir ve daha sonra bir göstergeye bağlanarak denek açlık hissettiğinde, göstergedeki artan basınçla midenin büzüldüğü gözlemlenebilir. Bu durumda birleşme metoduna göre sebep ile sonuç arasında illiyet bağı vardır. Oysa bu deney geliştirilerek midesi alınmış insanlar incelendiğinde, onların da açlık hissettiği bulunabilir. Böylece mide büzülmesi ile açlık arasındaki illiyet bağının olmadığı, birleşme metoduyla önerilen bir ilişkinin bulunmadığı ortaya çıkar. Eğer uyuşma metodu her zaman doğru olsaydı, midenin büzülmesi sonucu açlık sebebinden bağımsız olurdu. Ayrıca, iddia edilen sebebin gerçek olmadığı placebo kullanılarak da gösterilebilir. Eğer ilaç verilenlerle placebo verilenler arasında bir fark yoksa, iddia edilen sebep geçersizdir. Kısaca, *sebepler, sonuçtan bağımsız olmalıdır*. Sebep, sonucun ayrılmaz bir parçası olmamalıdır. Sebep *bağımsız bir değişken* olmalıdır. Sebep sonucun tabii bir parçası olduğu taktirde başlı başına bir sebep olarak başka sonuçların teşekkülünde rol sahibi olamamaktadır.

c) *Karşılıklı İlişki Metodu*: Bu metot, karşılıklı bir ilişki ve denge esasına bağlıdır. Temel faraziyesi, “çok miktarda sebep varsa, çok miktarda da sonuç olmalıdır; az miktarda sebep varsa, az miktarda sonuç olmalıdır” şeklinde formüle edilebilir. Yukarıdaki hardal örneği bu metoda göre tekrar kullanılırsa, “fazla hardal yiyen kişi daha çok hastadır, az hardal yiyen ise daha az hastadır” sonucuna varılır. Eğitim ve gelir ilişkisinde öğrenim hayatında daha başarılı öğrenci daha çok para kazanır, daha az başarılı öğrenci daha az para kazanır denebilir. Bu durumda, daha çok para kazanan daha iyi bir öğrenci olur. Sebep ile sonuç arasında birbirlerini üretmeleri şeklinde karşılıklı bir ilişki söz konusu olmaktadır. Bu metodun da tehlikeli ve hatalı tarafları vardır. Birinci hata, iki şeyin birbirine nedensel olarak bağlı olmadığı halde niteliksel olarak ilişkili olabilmesidir. Mesela iki

ayrı saat, yapısal olarak birbirinin aynısıdır, fakat sebep olarak birbirlerini etkilememektedirler. İkinci hata, karşılıklı ilişkiyi yorumlamada ortaya çıkmaktadır. Mesela sosyologlar, çocuklardaki sosyal davranış bozukluklarının, sanıldığı aksine, okudukları çizgi romanların bir sonucu değil, aslında davranış bozukluklarından dolayı bu romanları okuduklarını ortaya koymuşlardır. Üçüncü tehlike, görülen karşılıklı ilişkinin tesadüfi veya kazayla olmasıdır.

Problemlerin sebeplerinin analizinde ve ortadan kaldırılmasındaki başarısızlığın maliyeti büyük olmaktadır. Sık sık düşülen bir hata problemi çözmek için problemlerin semptomlarını iyileştirmeye çalışmaktır. Problemin belirtilerini çözmek, problemin kendisini çözmek değildir. Orijinal sebep, problem üretmeye devam etmektedir. Bu durumda problemin sebebini bulmak ve ortadan kaldırmayı öğrenmek mecburiyeti vardır. Hatta bazen problemin semptomlarını iyileştirmeye karar verilse bile, sebebini ne olduğunu bilmeden veya idrak etmeden böyle bir seçim yapmak mümkün olmaz. Sebep öğrenildikten sonra ortadan kaldırılmaması gerektiği veya kaldırılamayacağı anlaşılabilir. Bu sebeple problem çözümü analizle başlamakta ve sebepten sonuca veya sonuçtan sebebe giden teknikler kullanılmaktadır.

D. Beyin Fırtınası

Problemlere yaratıcı çözümler geliştirmek için kullanılan bir metottur. Beyin fırtınası⁸⁹ bir problem üzerinde dikkatlice, sınırsız ve yoğun bir şekilde düşünülerek akla gelen veya üretilen tüm fikirler kaydedilmesidir. Daha sonra bu bulgular, amaçlanan tarzda işlenebilir veya üzerinde yeni bir oturum düzenlenebilir. Beyin fırtınası, bireysel olarak yapılabileceği gibi bir grup tarafından da yapılabilir ya da iki kişi arasında yapılan bir tür

⁸⁹Bu konu hakkında bkz.: E. de Bono, (1992). *Serious Creativity*. N.Y.: Harper.

istişare olarak da düşünülebilir. Belirli bir sistematığı yoktur. Yaratıcı bir eylem olduğu için tamamen serbest formda olması gerekir.

Uygulaması son derece kolaydır. Boş bir kağıdın baş tarafına net ve yalın bir cümleyle düşünülecek konu ya da çözülecek problem yazılmaktadır. Daha sonra bu cümle çerçevesinde akla gelen tüm düşünceler geliş sırasına göre listelenmektedir. Böylece konuyla ilgili olarak düşünülebilecek her şey kaydedilmiş olmaktadır. Problemin ne olduğu, nasıl olduğu, ne yapılacağı veya nasıl yapılacağı ortaya çıkmaktadır. Bundan sonra geriye bulunanların değerlendirilmesi kalmaktadır.

Beyin fırtınası esnasında, mümkün olduğu kadar zihnen düşünülen konu üzerinde yoğunlaşılmalıdır. Akla gelen düşünceler eleştirilmemeli ve herhangi bir şekilde sınırlandırılmamalıdır. Böylece tüm alternatifleri kaydedebilmek mümkün olmaktadır. Fikir üretme esnasında düşüncelerin kritiğini yapmak zihnin yaratıcılığını engellemektedir. Sadece konu üzerinde konsantre olunarak ilgili veya ilgisiz akla gelebilecek her şey kaydedilmelidir; böylece zihnin üretme fonksiyonu sürekli açık tutulabilmektedir. Bulgular, yazılı olarak, teyp veya başka bir araç vasıtasıyla muntazam bir şekilde kaydedilebilmektedir. Ortaya konulan hususların değerlendirmesi, birbirleriyle ilişkilendirmesi veya ilgisiz olanların tespiti daha sonra yapılabilmektedir.

Beyin fırtınası oturumu, yeni bir fikir akla gelmeyince bitmiş olmaktadır. Bu safhada artık yazılmış olanların bir analizini yapmak için eldeki bulguların nasıl değerlendirileceğine karar verilerek bir plan yapılmakta ve tasnif edilmektedir. Konuyla ilgisi olmayan fikirler ya da problemin çözümüne uygun olmayan hususlar çıkarılmaktadır. Eksik kısımlar olduğu takdirde bu konular hakkında da ayrıca yeni bir beyin fırtınası oturumu düzenlemek mümkündür.

Gurup olarak yapıldığı takdirde, bir kişinin yönetici olması ve üyelerin ortaya çıkardıkları fikirlerin kritere uygunluğunu kontrol ederek oturumun

belli bir mecrada gitmesini sağlaması gerekmektedir. Oturum yöneticisi, üyeleri teşvik etmeli, kritik yapılmasına izin vermemeli ve herkesin oturuma katkıda bulunmasını sağlamalıdır. Ayrıca, sürenin sınırlandırılması ve amaca hizmet edecek rahat bir oturum düzeninin kurulması da gereklidir. Konu dışına çıkılmamalı ve geliştirici yönde çözümler veya fikirler üretmeye dikkat edilmelidir. Üyelerin farklı olan bilgi birikimleri ve birbirlerinden etkilenmeleri, çok geniş bir yaratıcılık alanının oluşmasını sağlamaktadır. Bu grup çalışmasının bir avantajıdır. Böylece elde edilen bilgiler daha çeşitli, derin, detaylı ve etkili olmaktadır. Fakat üyelerin birbirlerinden olumsuz şekilde etkilenmeleri de mümkündür. Özellikle başkaları tarafından tenkit edilmesi endişesi fikir üretmeyi engellemektedir. Aslında, beyin fırtınasının temel prensibi serbestçe düşünebilmedir. Yaşlandıkça yaratıcılığımız ve cesaretimizde izafi bir azalma görülmektedir. Çocukken serbestçe yaşatılan tahayyül gücü, yaşlandıkça azalmakta, insan daha çok sofistike ve tecrübeli fakat daha az özgür olmaktadır. Okullar ve diğer kurumlar bize 'doğru cevaplar' bulmayı öğretmekte fakat bu arada algısal, duygusal, kültürel veya diğer zihinsel 'bloklar', düşüncelerimizin serbestçe ortaya çıkmasını sınırlamakta, 'yanlış' veya 'farklı' olma korkusu zihnimizi aydınlatan yaratıcı düşünceleri göz ardı etmemize veya daha doğmadan ihmal etmemize sebep olmaktadır. Fakat yaratıcılığın tekrar canlandırılması için beyin fırtınası bir yoldur.⁹⁰

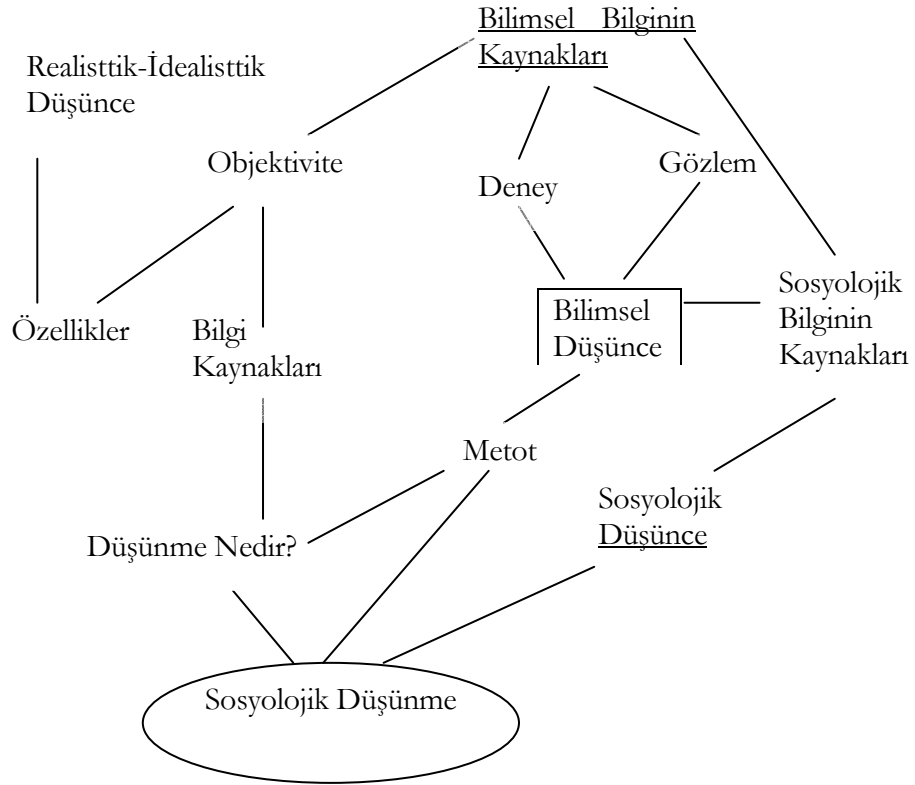
E. Konsept Haritası

Konsept haritası, bir *düşünce sisteminin haritasını* çıkartmaktır. Son derece etkili şekilde bilgi değerlendirilmesini sağlayan bir metottur. Serbest çağrışımı esas alan semantik (anlambilim) haritadan farklıdır.⁹¹ Not almakta, plan yapmakta, özet çıkarmakta, problem çözmekte veya bir

⁹⁰K. Hanks, L. Belliston, D. Edwards, (1990). *Design Yourself*. USA: Crisp Publication, s. 108.

⁹¹J. D. McNeil, (1984). *Reading Comprehension: New Directions for Classroom Practice*. Illinois: Foresman and Company, s. 10-1.

metni tam olarak değerlendirmekte kullanılmaktadır. Klasik not alma üslubunda bilgiler veya fikirler bir liste halinde metin olarak yazılırken, konsept haritasında anahtar kelimelerle konumlandırılmakta ve aralarındaki bağlantılar çizgilerle gösterilmektedir. Böylece bir metnin yapısı veya üzerinde çalışılan bir problem tek kağıt üzerinde çok yönlü olarak çizilmiş olmaktadır. Bu metot aynı zamanda düşünceleri birbirleriyle ilişkilendirerek işleyen beynin çalışma prensiplerine de uygundur. Aşağıda örnek olarak bir düşünce haritası çıkarılmıştır.

Konsept haritasını tamamen serbest bir formda ve ihtiyaca göre teşekkül ettirmek mümkündür. Basit bir konsept haritası şu şekilde çıkarılmaktadır:

1. Sayfanın ortasına bir daire içinde konu başlığı yazılır.
2. Bu daireden herhangi bir yöne çizgi çekilerek ucuna ilk ana başlık kaydedilir.
3. Bu başlıktan çıkarılan çizgi dallandırılarak alt başlıklar ya da düşünceler kaydedilir.
4. Düşünceler arasındaki karşılıklı ilişkiler çift yönlü ok ile, sebep sonuç ilişkileri ise tek yönlü ok ile gösterilir.
5. Aradaki bağlantılar veya açıklamalar bağlantı çizgilerinin üzerine yazılır.
6. Dallandırılan fikirler gerektiği takdirde önem sırasına göre numaralandırılır.
7. Ulaşılan sonuçlar altı çizilmek veya çerçeve içine almak suretiyle işaretlenir. Kesin sonuçlar köşeli bir çerçeve, daha ileri aşamalara götürülebilecekler daire içinde, önemli bulunanların ise altı çizilerek gösterilebilir.

F. Konu Seçimi ve Gerekçeleştirme

Gözlem bilimsel araştırmanın temelidir. Tüm bilimsel araştırmalar gözlemle başlamaktadır. Teoriler kurulurken ve geçerliliği sınanırken de gözlem yapılmaktadır. Gözlem, bilimsel bir sonuç çıkarmak için kullanılan temel araştırma tekniğidir.⁹² Bu nedenle araştırma konusunun seçimi de gözlem metoduyla yapılabilmektedir. Herhangi bir ortamda, sosyal dünya gözlemlenerek araştırılması gereken pek çok olgu tespit edilebilir. Araştırma konusunun tespiti için "iki sütunlu teknik" son derece kullanışlıdır. Bu esasen bir katılımcı müşahede metodudur. Bunun için sosyal olayın gözlemlenmesi esnasında bir kağıdın sağ tarafındaki sütuna

⁹²C. O. Tütengil, (1981). *Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Metod*. (5. Baskı), Ankara: Ayko Yayınları, s. 125.

yapılan müşahedeler vakıa olarak, sol sütuna ise araştırmacının bu konu hakkındaki yorumları, değerlendirmeleri, tepkileri, sezgileri, soruları ve hipotezleri kaydedilir. Müşahedelerin uyardığı, sebep olduğu duygular, sezgiler de son derece önemli olduğu için mutlaka kaydedilmelidir. Gözlemlenen sosyal olgu hakkında mümkün olduğu kadar çok not alınmalıdır. Seçilen konunun araştırmacıyı neden ilgilendirdiği yazılı olarak açıklanmalıdır. Ayrıca konunun farklılıkları başka bir deyişle çalışmanın ne tür bir yenilik veya farklılık getireceği belirlenerek ortaya konmalıdır. "Bu konu neden önemlidir?" sorusunun cevapları yazılmalıdır.⁹³ Her araştırmada önce konu ve sorular belirlenmekte daha sonra kaynaklardan bu sorulara verilen cevaplar bulunmakta ve bu prosesin her aşamasında ilgili kanaatler, düşünceler ve sezgiler kaynakla birlikte not edilmektedir. Konu hakkında arka plan (bekraund) enformasyonu bulunarak kavramlarla ilgili terminoloji tanımlanmaktadır. Ansiklopediler veya genel kaynaklardaki bilgiler hazırlık amacıyla kullanılabilir. Bu aşamada konu veya tez, ana noktaları ortaya koyucu tarzda özet bir ifade haline getirilebilmektedir. Bu işlemden sonra konu sınırlanarak yeniden tanımlanmalıdır. Mesela, çevre kirliliğiyle ilgili bir konunun sınırlandırılması kimyasal atıkların deniz suyunu kirletmesi şeklinde yapılabilir. Bu aynı zamanda ele alınan problemi bir yönüyle ortaya koyma anlamını da taşımaktadır. Konu belli bir çerçeve ile sınırlandırılmalı fakat derinliğine ele alınmalıdır.⁹⁴

Böyle bir çalışmanın sonunda seçilen alan, müşahede edilen esas noktalar, üretilen fikirler, düşünceler ve sezgilerle birlikte araştırma konusu ve sorusu ana hatlarıyla ortaya çıkarılmış olmaktadır. Bu esnada konu hakkında bilinenler de tespit edilmiştir. Ne olduğu, nereden kaynaklandığı, nitelikleri, özellikleri, amaçlar, hedefler, ne için, nasıl, tarihçe ve akla gelebilecek her türlü düşünce, sorular ve verilebilecek cevaplar belirlenmiş

⁹³R. K. Yin, (1991). *Case Study Research: Design and Methods*. (9. Baskı), USA: Sage Publications, s. 20-1.

⁹⁴T. Ataöv, (1982). *Bilimsel araştırma El Kitabı*. Ankara: Savaş Yayınları, s. 2

olmalıdır. Bu düşüncelerin kaydedilmesinden sonra elde edilen listeden birbirine kıyasla genel ve özel unsurlar veya düşünceler seçilir. Söz konusu liste *genel, özel ve her iki guruba da dabil olabilecek fikirler* olmak üzere en az üç guruba ayrılmalıdır. Tasnif edilmiş düşünceler tabii gözükecek bir şekilde ilgili bölümlere uygulanır. Daha sonra eldeki enformasyon mantıkî ve anlamlı bir düzen içinde sıralanarak araştırmının tezi veya araştırma sorusu belirlenir. Güçlü sosyolojik temellere oturtmak için araştırma sorusunun şu üç özelliği mutlaka taşınması gerektiği hiç unutulmamalıdır: (1) belirli bir sosyolojik perspektifin yansıtılması; (2) dikkatli bir şekilde yapılandırılması ve çerçeveslendirilmesi; (3) mantıkî ve iyi düzenlenmiş bir cevaba doğru yönlendirmesi. Araştırma sorusunun bu şekilde modelleşmesi, mümkün olduğu kadar eksiksiz olmalıdır. Bu aşamadan itibaren taslak şekillenmeye başlamaktadır. Buna göre çalışmada göze çarpan eksikler giderilir ve eklenen yeni bilgilerle düzenlenir. Araştırmının her aşamasında tezin ve çalışmanın yeniden formlandırılması, yeni bilgilerin eklenmesi veya değiştirilmesi mümkündür. Araştırma sorusunu konsept haritası şeklinde bir diyagrama dönüştürmek de son derece yararlı olmaktadır. Bulmak veya yapılmak istenen bütün çalışma kareler, daireler, oklar vs ile birbirine bağlanarak şematik bir model halinde detaylı bir araştırma haritası oluşturulabilir.

Bu aşamaya kadar konu rahatlıkla ele alınabilir bir şekilde daraltılmış ve sınırlandırılarak araştırma sorusunun şematik modeli tamamlanmış olmaktadır. Artık dikkatlice çalışmanın gayesi ve bunu gerçekleştirirken de hangi adımların atılacağı veya hangi safhalardan geçileceği düşünülmalıdır. Buna araştırma stratejisi ve dizaynı denmektedir. Bir kağıda, konunun tam olarak ifade edildiği bir başlık altına yapılacak araştırmının tipleri ve safhaları seçim sebepleriyle birlikte listelenmelidir. Plan, proje veya tasarım anlamındaki dizayn kelimesi burada belli bir soruyu belli bir şekilde cevaplandırmak için yapılan düzenleme anlamında kullanılmaktadır. Araştırmının da tıpkı bir mimari eser gibi gerçekleştirilmeden önce projesi

yapılmalıdır.⁹⁵ Verilere dayalı araştırmalar için örnekleme dizaynı da yapılmalıdır. Çalışmanın, belli bir safhasına veya kısmına en uygun bir örnekleme prosedürü geliştirilmelidir. Örnekleme dizaynı ve nasıl gerçekleştirileceğine dair yapılan planlama 1- konu, 2- analiz edilecek ünite, 3- kitle veya nüfus, 4- örnek tipi ve niçin seçildiği, 5- örnekleme prosesindeki safhalar ve her birinin nasıl sağlanacağı, temel (birincil) ve ikincil örnekleme gurubu, her safha için örnekleme çerçevesi ve bunun nasıl gerçekleştirileceği, 6- anketin deneme testinde kullanılacak örnekleme tekniğini kapsamalıdır. Adımlar detaylı, net, konuyu işaret edici, inandırıcı bir metot, tarz ve şekilde detaylandırılmalıdır. Anketin nasıl yapılması gerektiğine dair bütün alternatifler değerlendirilmeli ve en uygunu seçilmelidir.

Konu hakkındaki bu çerçevlendirme çalışmalarından sonra araştırma sorusu doğrultusunda okuma işleminin başlatılmaktadır. Veri kaynakları, literatür, konu hakkında bilgi sahibi olanlar da dahil olmak üzere konuyla ilgili olarak edinilen tüm bilgiler kayda geçirilmelidir. Konuyla ilgili eserler okunarak konsept haritası veya klasik usule göre not çıkarılmalıdır. Her bir fikir ayrı bir karta yazılmalıdır. Daha sonra notlar ana noktalara göre gruplara ayrılarak ve okunarak genel bilgi sahibi olunmalıdır. Bunun üzerine yeni bir tez üretmek veya önceki tezi yeniden düzenlemek mümkündür. Bu tez doğrultusunda notlar konu başlıklarına göre yeniden düzenlenir. Her bir grup not kartı hakkında ana noktaların neler olduğu karşılaştırılarak detaylı bilgi bu noktaları geliştirmek için kullanılır. En son yapılmış olan düzenlemeye uymayan not kartları kullanılmamalıdır. Sıralamanın hangi düzene göre daha anlamlı ve etkili olduğuna karar verilmeli ve bu plana göre metnin yazılmasına başlanmalıdır.

⁹⁵R. Ackoff, (1967). *The Design of Social Research*. (5. Baskı), Chicago: The University of Chicago Press, s. 5.

G. Teori Kurma

Sosyolog çalışmalarını teori adı verilen sistematik bir açıklama düzeneği kurarak entelektüel çevreye iletir. *Konuyu rasyonalize etmek ve teori kurmak*, en önemli hususlardan biridir. Genel yapısı itibarıyla tez (teori ve hipotez), sorulmuş olan belli bir soruya verilen cevap olarak teşekkül ettirilmelidir. Yaklaşımın ve teorinin dayandığı temeller ile nedensellik ilişkisi ortaya konmaktadır. Araştırma problemiyle ilgili olan teori tarif edilmeli ve nitelikleri ortaya konularak tasvir edilmelidir. Mukayeseler ve değişkenler arasındaki ilişkiler açıklanmalıdır. Herhangi bir ilişkinin kısaca bir veya birkaç cümlelik formül şeklinde ifade edilmesi genel anlamıyla *hipotezi* oluşturmaktadır. Değişkenlerin her biri hakkındaki ilişki ayrı bir hipotezdir. Mantıkî ve net bir ilişki içinde düzenlenmiş olan alt ilişkiler *alt-hipotezler* şeklinde ve bunlar da yine aynı nitelikte düzenlenerek *ana-hipotezler* oluşturmaktadır. Mantıkî ilişkiler içinde birbirlerine bağlanan tüm hipotezler *teoriyi* meydana getirirler. Kısaca hipotez, net olarak görülebilen mantıkî bir zincirleme sebep sonuç ilişkisinin ifade edilmesidir. Detaylandırılmış alt ilişkiler, yani karşılıklı etkileşim veya sebep sonuç ilişkileri, *alt-hipotezleri*, daha üst seviyedekiler *hipotezleri* ve en üst seviyedeki nihai durumu açıklayan ifade *teoriyi* ortaya koymaktadır. Teoriler hipotezlere, hipotezler de alt-hipotezlere dayanmaktadır. Bir hipotez⁹⁶;

1. Kavramsal olarak açık,
2. deneysel (ampirik, tecrübî) referanslara sahip,
3. belirgin,
4. araştırma tekniklerinin kullanımına uygun,
5. kullanılan teoriyle ilişkilendirilmiş olmalıdır.

Oluşturulan teorinin bilimsel bir kuram olabilmesi için bazı şartların sağlanması gerekmektedir. Bunlardan ilki teorinin bir tek veriler gurubuna değil, bir çok veriler bütününe uygulanabilir olmasıdır. Bu nedenle teori farklı dizi verilerden çıkarılmış olmalıdır. Öte yandan genel geçerlik özelliği

⁹⁶J. G. William ve P. K. Hatt, (1952). *Methods in Social Research*. N. Y.: McGraw-Hill, s. 68-73

bulunmalı ve zaman ve mekan itibariyle başka yerlerde de uygulanabilmelidir. Açıklayıcı olmalıdır; yani geleceği veya yeni şeyleri tahmin edebilmelidir.

Bir yazar teori kurmanın önemli noktalarını *açık* bir üslupla şöyle anlatmaktadır:⁹⁷ Başarılı bir kahin olabilmek için başarınızı açıklayın, başarısızlığınızı atlayın. Kristal kürenizin doğruluğunu gösteren çalışmalarınızdan pek çok vakıa için sempatik bir dinleyici bulun. Beklenmeyen tahminlerin, ne kadar az umuldukça o kadar gerçekleştiğini hatırlayın. Bu tür tahminlerden mümkün olduğu kadar çok yapın. Tahminlerinizi sistematik olarak takip eden araştırmacı raportörlere dikkat edin. Onların bir "kötü talihi" vardır. Bu sık sık, sosyolojik teori kitapları yazarlara verilen öğüdün özüdür. Teorinizin değerini gösteren genel bilginiz ve araştırma raporlarından birçok vakıalar için sempatik bir dinleyici kitlesi bulunuz. Zevkli bir misalin herhangi bir konuya veya örneğe verilebileceğini hatırlayınız. Bu tür örneklerden pek çok verin. Teorinizi sistematik olarak kullanan araştırmacılara dikkat edin. Karmaşıklık üretirler.

Sosyolojik teori, yazarın bu konu hakkında okuduğu pek çok kitap ve makaleye dayanmaktadır. Yazar, diğer teorisyenlerin çalışmalarında ne kastettiklerini ince bir şekilde tanımlar -tanımsızlıklar, belirsizlikler netliğe kavuşturulur ve kavramlar yeniden tanımlanır. Sonra, yazar analiz ettiği çeşitli konular arasındaki ilişkiyi ortaya koyan kendi önermesini üretir. Sonuçta diğerlerinin teorileriyle kıyaslanır ve oldukça kaliteli olabilir. Mamafih, mevcut araştırma için ürettiği teoride bir muğlaklık olabilir. Sonuç, biraz mübalağa ile söylersek, sosyologa dönüşen bir kahin tarafından yazılmış bilim felsefesi ve edebiyat kritiği arasındaki kapalı anlamı keşfetmektir.

⁹⁷ K. Henze, (1982). *Sociological Theory In Use*, London: Routledge and K. Paul, s. 1-5.

Sosyologlar, en azından bir kısmı, düşüncelerinin test edildiği bir çağın ortak zanların farkında olduklarını iddia ederler. Hemen hemen her sosyolog, teorilerin araştırmadan kaynaklandığını, beslendiğini, onun tarafından yeniden tanımlandığını, ve onun zemininde değiştirildiği konusunda hemfikirdirler. Teori-araştırma bağı sosyologun akademik saygınlığını meşrulaştırır. Bir çok teori ders kitabı, (Kinloch, G, *Sociological Theory: Its Development and Major Paradigms*, N.Y. MacGraw-Hill Inc. 1977; Mennell, S., (1974), *Sociological Theory: Uses and Unites*, London, Nelson), teorinin araştırma-temelli olduğu ifadesiyle başlar. Araştırma metotları metinleri, (Babbie, 1973; Forres and Rictor, 73), genellikle sosyolojide teori test etmenin merkezi yerini belirliyerek başlar. Teoriyle ilgili araştırmanın engelleri hakkındaki tanınmış eserinde Merton (Merton, R., *Social Theory and Social Structure*, N.Y., Free Press, 1968), bu ikisi arasında sosyolojiye merkez teşkil edecek bir bağ görür. Hemen hemen bütün sosyal bilim felsefecileri, düşünceleri kritik olarak sınamak iradesinin, dünyadaki bilimsel yaklaşımdan bilimsel olmayan yaklaşımı ayıran şey olduğu konusunda fikir birliğindedirler. Böylece, teorilerinin temellendiği araştırmalarla ilgili iddiaları pek çok sosyologun değerlerine ve kendilerine güvenlerine merkez olmaktadır.

Teori ve araştırma arasındaki yakın hattın Sosyologun profesyonel ideolojisinde merkezi unsur olmasına rağmen, onlar teori ve araştırma arasındaki uçurumu düşünürler. İdeolojileriyle uyumlu olarak, sosyologlar bir vakumda formüle edilmiş araştırmaya yönlendirdiği için bu uçurumu suçlu bulurlar (Blumer, 1969, s. 142). Teori-araştırma arasındaki bu uçurum şikayeti genellikle adet edinilmiştir. Teori-araştırma arasındaki uçurumdan ne kastedildiği, ve kendini nasıl bildirdiği belirtilmemiştir. Teori-araştırma uçurumunun önemi hakkında sadece müphemlik ve genel ifadeler yapılabilir. Böylece bu uçurum hakkındaki şikayet keşfedilmemiş, araştırılmamış, kendi kendine iftira ve sadece profesyonel ideolojiyi sürdürme arzusuna cevap inşa eder.

H. Problemden Tebliğe Bir Sosyolojik Düşünme Örneği

Aşağıda, bir sosyolojik düşünme modeli kullanılarak mobilitenin akrabalık bağlarını nasıl etkilediği örnek olarak incelenmektedir.⁹⁸ Modelin ana safhaları sırasıyla:

1. *Problemin müşabedesi,*
2. *Konunun sosyolojik kavramlarla ele alınabilirliği ve problematik olması,*
3. *Literatürün gözden geçirilmesi,*
4. *Hipotezlerin kurulması,*
5. *Değişkenlerin operasyonel hale getirilmesi,*
6. *Uygun araştırma tekniği kullanılarak veri toplanması,*
7. *Verilerin yorumlanması ve sonucun çıkarılmasıdır.*

Problemin belirlenmesinden itibaren yukarıdaki safhalarla akrabalık bağı konusunu inceleyelim.

1. *Problemin müşabedesi.* Bu ilk safhada araştırmaya konu olan problem herhangi bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Mesela araştırmacının, ailesinden birinin başka bir şehre göç etmesiyle ya da bir roman, gazete veya sosyoloji kitabı okurken akrabalık ilişkilerinin ne olacağı dikkatini çekmiş olabilir. Bu durumda ortaya çıkan sorunun cevaplandırılması için bir araştırmanın düzenlenmesi gerekmektedir.

2. *Konunun sosyolojik kavramlarla ele alınabilirliği ve problematik olması.* Merakın kaynağı ne olursa olsun, *iki kriter* sağlandığı takdirde herhangi bir konu hakkında sosyolojik araştırma yapılabilir. İlk kriter konunun *sosyolojik olarak tartışılabilir* olmasıdır. Bu kriter nadiren bir problemdir çünkü hemen hemen her şey bu kritere uymaktadır. Ancak, temkinli hareket etmek için ilgilenilen konunun yaygın sosyolojik değişkenler ve kavramlarla değerlendirilebildiği kontrol edilmelidir. Mesela sosyal yapı, cinsiyet,

⁹⁸S. Goldenberg, (1987). *Thinking Sociologically*. USA: Wadsworth, s. 146.

kültür, sosyal proses, vs gibi sosyolojik kavramlarla konu değerlendirilerek başka bir branşın sahasına kayılması önlenir. İkinci kriter ise konunun *problematik* olmasıdır. Bu husus hem çok önemli hem de çok daha zordur. Buradaki *problematik* kelimesi, çocuk suçluluğu, ya da uyuşturucu alışkanlığı gibi herhangi bir sosyal problem anlamında kullanılmamaktadır. Problematikğin anahtarı *belirsizliktir*. Bir konu belirsizse, aynı zamanda *problematiktir*. Ya da soruya verilen cevaplar birbirinden çok farklı olabilir. Belli bir konu hakkında bir tek mümkün, makul ve mantıkî bir cevaptan başka bir açıklama düşünülemezse *problematik* yoktur. Ancak, birkaç cevabın doğru olabileceği belirlenmişse *problematikten* söz edilebilir ve bir araştırma konusu olarak alınabilir. Aksi takdirde yapılan çalışma net ve kesin olan bir şeyi gösterme veya tasvir etme eylemi olur ki bunun halihazırdaki bilgi birikimimize veya problemin çözümüne bir katkısı yoktur. Bir konuyu *problematik* hale dönüştürmek için kültürel şartlara, sosyal beklentilere ve kurallara uyma eğilimi *normal görülmemeli* ve *problematik* olarak ele alınmalıdır.⁹⁹ Bunların hepsi göründükler gibi kabul edilmeyerek açıklanması veya keşfedilmesi gereken olgulardır. Toplum büyük bir organizma gibi düşünülerek orada müşahede edilen her unsurun bilim adamı tarafından keşfedilmesi gereken bir *problematik* olduğu kabul edilmelidir. Bir konunun *problematik*ini keşfetmek, genellikle, o konu hakkında okumakla sağlanır. Başka pratik yollar da vardır. Mesela bir şeyin zaman içinde ya da mekana veya guruba göre nasıl değiştiğini sorgulayarak herhangi bir konunun *problematik*e dönüşmesi sağlanabilir.

Örneği kullanarak her iki kriteri biraz daha açıklamak mümkündür. Mobilitenin akrabalık ilişkilerini etkilemesi konusunda, hem sosyolojik hem de *problematik* olma kriterleri kolaylıkla gerçekleşmektedir. Hatta sadece yeni bir yere taşındıktan sonra akrabalık ilişkilerinin nasıl olacağını göstermeyi amaçlamak bile, konunun *problematik* olması için yeterli bir sebeptir. Yeni bir zaman diliminin ve yeni bir mekanın, yeni ilişkileri söz

⁹⁹E. Chinoy, (1968). *Sociological Perspective*. (2. Baskı), N.Y.: Random House, s. 129.

konusu etmesi nedeniyle akrabalık ilişkilerindeki bulguların farklı olacağı açıktır. Fakat değişmeden sonraki bulguların neler olacağı açık ve net değildir. İşte tam manasıyla problematikten kastedilen şey budur. Öte yandan konunun sosyolojik olması için kullanılan kavramlar da değerlendirilmektedir. Mesela örnek çalışmada kullanılmakta olan mobilite kavramı tartışılarak netleştirilmelidir. Sosyal mobilitenin coğrafi mobiliteden farklı bir şey olduğu, ikisinin de bir arada bulunma mecburiyetlerinin olmadığı ve her birinin akrabalık ilişkilerine kendine has etkilerinin söz konusu olduğu ortaya konulmalıdır. Öte yandan mobilitenin yönü bağımlı değişkene göre farklı da olabilmektedir. Mesela meslekî mobilite terimleriyle ifade edildiğinde, başarı yukarıya doğru, başarısızlık ise aşağıya doğru bir hareketlilik anlamını kazanabilmektedir. Coğrafi mobilite terimleriyle ifade edildiğinde ise uzak ve kısa mesafeli mobiliteler arasında önemli farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Mesela bir üst sokağa taşınmakla bir başka şehre taşınmak arasında akrabaların ziyaret sıklığı bakımından büyük farklar vardır. Öte yandan mobilite kavramıyla ilgili olarak ailenin özellikleri ve tavırları da son derece önemlidir. Destekleyici ve cesaret veren tavır ve tutumlar söz konusu ise mobilitenin akrabalık ilişkilerini bozmayacağı, mobilite ailenin isteği hilafına gerçekleşmişse bu ilişkilerinin bozulacağı hükmüne varılabilir. Böyle bir durumda ailenin tavrı mobilitenin kendisinden çok daha fazla etkileyici olmaktadır. Netice itibarıyla, mobilitenin ebeveynin engellemesine rağmen olduğu takdirde etkileşimi azaltarak ailevi ilişkileri bozduğu şeklinde bir hükme bağlayabiliriz.

Bu safhada araştırmacı kısaca, konuyu sosyolojik kavramlarla tartışmalı, problematiğini keşfetmeli ve tam olarak çalışmadan ana hatlarıyla *nasıl bir sonuç beklediğini ve sebebini* açıklamalıdır. Bunu gerçekleştirmek için konu ile ilgili literatür tamamen incelenerek elde edilmiş bulgular tespit edilmelidir. Anahtar kavramların nasıl tanımlandığı, terimlerle ilgili temel noktaların neler olduğu ve nasıl ölçüldüğü belirlenmelidir. Bu şekilde her araştırma öncekinin üzerine bina edilmektedir.

3. *Literatürün gözden geçirilmesi*, konuları ve kavramları netleştirmekte, fikirlerin boyutları ve problematikliği konusunda uyarmaktadır. Ayrıca diğer araştırmacıların eldeki sorunun hangi yönlerini araştırdıklarını da göstermektedir. Diğer bulgu ve yorumları verdiği gibi, mobilitenin akrabalık bağlarını etkilemesi sürecini ve mekanizmasını da anlatmaktadır.

Bir çalışma bu noktadan itibaren yazılmaya başlanmaktadır. Safhalar kısaca özetlenmekte ve diğer çalışmalar kısaca değerlendirilerek yansıtılmaktadır. Araştırma sorusuna cevap bulmak için literatürü kullanmak gerekmektedir. Bu durumda araştırma bir ölçüde başkalarının çalışmalarına da dayanmaktadır. Onları yeniden analiz etmek, bir çalışmayı başka bir çalışmayla kritik etmek, alternatif yorumlar önermek ya da zıt görüşleri birleştirmek mümkündür. Diğer çalışmaların teferruatıyla yansıtılması gerekmemektedir; özellikle karmaşık istatistik hesapların fazlaca önemi yoktur, çünkü her araştırmada konuyu ele alış tarzı farklıdır. Öte yandan öğrenilenlerin ışığında bir araştırma yapmak için başkalarının tüm çalışmalarını anlama mecburiyetimiz de yoktur.

4. *Hipotezlerin kurulması*. Bu ana kadar yapılan çalışmalar giriş mahiyetindedir ve kaynakları (konu ile ilgili yazılanları) kritik ederek gözden geçirmenin bir sonucu olarak konu daha da netleşmiş, ilişkiler açık bir şekilde ortaya çıkmış (anlaşılmalı) ve daraltılmıştır (sınırları belirlenmiştir). Mesela incelenmek istenen konu yukarıya doğru hareketliliğin yakın akraba ilişkilerinin niteliğine ve sıklığına olan etkileri olsun. Bu noktadan itibaren belirli bir *hipotez* formüle edilebilecektir. Hipotezler, iki veya daha fazla değişken arasındaki belirli ilişkilerin test edilebilir ifadeleridir. Daha basit bir deyişle, değişkenler arasındaki ilişkinin bir cümleyle özetlenmesidir. Çalışmanın ve hipotezlerin uygun olup olmadığını görmek için nasıl test edilebileceğinin, her bir değişkene ait çeşitli değerlerin neler olduğunun ve sonuçta hangi belirli ilişkinin beklendiğinin açıklanması gerekmektedir. Bu soruları cevaplandırmak

çalışmayı bir sonraki sayfaya taşıyacaktır. Terimleri işlem yapabilecek bir hale dönüştürmek ve bir araştırma dizaynı çizmek gerekmektedir.

5. *Değişkenlerin operasyonel hale getirilmesi*. Bu işlemde genel anlamıyla incelenilen değişkenler ölçülebilecek bir şekle dönüştürülmektedir. Bunun için değişkenler tanımlanmakta ve aralarındaki ilişki belirlenmektedir. Bilimsel bir araştırmada en önemli nokta ölçülecek fenomeni ya da hipotezlerde ifade edilen değişkenleri operasyonel hale getirmektir. Sadece bu şekilde ele alınan olay genel tablo içinde belirli bir anlam ifade edebilmektedir. Her çalışmanın kendine has operasyonel tanımlaması yapılmaktadır. Hiçbir operasyonel tanım sorunsuz değildir. Bu nedenle sosyal bilimler her bir anahtar terim için birçok iç içe geçmiş ölçüt kullanmaktadırlar. Bir çalışmadan elde edilmiş olan sonuç ancak kendi operasyonel tanımları çerçevesinde doğrudur. Çünkü farklı operasyonel tanımlar, başka bir deyişle farklı ölçütler, aynı konularda bile farklı sonuçları çıkarmaktadır. Ayrıca bu tanımlar çerçevesinde elde edilmiş olan sonuçların ne kadar genelleme yapılabileceği konusuna da dikkat edilmelidir.

Bilimsel araştırmada *sözel* ve *operasyonel* olmak üzere iki tür tanımlama yapılmaktadır. "*Sözel tanımlar*, bir kavramı diğer sözel kavramlarla anlatan, ampirik veya gözlenebilir nitelikler vermesi zorunlu olmayan tanımlardır. *Operasyonel tanımlar* ise, bir kavramı bir işlemle veya işlemler dizisiyle anlatan tanımlardır. Bir kürenin yarıçapı sözel olarak 'küre üzerindeki herhangi bir nokta ile küre merkezi arasındaki doğrusal uzaklık' ifadesiyle tanımlanabilir. Kürenin yarıçapı, operasyonel olarak şu işlemler yönergesiyle tanımlanabilir: 'Küreyi birbirine paralel iki düzlem levha arasına sıkıştırınız. Levhalar arasındaki en kısa (doğrusal) uzaklığı düzlemlerle dik bir çubuk üzerinde ölçünüz. Ölçme sonucunu iki ile bölünüz. Bulduğunuz sayı kürenin yarıçapıdır.' Bu örneklerde görüldüğü gibi, sözel tanımlarda, bilinmeyen bir kavramın bilinen diğer kavramlarla ifade edilmesi, operasyonel tanımlarda ise, bilinmeyen bir kavramın

yapılabilir ve gözlenebilir işlemlerle anlatılması esastır. Operasyonel tanımların işlemleri ampirik işlemler olup gözlenebilir sonuçlar verir. Bu işlemlerde olay veya eşyanın gözlenen nitelikleri sayı veya sembollerle eşlenebilir. Böylece ampirik nitelikler sayı veya sembollerle ifade edildiğinde olayların veya eşyanın elemanları arasındaki ilişkileri de kuramsal ilişkilere (matematiksel eşitliklere) dönüştürme imkânı doğar."¹⁰⁰

Değişkenlerin operasyonel hale getirilmesindeki ilk husus aralarındaki ilişkinin belirlenmesidir. Bu ilişkinin ortaya konmasında bir çok problem vardır. Bilimsel bir araştırmada doğru ölçümün sağlanabilmesi için değişkenlerin çeşitli verilere dayalı olması ve nedensellik bağının doğru kurgulanması gerekmektedir. Sebep sonuç ilişkisinin kurgulanması kolaymış gibi gözükmesine rağmen, araştırma dizaynının yapılandırılması esnasında değişkenlerin sadece bir tek veriye bağlı olması şeklinde çok sık yapılan bir hatadır. Mesela farklı etnik gruplara mensup insanlar arasındaki boşanma sebebinin doğrudan etnik değerlerle (özellikle tatil ve ritüellerdeki) ilişkili olduğu hipotezini ele alalım. Bu durumda başka etnisiteden evlilikler yapmış ve boşanmış insanlarla mülakatlar yapılacaktır. Boşanma gerekçesi olarak bulunan ortak sebeplerin etnik değerler çatışması olduğunu varsayalım. Ancak bu bulgular etnik değerlerin gerçekten boşanmaya sebep olduğunun bir göstergesi değildir. Çünkü örnekleme ve mülakat ne kadar mükemmel düzenlenmiş olursa olsun araştırma ile ilgili birçok problem vardır. Bu problemler araştırma dizaynı, nedensellik ilişkisi ve değişkenleri sabit bir hale getirirken yapılmış olan hatalarla ilgilidir. Sadece boşanmış çiftlerin incelenmesiyle boşanma sebepleri bulunamaz. Halen evliliklerini sürdüren farklı etnisiteden insanların durumu kültürel farklılığın boşanmaya sebep olmadığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle etnik evliliklerde boşanmış olanlarla olmayanlar arasında da kıyaslamalar yapılmalıdır. Böylece muhtemelen etnik değer çatışmasının her iki grupta da mevcut olduğunu görülebilir. Sonuç olarak

¹⁰⁰F. Turgut ve Y. Baykul, (1992). *Ölçme Teknikleri*. Ankara: ÖSYM Yayınları, s. 4-5.

etniklik bir boşanma sebebi olmaktan çıkmaktadır. Bir başka örnek nedensellik kurgusunun önemini daha iyi açıklayabilecektir. Uyuşturucu alışkanlıklarının sebepleri konusunda yapılmış pek çok araştırma vardır. Araştırmacılardan bir kısmı olgunlaşmamış olmanın uyuşturucu bağımlılığındaki en yaygın faktör olduğunu iddia ederken, diğerleri fazla kromozomların, uyuşturucu bağımlısı ebeveynin veya daha önceki alışkanlıkların başlıca sebepler olduğunu iddia etmektedirler. Ayrıca eşcinsellik, kürtaj vs gibi başka sebeplerin bulunduğu araştırmalar da vardır. Ancak tüm bu yaygın faktörlerin keşfedildiği araştırmalar asla uyuşturucu bağımlılığının sebeplerini ispat etmemektedir. Bir korelasyonun (bağlantının) olması, nedenselliğin (sebebiyetin) de olmasını gerektirmemektedir. Yani korelasyon nedensellik değildir. Mesela bütün bağımlılar çocukken süt içmişlerdir. Fakat hiç kimse böyle bir ortak olgunun, çocukken süt içmiş olmanın, uyuşturucu bağımlılığına neden olduğunu iddia etmez. Ayrıca bir nedenselliğin gösterilmesinde başka eksiklikler de söz konusu olabilir. Mesela bütün bağımlıların marihuana içtikleri şeklindeki bir bulgu bize bağımlı olmayanların içip içmedikleri konusunda bir şey söylememektedir. Çünkü yapılan araştırma sadece bağımlılar konusundadır.

Değişkenlerin operasyonel hale getirilmesindeki ikinci husus bu değişkenlerin tanımlanmasıdır. Operasyonel tanımlar aslında birer tarifnamedir. Değişkenlerin tanımı herhangi bir bilim adamının buna uyarak araştırmanın aynısını tekrar edebileceği şekilde düzenlenmelidir. Mesela, akrabalık ilişkilerinin göç dolayısıyla etkilenmesi örneğinde, yukarıya doğru sosyal mobilitenin, sıklığının ve etkileşimin niteliğinin nasıl ölçüleceğini belirlemek gerekmektedir. Bu ölçümler için eğitim, aile geliri ve meslekî prestij verileri kullanılabilir. Sosyal mobilite ölçüsü olarak bu üç ayrı tür veriyi birleştirerek oldukça güçlü bir gösterge oluşturmak mümkündür. Ancak tüm bu unsurları rakamla ifade edebilecek bir hale getirmek, başka bir deyişle kavramı operasyonel olarak tanımlamak gerekmektedir. Bu çalışmada sadece baba ile oğlu inceleme

alanı olarak seçerek çalışmamızı sınırlandırabiliriz. İncelenilen gruptakilerin ve babalarının meslekleri, meslekî prestij cetveline göre sıralanarak yukarıya doğru olan mobilitenin ölçülmesi sağlanabilir. Oğullar ile babalarının meslekleri arasındaki elli puanlık bir artışın yukarıya doğru mobilitiyi ifade ettiği kabul edilebilir. Ayrıca sadece elli puanlık bir farklılığın söz konusu olduğu vakaları almakla bir başka sınırlandırma da yapmak mümkündür. Bu arada diğer muhtemel durumlar inceleme alanına alınmadığı için araştırma sonucunun doğruluğu ve genelliği konusunda önemli birer kayıptır. Öte yandan yakın akraba ile ilgili terimleri de tanımlamak gerekmektedir. Aile ziyaretinin ne anlama geldiği veya akraba ilişkilerinin niteliği gibi bir çok terim tanımlanmalıdır. Bu tür bir ziyaretin nasıl tespit edileceği de belirlenmelidir. Ham ölçüt olarak belirli bir süredeki ziyaret sıklığını negatif bir etki şeklinde tanımlayabiliriz. Ayrıca aile üyelerine kimin evinde veya nasıl görüşüldüğü gibi sorular sormak mümkündür. Kısaca tüm sorular çerçevesinde neyin nasıl ölçüleceği tespit edilmelidir. Bir sonraki aşamada kavramsal hipotezin operasyonel terimlere göre yeniden kurulması gerekmektedir. Böylece hipotezin test edilmesi için ne tür veri toplanması gerektiği ortaya konmaktadır. Böyle bir çalışma çerçevesinde örnek olarak şöyle bir hipotez kurmak mümkündür: *Baba ve oğul arasındaki meslekî prestij puanı oğul lehine arttıkça oğulun aile üyeleriyle ilişki sıklığı azalır.*

Eğer bu şekilde kurulmuş olan bir hipotez kavramsal olarak yapılmış olan değerlendirmeleri açıklıyorsa, test etmek için araştırmaya başlamak, aksi taktirde başka bir tanımlama yapmak gerekmektedir. Terimleri ölçmek için yapılacak her seçim bundan sonra yapılacak işlemlerde de farklılıklar yaratmaktadır. Mesela hipotezi şu şekilde de kurmak mümkündür: *“Meslekî prestij puanları babalarınkini elli puan geçen oğulların diğer oğullara göre ailevi ilişkiler frekansı daha düşüktür.”* Bu durumda oğullar birbirleriyle kıyaslanmaktadırlar. Üçüncü bir hipotez versiyonu da şöyle olabilir: *“Son on yıl boyunca meslekî prestij puanları artan oğulların on yıl öncesine göre ailevi ilişkiler frekansı düşer.”* Böyle bir hipotezde de zaman boyutu itibariyle

mesleki değişmelerin akraba ilişkilerine etkileri değerlendirilmektedir. Terimleri tanımlama aşamasında bir çok seçim imkanı vardır. Mesela yukarıya doğru mobilitenin ailevi ilişkileri azalttığını varsayımında, kimden daha az bir akraba ilişkisinin söz konusu edildiği belli değildir. Çünkü sosyoloji, bir şeyi doğrudan ya da dolaylı olarak mukayese etmek demektir. Bu nedenle diğerleri de anlamlı görünse dahi konu çerçevesinde en uygun hipotez birincisidir.

6. *Uygun araştırma tekniği kullanılarak veri toplanması.* Değişkenlerin teşekkülü ve hipotezlerin belirlenmesinden sonra araştırma için gerekli tüm elemanlar hazırdır. Bu aşamada bir planlama yapılarak tezin hangi metotla test edileceği veya bulguların hangi tekniklerle derleneceği kararlaştırılmalıdır. Konuya uygun bir tekniğin seçilmesi son derece önemlidir. Mesela 1876 anayasasının kamuoyunda yarattığı siyasi tutum değişikliğini belirlemek için dokümantasyon metodu kullanarak dönemin yayınlarını incelemek gerekmektedir. Öte yandan sosyal mobilite ve yakın akraba ilişkilerini sorgulamak içinse görüşme veya anket hazırlanmalıdır. Bu anket sonucundaki beklenti, mobil olanla olmayan aile üyeleri arasında akraba ziyareti frekansında bir farklılığın olduğudur. Beklenen sonuç elde edildiği takdirde, yukarıya doğru sosyal mobilitenin negatif nedensel etkisi olduğu söylenebilir. Ancak bu aşamada karşı hipotezlerin de hesaba katılması gerekmektedir. Bu nedenle veri toplamaya başlamadan önce muhtemel itirazları veya eksiklikleri bertaraf edecek şekilde bir düzenleme yapılmalıdır. Mesela mobilitenin hangi mekanizmayla akraba ilişkilerini negatif etkilediği ortaya konulmalıdır. Bu konuda mobil olanların buldukları yerde daha az sayıda yakın akrabaları oturduğu için daha az ilişki içinde oldukları şeklinde bir değerlendirme yapmak mümkündür. Böyle bir değerlendirmenin dayanağı olarak ankete katılanlara buldukları yerde veya bir günlük mesafede kaç tane akrabalarının oturduğunu da sormak gerekmektedir. Eğer aynı akraba sayısına sahip denekler arasında farklı frekanslar bulunabilirse hipotez güçlenir. Öte yandan akraba ilişkisinin akraba sayısına bağlı olduğu da bulunabilir. Bu

durumda *Mobilitedeki Artış => Akaraba Sayısındaki Azalış => Müinasebet Frekansında Azalış* şeklinde bir hükme ulaşılmaktadır. Ancak mobil olanların mesela etnik bir grup olduğu durumda, düşük münasebet frekansı mobilitenin etkilerinden ziyade etnik farklılıkların özellikleriyle ilgili olabilir. Böyle bir şey söz konusu olduğu taktirde araştırmının yapılacağı kesimin etniklikleriyle ilgili bilgileri de ankete katmak gerekmektedir.

7. *Verilerin yorumlanması ve sonucun çıkarılması.* Uygun metodoloji kullanılarak elde edilmiş olan veriler toplandıktan sonra hipotezlerin ışığında değerlendirilerek yorumlanmalıdır. Bu değerlendirme esnasında araştırmada kullanılmış olan hipotezler kısmen veya tamamen doğrulanabilmekte, yanlışlanabilmekte ya da daha önce farkında olunmayan yeni bilgiler ortaya çıkabilmektedir. Böyle bir durum ortaya çıktığı taktirde tez ve hipotezlerin bulgular doğrultusunda eksiklikleri giderici tarzda yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Daha sonraki aşamada varılmış olan sonuçlar ilgili bilim dalının literatürüne entegre edilmelidir. Her bir araştırma diğerlerinden farklıdır ve incelenen konuya yeni bir ışık tutmaktadır. O nedenle ortaya çıkarılmış olan sonuç bir yolun sonu olmamalı, her çalışma kendini aşan yönler çizmeli ve öneriler eklenmelidir.

I. Okuma

Günümüzde görsel iletişim teknolojisi son derece gelişmiş olmasına rağmen yazılı iletişim hala bilgi edinmede temel araç olma vasfını korumaktadır. Bir konferans, kaset, radyo, film ve televizyon gibi sözlü bilgi aktarma yollarıyla dinleyiciye saatte ortalama 9.000 kelime aktarılabılırken, orta düzeyde bir okuyucu saatte 27.000 kelime okuyabilmektedir. Hızlı okuma tekniklerinin kullanımıyla bu hız üç katına

çıkarmaktadır.¹⁰¹ Daha çok miktarlardaki bilgiye ulaşabilmek için verimli okumak son derece önemlidir. Bu nedenle bir metnin nasıl okunacağını üzerinde de durmak gerekir.

Bilimsel bir eser ya da değerlendirilmesi gereken herhangi bir metin okunurken uygulanacak olan genel kurallar vardır. *SQ3R*¹⁰² adıyla bilinen bu metot inceleme, okuma sorusunun teşekkülü, okuma, hatırlama ve tekrarlama safhalarıyla bir bütün olarak kullanılmalıdır. Bu safhalar aşağıda izah edilmektedir.

1. *İnceleme*. İlk yapılması gereken şey okunacak eserin genel olarak gözden geçirilmesidir. Eserin adı, yazarı, içinde hangi konuların bulunduğu incelenir. Bölüm başlıkları, önsöz, giriş ve sonuç bölümleri, her bölümün giriş ve sonuç kısımlar hızlı okuma tekniğiyle gözden geçirilir. Bu şekilde hem eser ve konusu hakkında genel bilgi edinilmiş, hem de aranılan belirli bir bilginin nerede bulunduğu ve ana hatlarıyla nasıl açıklandığı tespit edilmiş olur.

2. *Okuma sorusunun teşekkülü*: Okuma mutlaka belirli bir amaç için olmalıdır. Başka bir deyişle eldeki metnin niçin okunduğu bilinmelidir. Hangi bilgilerin arandığı bilinmediği takdirde okumanın fazla bir yararı olmaz. Bu nedenle, mutlaka bir *okuma sorusu* teşekkül ettirilmelidir. Bunun için eserin bölüm başlıkları veya okunan bölümün başlığı soruya çevrilir. Böylece zihnin metinle ilişkisi de sağlanmış olur. Eğer metin belli bir konuda kaynak olarak kullanılacaksa araştırma konusu soruya çevrilir.

3. *Okuma*: Metin aktif okuma metoduyla, hem araştırma sorusuna hem de soruya çevrilmiş olan bölüm başlığına bir cevap

¹⁰¹F. Güneş, (1996). *Hızlı Okuma Tekniği*. Ankara: Ocak Yayınları, s. 45.

¹⁰² *SQ3R* deyişi inceleme, soru, okuma, hatırlama ve tekrarlama anlamına gelen (Survey, Question, Read, Recall, Review) kelimelerinin baş harflerinden oluşturulmuştur.

bulmak için okunur. Bu esnada ana fikirler, detaylar tespit edilmeli, soruyla ilişkileri kurulmalı, altı çizilmeli ve not alınmalıdır. Aktif okumak, dinamik bir süreçtir. Metindeki fikirleri tartışmayı, değerlendirmeyi ve not almayı gerektirir. Okuma sırasında metnin bir konsept haritasını çıkarmak da son derece yararlıdır.

4. *Hatırlama*: Edinilen bilgiler her paragrafın okunmasından sonra veya okuyucunun uygun gördüğü aralıklarla zihinde tekrar edilir. Tam olarak anlamayı ve hatırlamayı sağlamak için metnin dışına bakarak *okuma sorusu* ve yazarın verdiği cevap farklı cümlelerle zihinde değerlendirilir. Bu şekildeki bir tekrarla hatırlanan bilgiler pekişir, hatırlanmayanlara ise yeniden göz atılır.

5. *Tekrarlama*: Metnin okunması tamamen bittikten sonra eser bir bütün halinde tekrar gözden geçirilerek genel olarak anlaşılması sağlanır. Okuma esnasında alınmış olan notlar değerlendirilir, altı çizilmiş olan bilgiler yeniden okunur. Böylece eserin ve konunun bütünselliği sağlanmış olur.

Metin önce hazırlayıcı sonra da detaylı olmak üzere iki kere okunmalıdır. Hazırlayıcı okumada amaç genel tabloyu çıkarmaktır. Metnin organizasyonu ve içinde taşıdıklarıyla ilgili intibalar edinilir. Araştırmamızın amacı olan ve yazarın gösterdiği ana noktalar ve alt noktalarla nasıl desteklendiği belirlenir. Detaylı okumada amaç ise birbirine bağlı düşünceleri anlamak ve yazarın tartışmasını (görüşlerini) inşa ederek bunları not almaktır. Bilginin anlaşılması ve hatırlanabilmesi, ifade ettiği anlam ile doğru orantılıdır. Bir bilginin anlam kazanabilmesi ve hatırlanabilmesi için, mutlaka hafızada iyi bir etki yapması ve daha önceden öğrenilen şeyleri çağrıştırması veya ilişki kurması gerekir. Metin okunurken aşağıdaki prensipler daima hatırdaki tutulmalıdır:

1. *Ana fikrin tespit edilmesi.* Metinde kesin olarak belli bir görüş ileri sürülmüş olmalıdır. Bu görüşün veya ana noktaların zaman ve mekan boyutlarıyla unsurları tespit edilmelidir. Göçle ilgili bir yazıda, büyük şehirlere eğitim amaçlı göçün son on yıllık dönemde giderek artmasının ana fikir olarak işlendiğini örnek verebiliriz.

2. *Yazarın gizli farazyelerinin tespit edilmesi.* Yazar ana fikrini veya diğer düşüncelerini ortaya koyarken aynı zamanda bunların dayandığı bir takım örtülü ve temel farazyelerde de bulunmaktadır. Yazarın fikirlerinin nasıl işlendiğini ve hangi görüşlerin temel alındığını kavramak metnin bütününe anlamak açısından gerekmektedir. Mesela göçle ilgili bir yazıda sosyolojinin bu konudaki genel bulguları temel olarak alınmış olabilir.

3. *Metnin soruyla incelenerek değer biçilmesi.* ‘Hangi şekilde veya şartlar altında söz konusu olan tartışma konusu inandırıcı değildir? Problemleri nelerdir? Daha iyi nasıl olabilirdi?’ şeklindeki düşünce sorularıyla metnin sorgulanması, metindeki bilgilerin incelenmesini ve kavranmasını kolaylaştırmaktadır. Mesela, göçle ilgili bir metinde bu olayın sebepleri olarak yazarın öne sürdüğü gerekçelerin doğru olup olmadıkları değerlendirilebilir. Metnin işlediği temel görüş aşağıdaki sorularla belirlenir:

- Yazarın sorusu nedir? Ne tür bir soru sormuş olmalıdır ki bu satırlarla cevap vermektedir?
- Yazarın cevabı nedir? Tartışmanın özü nedir? Diğer yazarların cevapları nelerdir? Diğer yazarlardan alıntı yapmakla onların söz konusu soruya cevapları getirilmiş olmaktadır.

- Bu cevabı desteklemek için yazar hangi vakayı getirmektedir? Bu vaka mantıkî mi, ampirik mi yoksa her ikisi midir? Vaka, gerçekten tartışmayı desteklemekte midir?
- Yazar A noktasından B noktasına nasıl gitmiştir?
- Faraziyeler nelerdir? Yazar tartışmaya temel olarak neyi ya da hangi noktaları almıştır?

J. Not Alma

Kaynaklar okunurken prensip olarak iki tür enformasyona bakmak gerekmektedir. Bunlar araştırma konusuyla ilgili olan ana fikir ve detaylardır. Araştırma sorusuyla ilgili *ana konseptler* tespit edilip not alınmalıdır. Herhangi bir ilginç veya destekleyici *detay* bulunduğu takdirde kayıt edilmelidir. İlginçlikten veya detaydan kasıt, zihne takılan herhangi bir konu veya bununla bağlantısı, ya da genel olarak akademik tecrübeden kaynaklanan çağrışımlar da olabilmektedir.

Her not alınan kart veya yazının üstüne mutlaka bir konu başlığı koyulmalıdır. Bu en kolay olarak, not alınan konunun kısa bir tanımını yazmakla olmaktadır. Not alma üslubu çalışmanın amacına uygun olmalıdır. Öncelikle zihinde belli bir soru, görüş veya arayış canlandırılmalı ve alınan bilgiler de buna uygun olmalıdır.¹⁰³ Notlar metin hakkındaki anahtar sorulara verilmiş olan cevapları kapsamalıdır. Mesela, yazar çalışmasında hangi ana sorulara hitap etmektedir, yazar neden sorusunun sosyoloji teorisi açısından veya genel olarak dünya açısından önemli olduğunu düşünmektedir, soruyu cevaplandırmak için araştırmacı hangi metodu kullanmıştır ve kullanılmış olan başka yazarların görüşleri ne

¹⁰³J. M. McCrimmon, (1967). *Writing with a Purpose*. (4. Baskı), Boston: Houghton Mifflin Co., s. 267.

dereceye kadar tatmin edicidir? Yazar soruyu cevaplandırmada nasıl bir tez amaçlamıştır? Hangi vakaları cevaplarını desteklemekte kullanmıştır?

Bu sorular cevaplandırıldığında görülecektir ki araştırma sorusuna verilebilecek birden fazla cevap vardır. Fakat amaç bunların arasından belli bir noktayı seçmek ve bunun diğerlerine göre neden daha tatmin edici olduğunu vurgulamak ve izah etmektir. Çünkü yapılan çalışma doğruyu bulma çalışması değil, fakat soruya göre ortaya çıkan ana hükmü izlemek, esas cevapları ve sahadaki temel görüş ayrılıklarını belirlemektir.

K. Yazım

Bu aşamada çalışmanın hangi *tertipte* veya hangi sıralamada yazılıp sunulacağı belirlenir. Tertip, toplanmış olan bilimsel materyali kategorilere ayırmaktır. En genel, mantıkî, ana, tabii ve sıralanan düşüncelerden veya ilk planda göze çarpan kategoriden başlanmalıdır. Mesela, çoğu çalışma teorik ve uygulama bölümlerinden, müteşekkil olabilmektedir. Bundan sonraki adım çalışmanın niteliğine bağlı olarak aşağıdaki şekillerde bölümlerin veya ayırımların mantıkî zeminini kurmak ve her bölümü kendi içinde sıralamaktır:

1. *Kronolojik sıralama*; fikirleri zaman içindeki vuku buluş sırasına göre düzenlenmektedir.
2. *Mantıkî sıralama*; fikirlerin sunulma sırası, okuyucunun anlaması için birbiri üzerine bina edilmiş şekilde düzenlenmektedir.
3. *Genelden özele sıralama*; geniş ve genel hükümlerden başlayıp onları destekleyen spesifik örneklere doğru inilmektedir (tümdengelim).

4. *Özelden genele sıralama*; örneklerle başlayıp bunlardan çıkan hükümler ve özetlerle sona erdirilmektedir (tümevarım).
5. *Sebeþ-sonuç iliþkisi sıralaması*; belli bir sonucun hangi sebeplerle sağlandığı illiyet bağı gösterilerek açıklanmaktadır.
6. *Büyükten küçüğe sıralama*; bir guruba ait büyük ölçekli unsurlardan başlayarak küçüklerine doğru indirilmektedir.

Eldeki materyallerin ana bölümleri kurulduktan sonra en az iki kategori veya seviyeye daha tasnif edilmelidir; birinci seviye, tabii olarak kronolojik sıralama halinde, ikincisi ise, genelden özele veya sebep sonuç sıralaması olarak düzenlenebilir; mesela, birinci dönem - ikinci dönem gibi. Burada vurgulanması gereken husus en az iki ayrı tasnifin bir arada yapılmasıdır.

Araştırma çok önemli bulguları ihdas etmeye yönelik olmalıdır. Eğer önemli görülen bir şey varsa yazılmalıdır¹⁰⁴. Metodolojik olarak bir yazıda dikkat edilecek en önemli husus yazının amacıdır. Bir sosyolojik yazının amacı, o soruya yazar tarafından verilen cevabın, diğer makul cevaplardan neden ve nasıl daha iyi olduğunu göstermektir. Bir çalışmanın tümü aslında Şu soruya verilmiş olan cevaptan ibarettir: İfade edilen düşünceler, alternatif cevaplardan nasıl oluyor da daha doğru, gerçek ve inandırıcıdır? Bunu sağlamak için tertip edilmiş olan soruya diğer yazarların verdikleri cevaplar sıralanır. Eğer araştırmacı bunların dışında anlamı olan farklı bir cevap verebiliyorsa, çalışmayı başlatmalıdır. Diğer yazarların verdikleri cevabın aksinin ciddi bir husus olup olmadığı iyice düşünölmelidir. Bu

¹⁰⁴Bu konudaki gerçeği bir akademisyen ironik bir dille şöyle anlatmaktadır: "Adsız bir dahinin yıllarca önce önerdiği bir plan aşırı yayın sorununu belki de önleyebilir. Başlangıçtaki bütün akademik atamalar profesör unvanıyla yapılacaktır. Bu atamadan sonra yayımlanacak her kitap otomatik olarak rütbe gerilemesine neden olacaktır. Bu durumda herkes ancak söyleyeceği çok önemli şeyleri olduğuna inandığında kitap yayımlayacaktır. Ek bir yararı da gözden kaçırmayın. Lisans öğrencileri sık sık ünlü kıdemli profesörlerle, özellikle de kitapları ile meşhur olanlarla, iliþki kuramadıklarından yakınır. Bu durumda en çok kitap yayınlayanlar en alt düzeydeki öğretim üyeleri (eleştirmenlere göre geleneksel olarak lisans düzeyindeki öğretime ayrılan kişiler) durumuna düşmek zorunda kalacaklardır."; H. Rosovsky, (1993). *Üniversite: Bir Dekan Anlatıyor*. (Çev. S. Ersoy), Ankara: TÜBİTAK, s. 86.

cevap ciddi ve makul ise konu ve cevap (tez) kendiliğinden ortaya çıkmış olmaktadır.

Yazıya başlamadan önce tüm çalışma zihinde kurgulanmış ve birkaç cümleyle özetlenebilir olmalıdır. Bunu sağlamak için (*okuyucu bize neden inansın?*) sorusuna tam cevap verilmelidir. Eğer buna cevap verilemiyorsa daha çok araştırma ve değerlendirme yapılmalıdır. Çalışmanın her aşamasında bu soru ve cevabı bir kere daha ortaya konmalıdır. Eğer hâlâ net bir cevap teşekkül ettirilememişse konu hakkındaki eksik bilgileri gidermek amacıyla okumaya devam etmek gerekmektedir.

Soruyu çerçevlendirdikten sonraki adım, tezi savunan mantıkî bir yapılanma oluşturmaktır. "Neden bizim tezimiz diğer cevaplardan daha doğrudur?" sorusuna verilmiş olan cevap, başka bir deyişle tezi destekleyen deliller savunma yapısını kendiliğinden oluşturmaktadır. Ancak, deliller mantıkî olarak tezle çok açık bir şekilde bağlantılı olmalı ve ilk bakışta görülebilmelidir. Çünkü, '*deliller doğruysa tez de doğrudur*', mantığı bir çalışmadaki işleyişin temelini oluşturmaktadır. Araştırmalarda başka yazarların kanaatlerinden ve fikirlerinden destekleyici delil getirerek etkileme tekniği de kullanılabilir. Yazar geniş bir araştırmacı kitlesini arkasına alarak okuyucu karşısında fikirlerini savunmalıdır. Psikoloji ve sosyolojideki birçok tecrübe başkalarının fikirlerinden ne kadar çok etkilendiğini ortaya koymuştur.

Öte yandan mantık ve yapı, bir yazıda en çok dikkat edilmesi gereken hususlardandır. İddia ve delil arasındaki ilişkiyi göstermek ve uygun delillerle gerekçelendirmek *mantıktır*. *Yapı* ise, yazının parçalarının birbirine nasıl uyduğudur. Yazı üslubu açıklayıcı olmalı ve tecrübesiz ve konuyu çok iyi bilmeyen biriyle tartışıyor gibi bir tarzda kurulmalı ve kaleme alınmalıdır. Okuyucunun konuyu tam bilmediği ve şüpheli olduğu varsayılmalı ve anlaşılması için gereken açıklamalar yapılmalı, soracağı sorular tahmin edilerek önceden cevapları verilmeli, savunulan görüşler

konusunda ikna edilmeli ve ispat için mümkün olan her türlü delil sunulmalıdır. Bu deliller esasen okuma esnasında alınan notlardır. Cümleler bu prensipler ışığında hem kendi başlarına bir anlam ifade etmeli hem de etrafındaki diğer cümlelerle uyum içinde olmalıdır. Paragraflar ve bölümler de aynı şekilde hem kendi başlarına anlamlı, hem de çevresiyle uyumlu olmalıdır.

Metnin genel yapısında bir düşüncenin işleniş biçimi de önemlidir. Fikirler, en büyük birim olan eserin tümünden, ana bölümler, alt bölümler, alt konu başlıkları ve en küçük birim olan paragrafa kadar, değişik ölçeklerdeki gruplarda işlenmektedir. Her bir kısım, aslında bir tek ana fikrin ya da tezin detaylı olarak incelenmesidir. Paragraf ile bölüm arasındaki fark, esasen bir hacim farkıdır. Bu nedenle yapısal bütünlüğe dikkat edilmelidir. Paragraf, bir tek fikri, düşünceyi ya da görüşü işleyen cümle gurubudur. Her farklı fikrin ayrı bir paragrafta işlenmesi, düşüncelerin basit bir listelenmesi şeklinde anlaşılmalıdır. Paragrafta aynı zamanda mantıkî bir izah yapısı da söz konusudur. Bir fikrin veya tezin, paragraf şeklindeki izah yapısı beş ana safhadan müteşekkildir. Başka bir deyişle her paragraftaki belli bir *fikir* ya da *tez* şu beş bölüm halinde açıklanmalıdır:

1. *Ana fikir*. Paragrafın ilk cümlesi, açık bir şekilde ifade edilmiş olan ana fikri taşımaktadır. Bazı yazarlar bir üslup farkı olarak ana fikri, paragrafın ikinci cümlesinde de verebilirler. Fakat genellikle paragraf, işlenecek olan düşüncenin net bir şekilde ifade edildiği giriş cümlesiyle başlamaktadır. Bazı durumlarda ana fikir tek bir cümleyle ifade edilemeyecek kadar karmaşık olabilir. Ya da ana fikir cümlesinin bir kaç açıklama cümlesiyle izahı gerekebilir. Bu gibi durumlarda izah cümlelerinin birbirleriyle bağlantılarını iyi kurmak ve okuyucuyu yanıltmamak gerekmektedir. Düşüncenin anlaşılmasını sağlamak esasen yazarın görevidir.

2. *Örnek*. Ana fikrin daha iyi anlaşılması için örneklendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle paragrafın ilk cümlelerini takiben benzerlikleri ifade eden veya konuyu açıklayan bir örnek verilmelidir. Örnek, en az ana fikrin kendisi kadar önemlidir. Böylece ifade edilmek istenen düşüncenin büyük bir kısmı açıklanmış olmaktadır. "*Teşbih bata kabul etmez*" sözü hatırdan çıkarılmayarak en uygun örnek verilmelidir.

3. *Örneğin ana fikre bağlantısı*. Örnek cümlelerinden sonra, yanlış anlamayı önlemek için verilen örneğin ana fikri nasıl açıkladığı izah edilmelidir. Okuyucu, kastedilen manayı yakalamış olabilir, fakat bu bağlantının bizzat yazar tarafından yapılması gerekmektedir. Fikirlerinin kastettiği doğrultuda kolayca anlaşılmasını sağlamak yine yazara düşen bir görevdir.

4. *Ayrıntılar*. Paragrafın ayrıntılar kısmı aslında oldukça serbest bir alandır. Burada yazar ana fikrin ayrıntılarını açıklamaktadır. İşaret ettiği noktanın neden doğru olduğunu izah etmektedir. Gizli anlamların ifadesi, tespiti, konunun çekileceği başka yönler ve bunlarla ilgili veya gereken diğer deliller, paragrafın bu kısmında tartışılmaktadır.

5. *Sonuç*. Paragrafın son cümlesi veya cümleleri belli bir fikrin ortaya konulduğu metin bloğunun sonuç kısmıdır. Burada paragraf boyunca söz konusu edilmiş hususlar genel bir ifadeyle toplanmaktadır. Ana fikir ile o kısma kadar ki argüment birbirine bağlanmaktadır. Böylece sonuç cümlesi, diğer izahlarla birlikte geliştirilmiş olan ana fikrin bir tür tekrarı olmaktadır. Bu cümlenin, taşıdığı fikir itibarıyla bir sonraki paragrafta izah edilecek olan düşünceye bağlı olması da yazının akıcılığı açısından dikkat edilmesi gereken önemli bir husustur.

Öte yandan bir paragrafın izah yapısına ek olarak özellikle *bütünlük*, *tutarlılık* ve *vurgusuna* da dikkat edilmelidir. Bu kurallara uyulup uyulmadığı bir takım anahtar kelimelerle pratik olarak kontrol edilebilir. Bir yazıda uyulması gereken genel kurallar aşağıda açıklanmaktadır.

1. *Dilbilgisine ve İmla kurallarına uygun yazmak*: Özellikle noktalama işaretlerindeki eksiklikler ve yapılan hatalar bir fikrin tamamen yanlış anlaşılmasına sebep olmaktadır. Okunurken veya söylenirken tabii olan tarzda ve noktalama işaretlerini kullanarak yazmak gerekmektedir. Zayıf zarflar veya uydurma kelimelerden, yanlış anlaşılabilir veya başka anlamlara da gelebilen sözcüklerden, şive veya ağız özelliklerini kullanmaktan, okuyucunun anlayamayacağı yabancı kelimelerden kaçınmalıdır. Dilbilgisi kurallarına ve yazı tekniğine uymak, ifade kabiliyeti yüksek bir metnin kolaylıkla yazılmasını sağlamaktadır. Bilim adamının endişesi sanat değeri yüksek edebi bir eser yazmak değildir. Kullanılan lisanın, düşüncüyü ifade kabiliyetinin olması, başka bir deyişle bilim dili olması yeterlidir. Türkçe, Latince, Arapça ve İngilizce'nin yanı sıra yeryüzündeki birkaç imparatorluk dilinden biridir.¹⁰⁵ Müdahalelerden olumsuz etkilenmiş olmakla birlikte düşüncüyü ifade kabiliyeti hâlâ son derece yüksektir. Yazarken bu büyük aracı en etkili bir şekilde kullanmaya dikkat etmek gerekir. Bir çok atasözü ifadenin önemini işlemektedir.¹⁰⁶ Öte yandan ilim dilinin günlük dilden farklı olarak kendine has bir kelime dağarcığına sahip olduğunu da gözden uzak tutmamak gerekir.¹⁰⁷

2. *Bütünlük*: Bir paragrafın bütünlüğünü sınamak için iki *kontrol kelimesi* kullanılmaktadır. Bunlar "*çünkü*" ve "*örnek*" kelimeleridir. Yazıyı yazarken, paragrafın ana düşüncesini en başa yerleştirdikten

¹⁰⁵N. S. Banarlı, (1978). *Türkçenin Sırları*. (4. Baskı), İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, s. 20-2.

¹⁰⁶"Yazıcı dilinden, yazmacı elinden bellidir". *Türk Atasözleri ve Deyimleri II*. Milli Kütüphane Başkanlığı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, (1997), s. 153.

¹⁰⁷M. Kaplan, (1983). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 204-5.

sonra, "çünkü" kelimesi sadece *zihinde* mantıkî bir bağlaç olarak kullanarak, yazılan cümlelerle paragrafın bütünlüğü kendiliğinden sağlanmış olur. Böylece ana fikri destekleyen ispat, neden veya örnek fikirler de cümleler halinde yazılmış olmaktadır. "Örnek" kelimesi de aynı amaç için kullanılabilir. Yazılmış olan metnin ya da paragrafın bütünlüğünü kontrol etmek için ise, "çünkü" ve "örnek" kelimeleri soru haline getirilerek paragrafın geri kalan kısımlarına uygulanır. Ayrıca cümle içindeki bazı unsurların açıklama gerektirip gerektirmediğine de dikkat edilmeli, eğer gerekiyorsa hemen devamında bir veya daha fazla açıklama cümlesiyle açıklanmalıdır.

3. *Tutarlık*: Bir metnin tutarlılığı için gerekli olan şey düşüncelerdeki düzen ve sıralamadır. Fikirler belli bir düzende başlamalı ve sırayla devam etmelidir. Materyalin düzenlenmesi bir plana göre olmalıdır; mesela kronolojik, mantıkî, genelden özele, özelden genele veya bunların bir tür kombinasyonu şeklinde tutarlılık sağlanmalıdır. Ayrıca anahtar kelimelerin sık tekrarı, okuyucunun ana fikri hatırında tutması için yararlıdır. Gerekli deyimler diğer cümlelerde tekrar edilmelidir. Benzer değerlerde olan düşünceler, paralel yapılar kullanılarak ifade edilmelidir. Böylece yazının aynı konsept çerçevesinde kalması ve dolayısıyla da tutarlılığı sağlanmış olmaktadır.

4. *Vurgu*: Düşüncelerin açıklanış tarzı onların izafi önemini ifade etmektedir. Metindeki önemli bir düşünce cümlelerle veya kelimelerle vurgulanmalıdır. Vurgu, kullanılan cümle tipiyle de sağlanabilir. İşlenen fikirler bölünmemelidir. Fikirler, önem veya anlam sırasına göre sıralanarak vurgulanmış olmalıdır. Aktif cümle yapısı kullanılması ve anlamlı tekrarlar yapılması da vurgulamayı sağlamaktadır.

5. *Kendini yazının arka planına koymak*: Yazar kişisel psikolojik halini yazıya yansıtmamalıdır. Okuyucunun dikkatini yazının hassasiyetine, özüne ve asıl anlamına yöneltmelidir. Duygularını ve o andaki modunu ifade etmek istediği bilimsel düşünceye karıştırmamalıdır. Böylece tüm bilgiler taşıdıkları anlam çerçevesinde ve koordineli bir şekilde aktarılabilir. Yazıdaki duygu yazarın özel hayatında yaşadıklarından değil, işlenen fikrin niteliğinden kaynaklanmalıdır. Gönülden yazılmış bir yazı samimi bir duyguyu aktaracağı için anlamlı ve etkili olacaktır. Bu en mükemmel üslûptur ve ayrıca doğrudan orijinal bir üslubun geliştirilmesini de sağlamaktadır. Yazı, düşünmenin bir türüdür. Bu nedenle yazmak sadece zihindekiyi aktarmak değil, aynı zamanda yazar için kendi zihnini doldurmak ve geliştirmektir.

6. *Kolay ve tabii gelen tarzda yazmak*: Düşüncelerin açıklanmasında elde hazır bulunan kelimeleri ve deyimleri kullanmak gerekmektedir. Yazarın manalarına hakim olmadığı kelime veya deyimleri kullanmaya zorlaması yazının anlamını kaybetmesine neden olmaktadır. Farklı bir ifade tarzı için de zorlanmamalıdır. Kolay ve tabii gelen bir tarzda yazılmalıdır. Ancak tabii olmak, yazının çalakalem olmasını gerektirmez. Öte yandan taklitten korkmamak gerekir. Başka yazarları ve üslupları başlangıç dönemlerinde öğrenme amacıyla taklit etmek son derece normaldir. Ancak, kesinlikle bilinçli olarak taklit etmemek gerekir. Çünkü bu durumda amaç öğrenmek değil başkası gibi olmaktır ve sonuçta bir orijinallik değil kopya elde edilmektedir. Bir süre sonra yazar, kendine tabii gelen tarzda yazarak üslubunu geliştirdikçe, bu kaçınılmaz geçici taklitçilikten de kurtulacaktır.

7. *Uygun bir plana bağlı kalarak yazmak*: Yazının ilk prensibi hangi şeylerin nasıl ifade edileceğini belirleyen bir yazı planı yapmaktır. Makul bir tasarıma bağlı kalarak yazmak son derece önemlidir. Bazen

daha sonra akla gelenler başlangıçta yapılmış olan düzenlemenin dışında olabilir veya değişik duyguların tesiri altında kalınmış olabilir. Bütün bunlara rağmen yazının bütünlüğünü bozmamak için plana göre yönlendirmek gerekmektedir.

8. *İsimlerle ve fiillerle yazmak*: Bir metnin sadeliği ve açıklığı için ismi tarif eden sıfatları ve fiili tarif eden zarfları (belirteçleri) mümkün olduğu kadar kullanmamak gerekmektedir. Yazının yalınlığı için bunlar genellikle atılabilir. Atıldığı takdirde ifadenin anlamı değişmiyorsa fuzulidir. İyi bir yazıya derin bir anlam ve renk veren kelimeler, isimler ve fiillerdir, bunların yardımcıları değildir. Öte yandan, sıfatlar zayıf isimleri güçlendiremezler. Fakat sıfatların gücünü küçümsememek gerekir. Gerekliği takdirde mutlaka kullanılmalıdır. Mesela, "*Ey mâvi göklerin beyaz ve kızıl süsü*" cümlesindeki sıfat kullanımı son derece anlamlıdır. Şiirin bir sonraki mısrasında bu sıfatlara yüklenen derin anlamlar açıklanmaktadır. Fakat satıcıdan bir bayrağın fiyatını sorarken bu tür sıfatlara hiç gerek yoktur.

9. *Tekrar gözden geçirerek düzeltmek ve yeniden yazmak*: Yazıyı tamamladıktan sonra tekrar kontrol etmek yazma işleminin bir parçasıdır. Yazının son halini ilk seferinde yazabilen yazar çok azdır. Bir düşüncenin yazılmadan veya söylenmeden önce henüz zihindeyken tamamen formlanmış ve tatminkar olmasını beklemek büyük hatadır. Bu hatanın olmaması için tek yol *başlamak ve çalışmayı sürdürmektir*. Sonuç her aşamada bir öncekinden daha iyi olmaktadır. Tekrar gözden geçirildiğinde kaçınılmaz olarak yapılmış olan birçok ciddi hata giderilmektedir. Ayrıca fazlalıkları atmak ve eksikleri tamamlamak yazıyı güçlendirir. Çünkü yazının zayıflığı eksikliğinden ve fazlalığındandır.

10. *Fazla yazmamak*: Zengin ve süslü yazıların anlaşılması zordur. Böyle bir üslup kullanıldığı takdirde yazının çok dinamik, dikkati çekici olması ve yazarın anlaşılama riskini de göze alması gerekir.

11. *Abartmamak*: Okuyucu abartılan, şişirilen veya büyütülen konulara tepki göstermekte ve yazara güvenini kaybetmektedir. Böylece yazı da zayıflamaktadır. Metinde bir tek abartı bile olsa okuyucunun gözüne çarpmaktadır.

12. *Asalak sözcüklerden kaçınmak*: "Daha ziyade", "oldukça", "pek", gibi kelimeler muğlak kalan ve esas noktayı gölgeleyen asalak sözlerdir. Herhangi bir ölçek belirtmemekte ve anlamlarını genellikle bir sonraki kelimelerden almaktadırlar.

13. *Kendini beğenmiş tavrıdan kaçınmak*: Yazarın objektif bir üslupla ifade ettiği fikirler açık bir anlam taşımakta, buna karşılık kendini beğenmiş bir tavrın kastedilen düşüncelerle hiç bir ilgisi bulunmamaktadır. Durum gerektirmedikçe bir fikri veya kişisel düşünceleri okuyucuya empoze etmemek gerekir.

14. *Aşırı açıklamalardan ve detaylardan kaçınmak*: Bir yazıda her şeyi söylemek çok nadir olarak tavsiye edilmektedir. Konunun kendi kendini sınırlaması sağlanmalıdır. Mesela, alıntı yapıldığında kaynağın sınırlamalarına sadık kalınmalıdır. Tabii olarak yazıldığında verilmemiş bilgiler için fazladan bir açıklama yapmaya gerek yoktur.

15. *Sadelik*: Yazının net ve açık olması gerekmektedir. Yazı karmaşık olduğu takdirde düzeltmek için uğraşmamak gerekir, çünkü muhtemelen sebebi bu karmaşadır. En iyisi karmaşık cümleyi yeniden yazmaktır. Cümle daha kısa veya daha az komplike birkaç cümleye de çevrilebilir. Söyleneceklerin karşı tarafça anlaşıldığından emin olmak gerekir. Aksi takdirde onların kendiliklerinden anlama şansı çok zayıftır.

Genel olarak yazarla okuyucu arasında kurulması amaçlanan iyi bir iletişimin altında yatan gerçek *sibirli* bir formülün keşfedilmesi değil, araştırmacının duyarlılığından kaynaklanan bir konunun seçimi, bu konu hakkında dikkatli bir okumanın ve incelemenin gerçekleştirilmesi ve tatminkar bir sonucun elde edilmesi için iradi bir çabanın sarf edilmesidir.¹⁰⁸ Bir çalışmanın konusunu tespit ederken ilgili zümreyle konu arasındaki ilişki net olarak ortaya çıkarılmalı ve konu, malzeme, ifadeler ve fikirler ihtiyaçlara göre seçilmeli ve uyarlanmalıdır. Yazar her aşamada bilginin aktarıldığı kitlenin bilgisini, niteliklerini, ihtiyaçlarını ve tutumlarını hesaba katmak zorundadır. Bir yazıda konu ve düşünceler aktarılırken birleştirilmiş ve bütünleştirilmiş olmalıdır. Metin, kullanılan bütün diğer fikirlerin işaret ettiği veya yöneldiği merkezi bir ana düşünce etrafında örülmelidir. Metindeki fikirlerin birbiriyle bağlantılı olması değil, her fikrin bir tek ana fikri ispat, ifade ve işaret edici olması gerekmektedir. Örnekler, istatistikler, ifadeler, analogiler, görsel yardımlar vs. gibi destekleyici malzemeler kullanılarak aktarım zenginleştirilmeli ve netleştirilmelidir.

L. Sözlü İletişim

Bununla birlikte sözlü iletişimin birkaç genel prensibine de kısaca değinmek uygun olacaktır. Çünkü çalışmalar en az yazılı olduğu kadar sözlü olarak konferanslarda, seminerlerde veya diğer ortamlarda sunulmaktadır. Sözlü iletişimde genel olarak konu çerçeveli bir şekilde ele alınmalı, belagat prensiplerine uyulmalı, konuşmacı ile dinleyiciler arasında sevgi, sempati ve anlayış kurulmalı ve iletişim engelleri keşfedilerek ortadan kaldırılmalıdır.

Sözlü iletişimde değerlendirilmesi gereken ilk prensip konunun öneminin açık bir şekilde ortaya konulmasıdır. Aktarılacak bilginin ağırlığı

¹⁰⁸ Walker, O. M. ve R. L. Scott, (1962). *Thinking and Speaking: A Guide to Intelligent Oral Communication*, N. Y.: The Macmillan Co., s. 62.

konusunda karar verilmeli ve konuşma bu doğrultuda yoğunlaştırılmalıdır. Konuşmada belli bir ana nokta veya ana fikir belirlenmelidir. Daha sonra bu noktayı ispat veya işaret eden ya da ortaya koyan fikirler organize edilmelidir. Bu düzenlemeyi kurmak için öncelikle *konunun önemi* açıklanmalıdır.¹⁰⁹ Günümüzde bu konunun ne bakımdan veya hangi yönden önemli olduğu ortaya konulmalıdır. İfade edilen fikirler, hitap edilen zümrenin somut ihtiyaçlarıyla nasıl ilişkili olduğu, onların hangi sorularına ya da psikolojik, felsefi veya ruhsal ihtiyaçlarına nasıl cevap vermekte veya çözüm olduğu açıklanmalıdır. Daha sonra fikirlerin etkinliği, yani hedef zümrenin tutum ve davranışlarını ne şekilde, nasıl ve ne yönde etkileyeceği belirtilmelidir. Konuyla ilgili deliller sunularak önerilen düşüncelerin geçmişte faydalı bir şekilde kullanılıp kullanılmadığı ispatlanmalıdır. Sonuç itibarıyla kabul edildiği takdirde geleceği nasıl etkileyeceği anlatılmalıdır. Tüm bu hususlar esnasında yapılmış olan çalışmanın tatminkârlığını, fikirlerin, düşüncelerin ve tecrübelerin, gerçekten söz konusu edilecek kadar değerlendirilmiş olduğunu hissettirmek son derece önemlidir.

Fikirleri ifade etmek için kullanılan her metot açık olmalıdır. Bunun için öncelikle fikirler ve düşünceler konuşmacı tarafından anlaşılmalı ve sonrada belli bir sıra dahilinde düzenlenmiş olmalıdır. Ancak bu takdirde düşünceler açık ve net bir şekilde anlatılabilmektedir. Her bir faktör açık, sade ve net bir cümleyle konu başlığı olarak bir cümle halinde ifade edilmelidir. Bu arada dinleyicilerin nabzı tutularak anlaşılmadığı veya dikkatlerin kaybolduğu fark edildiğinde yeniden daha sade bir şekilde ana tema ifade edilmelidir. Zaman zaman esas noktaların kısa özetleri ve yeniden hatırlatmalar yapılarak ifade edilen konular hakkındaki formülasyonların zihinde net bir şekilde tutulması sağlanmalıdır.

¹⁰⁹ Walker, O. M. ve R. L. Scott, (1962). *Thinking and Speaking: A Guide to Intelligent Oral Communication*, N. Y.: The Macmillan Co., s. 90-1.

Bir düşüncenin ifadesinde sadece açık olmak yetmemekte, söylenen sebebin gerçek olduğuna dair bir takım malzemelerle de desteklenmesi gerekmektedir. Çünkü kastedilen fikrin anlamı hitap edilen insan için anlaşılır olmayabilmektedir. Mesela A, D' ye sebep oluyor düşüncesini anlatırken, A' nın B' yi, B'nin C'yi ürettiği anlaşılmalı fakat C'nin D'yi nasıl ürettiği anlaşılmamış olabilir. İşlemin anlaşılması için destekleyici ya da açıklayıcı unsurların verilmesi gerekmektedir. Bir fikri, başka fikirlerle desteklemenin gerekip gerekmediği veya bir düşünceyi ifadede desteğin gerekli olup olmadığı şu soruyu sorarak anlaşılabilir: Sebepler zinciri içinde bu fikir acaba destekleyici bir ifade olmadan anlaşılabilir midir, veya bu fikrin kabulünü sağlamak için hangi sebepler gereklidir? Bir fikri desteklemek için ifadeler, deyimler, alıntılar veya gerçek hayattan örnekler kullanılabilir. Öte yandan bu amaç için kullanılan sebeplerin sayısı da çok önemlidir. Konunun yeterince anlaşılması, ortaya konulması ve ayrılan zaman gibi nedenlerden dolayı kullanılan sebepler belirli bir sayıda seçilmelidir. Sebepler, en önemlileri ve sadece açıkça ifade edilebilmeye müsait olanlar arasından seçilmelidir. Bir araştırma gibi tek destekleyici sebep de seçilebilir, fakat bu en etkili olmalıdır ve tam olarak açıklanmalıdır. Neden diğer destekleyicilerin kullanılmadığı sorusuna karşılık, başka sebeplerin de olduğu fakat bu destekleyici sebebin en önemli görüldüğü, pek yaygın olarak da herkes tarafından bilinemediği, şeklinde açıklama yapılmalıdır.

Sözlü iletişimde sunuş tarzı da son derece önemlidir. Araştırmacının tecrübesine paralel olarak konuşmada daha etkili bir üslup kazanılmakla birlikte, özellikle yeni başlayanlar için birkaç önemli noktaya dikkat çekmekte yarar vardır. Hazırlık sırasında sunuşun bir provası yapılarak muhtemel problemler giderilmelidir. Mesela, bir odada tıpkı konferans salonundaymış gibi duruş, yürüyüş ve dinleyicilere karşı hitabet denemeleri yapılmalıdır. Bunun için odanın arka tarafında bir sandalyede otururken ayağa kalkıp ön tarafa doğru hızlı ve sağlam bir şekilde yürüyerek hayalî dinleyicilere doğru dönülür ve vücut ağırlığı eşit olarak iki ayağa verilerek

dinleyiciler karşısında kendinden emin bir tarzda ayakta durulur. Ayakta sağlam ve dimdik durmak konuşmacının kendine güvenini göstermesi açısından önemlidir. Sol ve sağ taraflara bir kaç adım atılarak hareket edilir. Birkaç tecrübeden sonra rahatlık ve tabiiyet hissedilir. Bu alıştırma, konuşma için tamamen hazır oluncaya kadar yapılmalıdır. Ayna karşısında konuşma alıştırması yapmak da faydalıdır. Konuşmanın hedefi dinleyicilerdir; bu nedenle ortaya konuşmamak daima dinleyicilerin gözlerine bakmak gerekmektedir. Çünkü, dinleyiciler mutlaka hitabın kendilerine yönelmesini beklerler ve bakılmadığı takdirde dikkatleri dağılır. Kalabalık karşısında ise, dinleyicileri bölümlere ayırıp, her bölüme dikkatlerini kaybetmeyecek şekilde genel olarak ve eşit sürelerde bakılmalıdır. Onlara bakılarak söylenecek fikirlere konsantre olmalıdır. Kendinden emin bir görünümde olmak çok önemlidir. Eğer aktarılacak fikirler sağlam, iyi derlenmiş, inanılmış, önem ve değer verilmişse, hem kendine güven ve hem de konuşmanın başarısı büyük bir ölçüde sağlanmıştır. Anlatılacak önemli şeyleri olan, dik duran, dinleyicilere dikkat eden ve enerjik konuşan bir konuşmacı hitap ettiği kesimle güçlü bir iletişim kurar. Konuşmanın iyi olması için konuşmayı içten gelecek ve samimi bir duyguyla yapmalıdır. İçten geldiği gibi hareket edilmeli ve sadece düşüncelere ve söyleneceklerle konsantre olarak gerisini serbest bırakmak gerekmektedir. Mesela eller istediği gibi hareket edebilmelidir, çünkü tabiiyet önemli bir avantajdır. Genellikle söylenen şeyin kendisinden ziyade nasıl söylendiği daha önemlidir. Sürekli olarak dinleyicinin dikkatinin canlı tutulması ve kastedilen manayı yakalaması sağlanmalıdır.¹¹⁰

¹¹⁰ Walker, O. M. ve R. L. Scott, (1962). *Thinking and Speaking: A Guide to Intelligent Oral Communication*, N. Y.: The Macmillan Co., s. 98.

IV. Bilimsel Metnin Yapısı

Bilimsel bir metin, metodolojik olarak kurulmuş olan bir dizi yapısal standartları taşımaktadır. Bulguların geçerli olabilmesi için bu yapının eksiksiz olarak kurulması gerekmektedir. Bölümlerden herhangi birinin ihmali, araştırmanın eksikliği ve dolayısıyla da bulguların yanlışlığı anlamını taşımaktadır. Mesela, birinci bölümün olmadığı bir araştırmada hangi problemin işlendiği veya ne tür bir tezin sınındığı belli olmayacaktır. Esasen böyle bir durumda herhangi bir problem araştırılmıyor demektir. Kaynakların ayrı bir bölüm halinde değerlendirilmediği bir çalışmada ise, araştırmaya nereden başlandığı ve hangi bilgiler üzerine çalışmanın inşa edildiği meçhul kalacaktır. Belirsizlik nedeniyle mükerrer bir araştırma yapma riski bile vardır. Kullanılan metodolojinin açıklanmaması, hiçbir metodun kullanılmadığı veya rasgele bir çalışma yapıldığı anlamına gelmektedir. Metodoloji kullanılmadığı takdirde bulguların doğruluğunun delilleri ortaya konamamaktadır. Bulguların değerlendirilmesinin yapılmadığı ve sonucun olmadığı bir araştırma zaten düşünülemez. Bu nedenlerle aşağıdaki temel bölümlerin tümü sırasıyla bilimsel bir araştırmada bulunmalıdır.

BAŞLIK	
İçindekiler	
Önsöz	
Giriş	
I. Bölüm : PROBLEM	
II. Bölüm : KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	
III. Bölüm : KULLANILAN METODOLOJİ VE ARAŞTIRMA TEKNİKLERİ	
IV. Bölüm : BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	
V. Bölüm : SONUÇ	
Kaynaklar	
Ekler	
İndeks	

A. Başlık

Başlık, tezin konusu ve sınırlarını tam manasıyla anlatabilen özet bir ifade şeklinde olmalıdır. Okuyucuyla ilk olarak, gayeyi açıkça ifade edebilen bir başlık aracılığıyla diyalog kurulmaktadır. Okuyucu, konmuş olan başlıktan ilgilendiği konunun bu çalışma içinde olup olmadığına dair genel bir bilgi edinebilmelidir. Çalışmanın zaman ve mekan boyutlarıyla konusu, alanı, sınırları ve perspektifi başlıkta yansıtılmalıdır. Metnin hem ana başlığında hem de diğer alt başlıklarda bu vurguya dikkat edilmelidir. Kısaca *başlık*, kapsadığı çalışmanın, bölümün, tezin veya fikrin özlü bir ifadesi olmalıdır. Araştırmanın ilk taslağı araştırmanın başında bir plan yapılırken hazırlanmakta ve ilerleyen aşamalara paralel olarak sürekli yeniden düzenlenmektedir. Bu taslak daha sonra çalışmanın tüm başlıklarını gösterdiği için sayfa numaraları da eklenerek “içindekiler” kısmı olarak kullanılmaktadır. Bir çalışmada ele alınan tüm konular bu kısımda birer başlık olarak gösterilmektedir. Bu nedenle *içindekiler* ve *taslak* kelimeleri aynı anlamlarda kullanılmaktadır. Taslaktaki (içindekiler) başlıkları genelleştirilerek mantıkî ve konusal olarak iki şekilde yapılabilmektedir.¹¹¹

¹¹¹G. E. Mills, (1972). *Putting a Message Together*. USA: The Bobbs-Merrill Co., s. 70.

En yaygın mantıkî taslaktır. Konusal taslaklar genellikle tartışmacı olmayan yazılara uymaktadır. Mantıkî taslakta çok net bağlantılarla fikirler birbirine bağlanır. Ele alınan her alt fikir bağlı bulunduğu üst fikirler doğrultusunda açıklayıcı olmalıdır. Bu ilişki genellikle ' *için*', ' *çünkü*', ' *ve*', ' *bundan dolayı*' gibi bağlaçlarla gösterilir. ' *Ve*' kelimesi eşit düzeydeki koordine noktalarını (fikirleri) birbirine bağlamaktadır. ' *İçin*' ve ' *çünkü*' bağlaçları ise üst noktaların alt noktalara olan bağlantısını sağlamaktadır. Bu tür bir taslağı test etmek için içindekiler kısmındaki başlıklar yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya doğru okunmalıdır. Her iki okumada da fikirlerin birbirine bağlılığı vurgulanıyor olmalıdır. Yukarıdan aşağıya doğru okunduğunda ' *çünkü*' ve ' *için*', aşağıdan yukarıya doğru okunduğunda ise ' *bundan dolayı*' bağlaçları kullanılarak ilişki anlamları kontrol edilmelidir. Alt başlıklardan üst başlıklara doğru (*bundan dolayı* anahtarı kullanılarak) gerekçelendirme şeklinde mantıkî bir gidiş olmalıdır. Başlıklar her iki yönden okumada da bir anlam ifade ediyorsa başlıklandırmada bir hata yoktur:

- I.) Evli Kadınların Para Kazanmak İçin Çalışmalarına İzin Verilmemelidir, (*çünkü*...)
- a.) Para Kazanmaya İhtiyaçları Yoktur, (*çünkü*...)
 - 1.) Kocaları Geçimlerini Sağlamaktadır, (*ve*...)
 - 2.) Pek Çoğu Mirasa Sahiptir.
 - b.) Onların İşlerine Başkalarının İhtiyaçları Vardır, (*çünkü*...)
 - 1.) Birçok İnsan İşsizdir, (*ve*...)
 - 2.) Pek Çok Bekar Kadın Kendine Bakmak Zorundadır.
 - c.) Dışarıda Çalışmak Ev İşlerini Engeller, (*çünkü*...)

Bu örneği yukarıdan aşağı ve aşağıdan yukarı okuyarak kontrol edebiliriz.

Yukarıdan aşağı: “Evli kadınların para kazanmak için çalışmalarına izin verilmemelidir”, (*çünkü*), “Para kazanmaya ihtiyaçları yoktur”, (*çünkü*), “Kocaları geçimlerini sağlamaktadır”, (*ve*), “Pek çoğu mirasa sahiptir”.

Aşağıdan yukarı: “Kocaları geçimlerini sağladığından”, (*ve*), Pek çoğu mirasa sahip, (*olduğundan dolayı*), Para kazanmaya ihtiyaçları yoktur, (*bundan dolayı*), Evli kadınların para kazanmak için çalışmalarına izin verilmemelidir.

İçindekiler (taslak) kısmındaki başlıklar şu prensiplere uygun olmalıdır¹¹²:

1. Yalnlık:

Taslaktaki her ünite sadece bir tek fikir veya ifade taşınmalıdır.

Örnek:

Yanlış:	Doğru:
I.) Evli kadınlara çalışma izni verilmemelidir çünkü kocaları onlara bakmaktadır ve pek çoğu miras sahibidir, ayrıca işsiz erkek ve kadınlar bu işlere ihtiyaç duyarlar, kendi ev görevlerini aksatırlar.	I.) Evli kadınlar çalışmamalıdır A.) Para kazanmaya ihtiyaçları yoktur 1.) Kocaları onlara bakmaktadır 2.) Pek çoğu mirasa sahiptir. B.) Onların işlerine başkalarının ihtiyaçları vardır 1.) Birçok insan işsizdir

2. Koordinasyon:

Başlıklar kendi cinsleri ve konuyla ilgili genel bir ilişki içinde olmalıdırlar. Sınıflandırma bir veya daha fazla önemli elementi işaret etmelidir. İlgisiz, bağlantısız veya homojen olmayan bir sıralama bu prensibi ihlal eder. Aşağıdaki örnekte "Kerkük" başlığı ile Balkan ülkeleri gurubu uyuşmamaktadır.

¹¹²G. E. Mills, (1972. *Putting a Message Together*. USA: The Bobbs-Merrill Co., s. 26-30.

Yanlış:	Doğru:
I.) Şehrimize göç veren Balkan ülkeleri A.) Bulgaristan B.) Romanya C.) Kerkük	I.) Şehrimize Göç veren ülkeler: A.) Balkan Ülkeleri 1.) Bulgaristan 2.) Romanya B.) Ortadoğu Ülkeleri 1.) Irak a.) Kerkük b.) Musul

3. Astlık (ikincilik):

Başlıkta ana noktalar ve tali noktalar olmalıdır. Bunlar arasındaki bağlantı doğru ve açıkça kurulmalı ve mantık hatası olmamalıdır. Mesela yukarıdaki örnekte “Ortadoğu Ülkeleri” ile “Kerkük” başlıkları arasındaki “Irak” başlığı ihmal edilmemelidir.

4. Farklılık:

Her nokta ayrı ve farklı bir fikri ifade etmelidir. Bir noktanın başka bir hususu da kapsamamasına ve genel bir ifade olmamasına dikkat edilmelidir. Başlık genel olmamalı, tam olarak kastedilen anlamı ifade etmelidir.

5. Proses sıralılığı.

Belli bir mantıkî prosese karar verildiğinde bunun dışına sapmamalıdır. "Devlet, millet, birleşmiş milletler, milletler grubu" örneğindeki “devlet” kelimesi mantık prosesini bozmaktadır.

6. Numaralandırma.

Konuların numaralandırılması birbirleriyle olan izafi ve mantık ilişkisine uygun olmalıdır.

B. Önsöz

Önsöz kısmı, makale, tebliğ, konferans gibi küçük hacimli çalışmaların dışındaki bilimsel araştırmalara konmaktadır. Kitap, tez veya yayınlanacak olan büyük çaplı tebliğlerde *önsöz* başlığı altında iki husus söz konusu edilmektedir. Birincisi, bu *çalışmanın ne amaçla* yapıldığıdır. "Çalışmanın önemi nedir? Hangi sebeplerle böyle bir araştırmaya ihtiyaç duyulmuştur?" sorularına verilecek cevaplar bu kısmın içeriğini oluşturmaktadır. İkincisi ise, çalışmaya *katkıda bulunanlara duyulan şükran hissini* ifade edilmesidir. Çalışmanın yapılmasında bir grup insan önemli yardımlarda bulunmuş olabilir. Mesela bazı özel imkanlarıyla katkı sağlamış, bir bilgisayar programını kullanarak verilerin işlenmesinde yardım etmiş veya kaynak desteği sağlamış olabilir. Onların haklarının ödenmesi amacıyla bu kısımdaki özel bir *teşekkür* medenî ve ahlakî gayelere uygun olmaktadır. Okuyucuya bu anlamda bir mesaj vermek ya da dikkatini öncelikle belli bir konuya çekmek gerekmiyorsa bu kısım atlanabilmektedir.

C. Giriş

Çalışmanın giriş bölümünün amacı araştırmanın genel bir tespitini ve tahlilini yapmaktır. Çalışmanın amacı, safhaları, bölümleri, işlenen fikirler, net ve bütün bir resim bir halinde kısaca değerlendirilerek okuyucuya sunulmaktadır. Konunun ne olduğu, araştırmanın niçin yapıldığı, hangi bölümlerde nelerin söz konusu edildiği gibi sorulara cevap teşkil etmektedir. Bu kısmı okuyan bir araştırmacı, ilgilendiği konunun nerede olduğunu ve ne şekilde ele alındığını rahatlıkla belirleyebilmeli ve gerektiğinde doğrudan o bölüme atlayabilmelidir. Giriş bölümü neyin, nerede ve nasıl olduğunu resmeden bir harita olmalıdır. Çalışmanın tüm bölümlerini kapsayan özet bir rapor gibidir.

D. Problem

Bu bölümde çalışmanın türüne veya konuya göre değişmekle birlikte ana hatlarıyla aşağıdaki hususlar ele alınmaktadır.

1. Konunun takdimi ve geçmişi (tarihçesi).
2. Konunun gittiği yönler, eğilimler, konuyla ilgili hükümler, çatışmalar, çelişmeler, çözülmemiş hususlar vs.
3. Durumun ortaya konulması. Problemin ifade edilmesinde görülen temel zorluklar, problemin çözülmesinin neden gerekli olduğu.
4. Araştırmanın amacı. Yukarıda işaret edilen genel sebeplerinin yanı sıra, araştırmacının bu araştırmayı yapmak için kendisine has özel nedenleri ve problem konusunda belirlediği sebepleri vardır. Çalışmayı meydana getiren bu Orijinal hususların ortaya konması gerekmektedir.
5. Konuyu belirlerken sorulmuş olan sorular. Konu belirlenirken bir takım sorular meydana getirilmiştir. Bunların ortaya konulması, aynı zamanda o konuyla ilgili olan alanın da ortaya konulmasını sağlamaktadır.
6. Araştırma boyunca cevabı aranacak olan sorular. Bu kısım konunun araştırmaya özgü olan kısmıdır ve yazar tarafından hazırlanır. Bu araştırmada (e) maddesinde ifade edilen genel konu içinde hangi belirli sorulara cevap aranmaktadır, açıkça ifade edilmelidir.
7. Çalışmada kullanılacak olan kavramsal yaklaşımların belirlenmesi. Hangi kavramlar ve hangi yaklaşımlar kullanılacaktır.
8. Amaçlanan araştırmanın, ilgili branşın (bilim dalının) alanına olan katkısı veya bu dal için önemi.

9. Araştırmanın sınırları. Kullanılan genel (mesela genel bir sosyoloji teorisi olan yapısalcı) teoriler ve bu araştırmaya has özel teoriler ne ölçüde veya ne şekilde kullanılmıştır? Mesela yazar bu çalışmasında sosyal psikolojiyi de kısmen kullanmış olabilir. Bu kısmîliğin sınırlarının da çizilmesi gerekmektedir. Hangi konuların hangi gerekçelerle araştırma kapsamı dışında tutulduğu belirtilmelidir.

Problem ve sonraki her bölümün sonunda tüm yapılmış olanlar kısa birkaç paragrafta özetlenmelidir.

E. Kaynakların Değerlendirilmesi

Bu bölümde okuyucuya konu ile ilgili olarak başka yazarlar tarafından yapılmış olan diğer çalışmalar tanıtılmaktadır. Mevcut literatür kısaca gözden geçirilmektedir. Bu çalışmaların bulguları, sınırları, özellikleri anlatılmaktadır. Böylece yeni araştırmanın hangi noktadan başlayacağı ortaya konulmuş olmaktadır. Bu bölümün bir diğer amacı da incelenen konunun etrafıca okuyucuya tanıtılmasıdır. Diğer yazarların çalışmalarının bulgularına göre bir tasnifini yaparak gruplandırmak da gerekmektedir. Böylece okuyucuya gösterilmek istenen bilimsel boşluk daha da netleşebilecektir. Bundan yararlanılarak yapılacak olan yeni araştırmanın literatürde hangi boşluğu gidereceği ortaya konmalıdır. Son olarak bu bölümün bir özeti eklenmelidir.

F. Metodoloji

Bu bölümde, çalışmada kullanılacak olan yaklaşımın veya metodolojinin tam bir tasviri yapılmaktadır. Esas amaç, kullanılan metot takip edilerek araştırmanın aynısının tekrarlanabilmesidir. Bu bakımdan metodoloji kısmı çalışmanın en önemli safhalarından biridir. Bilimsel bilginin temeli olan

tekrar edilebilirlik şartını sağlamaktadır. Tıpkı bir yemek tarifinde olduğu gibi, yapılan çalışma bu bölümde tüm ayrıntılarıyla açıklanır.

Bu bölümde araştırmada kullanılacak olan değişkenler ve araçlar seçilerek geliştirilir. Veriler toplanarak aralarındaki ilişkiler kurulur. Söz konusu araştırma için hangi metodun, hangi sebeple seçildiğinin açıklanması gerekmektedir. Aşağıdaki *araştırma metotlarından* biri veya birkaç tanesi birleştirilerek kullanılabilir.¹¹³

1. *Sörvey ve Anket Araştırması*

Sayısal (veriye dayalı) araştırma metotlarından biridir. Sörvey araştırmasında üç metodolojik saha birlikte kullanılır. Bunlar anket, soru düzenleme ve mülakattır.¹¹⁴ Sörveyde bir araya getirildiğinde araştırmacının aradığı yapıları (veya ilişkileri) ifade edebilecek belirli sorular sorulur. Sörvey araştırması bittiğinde araştırmacı, incelediği davranış (veya fenomeni), anketten aldığı cevaplara göre analiz edebilir ve böylece anlayabilir. Sörvey araştırmasının yazılı anket, gözlemci anket, postayla anket, şahıslarla yapılan görüşme, telefonla görüşme gibi bir çok türü vardır.¹¹⁵

Sörvey araştırması, bir araya getirilip değerlendirildiğinde, incelenen konunun yapısını temsil eden bir görünümü ortaya çıkaracak şekilde belirlenmiş soruların sorulmasına dayalı bir metottur. İncelenen fenomen belirli unsurların parçalarına (sorulara) bölünür. Bunların her biri, fenomeni anlamak için (tüm tabloyu görmek için) gerekli olan parçalardır. Açık ve tüm bir resim ancak resmin tüm parçaları varsa ve hepsi de doğru yere yerleştirilmişse görülebilir. Mesela, Avusturya'daki Türk işçileri

¹¹³H. Klein, (1992). *Sociology*. USA: Baron's, s. 54-62.

¹¹⁴F. J. Fowler, (1988). *Survey Research Methods*. (2. Baskı), USA: Sage Publications, s. 12.

¹¹⁵E. Babbie, (1989). *The Practice of Social Research*. (5. Baskı), California: Wadsworth Pub.Co., s. 235-58.

hakkında yapılmış bir araştırmada, yerli halkın Türk toplumuna karşı tutumları anket sorularıyla anlaşılmasına çalışılmaktadır. Sorulardan biri Avusturyalıların Türk işçilerine kendi vatandaşları gibi davranıp davranmadıklarıyla, diğeri ise yabancı işçilerden en çok hangilerine yakınlık gösterdikleri ile ilgilidir. İlk soruya %37 evet cevabı, ikinci soruya ise %21 Türk işçilerine yakınlık gösterildiği cevabı verilmiştir.¹¹⁶ Her iki cevap da %15'lik bir farkla ölçümü amaçlanan olguyu yaklaşık olarak teyit etmektedirler. Buradan anlaşılan sonuç, araştırmanın yapıldığı dönemde ve yerde Türk toplumunun en az dörtte birinin yerli halkın kendilerine iyi davrandığını düşündükleridir.

Sörvey araştırmasında aşağıdaki safhalar sırasıyla uygulanır:

1. Değişkenleri kullanmaya hazır (operasyonel) hale getirmek. Anket veya diğeri hazırlayıcı araçları geliştirilerek uygulamaya hazır bir hale sokulur.
2. Ölçülmek istenen ana konseptler seçilir. Her biri için birer "*işlem (kullanım) tanımı*" yapılır.
3. Tanım için uygun olan "*göstergeler dizisi*" belirlenir.
4. İncelenecek veriler veya göstergeler için bir dizi soru geliştirilir. Bu soruların, toplanan verilerin araştırma ile doğrudan ilgisine çok dikkat edilmelidir.
5. Hazırlanan sorular (anket veya veri elde etme soruları) birkaç kişi üzerinde denenir (ön test).
6. Sonuçlar analiz edilerek bulgular ışığında anket veya araştırma soruları rafine edilir. İşlenerek inceltir ve anlam ifade eden

¹¹⁶ M. F. Gezgin, (1994). *İşgücü Göçü ve Avusturya'daki Türk İşçileri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, s. 275-6.

mamul bir hale getirilir. Eğer ikinci elden veriler kullanılıyorsa, kullanılan kaynak, mevcut problemler ve araştırmaya uygunluğu ve bağlantısı gösterilir. Verilerin güvenilir olduğunun nasıl tespit edildiği işaret edilir.

Bundan sonraki safha araştırma sonuçlarının alınması ve yazılmasıdır. Önceki çalışmalar sonucu elde edilen bilgilerin bir rapor haline dönüştürülmesi aşamasıdır. Metin özlü bir şekilde yazılır. Teknik malzemeler ise ekte verilir.

2. Gözlem Araştırması

Çoğu kere insan davranışları veya bir fenomen ankette olduğu gibi bir sorular zincirine dayalı olarak elde edilmiş cevapların analizinden anlaşılabilir. Bazı fenomenler, insan davranışlarının kendi tabii sosyal çevresindeki etkileşiminin gözlemlenmesiyle anlaşılabilir. Böyle bir durumda gözlem araştırması yapmak gerekmektedir.

Gözlem veya saha araştırması en yalın anlamıyla bilgi toplamak demektir. Araştırmacının bir sosyal gurubun içine girerek, nasıl fonksiyonel olduğunu, kurumlarının neler olduğunu ve hangi değerlere sahip olduğunu görmesi demektir. Daha sonra bir açıklama sistemi kurarak gördüklerini bilimsel çevreye aktarır.

Esasen tüm bilimsel araştırmalar birer gözlemdir. Fen bilimlerine ait laboratuvar şartlarında da gözlem yapılmakta, sosyolojinin laboratuvarı olan sosyal dünyada da gözlem yapılmaktadır. Bununla birlikte geliştirilen metodolojik teknikler sınıflarda veya özel olarak teşekkül ettirilmiş laboratuvar şartlarında sosyolojik ve sosyal psikolojik deneylerin yapılmasını mümkün kılmaktadır. Özellikle grup dinamiklerinin ölçüldüğü küçük ölçekli düzenlenmektedir. Ancak deneye katılanlar, deneyin farkında olduklarından dolayı iradi faktörlerini devreye sokarak davranışlarını

değiştirebilmektedirler. Bu problem esasen diğer tekniklerde de söz konusudur. Mesela anket sorularına verilen cevaplarda da iradi bir modifikasyon olabilir. Bu bakımdan araştırmalardaki değişken miktarını mümkün olduğu kadar sınırlı tutmak gerekmektedir. Böylece bir araştırmanın başarısı ve doğruluğu değişken sayısının azlığıyla orantılı olmaktadır. Ne kadar az değişken olursa hara riski o kadar azalmaktadır.

Etnografik araştırma, katılımcı gözlem adıyla da bilinen Niteliksel (niteliksel) bir araştırma metodudur. Bu araştırmada sosyolog, insanları ve davranışlarını tabii şekliyle gözlemlemek için alana (gerçek dünyaya) iner. Anket kullanılmaz, formel bir sorgulama veya görüşme yapılmaz. Herhangi bir deneysel çevre kurgulanmaz ve gözlemlenen olguya müdahale edilmez.

Gözlem grubuna giren bir başka tür de ekolojik araştırmadır. Sosyoloji araştırmanın ekolojik metotları özellikle sosyal yapı haritası çıkarılmak için kullanılmaktadır. Mesela, nüfusun mesleklere, sanayiye, suç oranlarına, aile yapılarına, psikolojik bozukluklara veya etnikliğe göre coğrafi bölgelerdeki dağılımı tespit edilir. Kısaca belli bir coğrafi bölgenin sosyolojik özellikleri ortaya konulmaktadır.

3. İçerik Araştırması

Bazen sosyologlar insan davranışlarını ve hareketlerini incelemek yerine somut kültürün bir kısım unsurlarını incelerler. Bunlar önemli kitaplar, dergiler, gazeteler, mektuplar, televizyon, film, müzik videoları, şarkılar, reklamlar vs. gibi kaynaklardır. İçerik araştırması, yazılı veya sözlü malzemenin sistematik olarak incelenmesi tekniğidir.¹¹⁷ Öte yandan istatistik veriler de bir toplumun ne olduğunu yansıtan rakamlardır. Bunlar incelenerek mevcut şartlar, tutumlar, yönelimler, eğilimler, değişmeler ve

¹¹⁷R. Sommer ve B. B. Sommer, (1986). *A Practical Guide to Behavioral Research*. N.Y.: Oxford Uni., s. 152.

toplumun diğer özellikleri ortaya konabilmektedir. İçerik araştırmalarında çeşitli bilim dallarına göre farklı araştırma metot ve teknikleri kullanılabilir. Genel olarak araştırmacının yaptığı çalışma ile ilgili olarak kullandığı teoriye bağlı bir objektif yorum ve çıkarsama amaçlanmaktadır. İçerik araştırması yapılan metnin muhteviyatı objektif, nicel ve sistematik olarak belirlenmektedir. Sosyal psikolojideki içerik analizleri söylemin görünen veya ilk bakışta algılanan içeriği yerine, gizli içeriğini ortaya çıkarmayı hedeflemektedirler. Araştırmacının yorum ve ıkarsamalarına dayandığı için sübjektif yanlar taşımaktadırlar.¹¹⁸ İçerik araştırmaları belli hipotezler doğrultusunda yazılı bilgiler üzerinde yapılan araştırma türü olarak özetlenebilir.

G. Bulguların Değerlendirilmesi

Bu bölümde bulgular, araştırma soruları, başka bir deyişle hipotezleri tarafından değerlendirilerek organize edilir. Hipotezlerin ışığında veriler incelenir, yorumlanır. Bulguların hipoteze uygunluğu değerlendirilir. Eğer bulgular problem kısmında formüle edilen hipotezlere uygun değilse, bulguların ışığında yeniden formüle edilir. Son olarak varılan sonuçlar genelleştirilir.

H. Sonuç

Bu kısımda ilk dört bölüm kısaca özetlenir. Araştırmanın sonuçları doğrultusunda hipotezin değiştirilmesine veya yeniden kurgulanmasına ihtiyaç duyuluyorsa bu işlem yapılır. Elde edilmiş olan yeni bilgilerin bu sahaya katkısı ifade edilir. Bu bölümde son olarak gelecekte yapılacak araştırmalar için gerek görülen tavsiyeler yer alır.

¹¹⁸ N. Bilgin, (1995). *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik alışmalar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık, s.95.

Sonuç bölümü, giriş bölümünün üçte ikisi kadar olabilir. Hacim bakımından kesin bir kuralı yoktur. Ana fikir ve bir final notu işaret edilir. Tüm fikir bir arada ele alınarak bir *tamamlanmışlık* vurgulanmalıdır. Yeni bir hususa gidilmemelidir. Çünkü sonuç bölümü esasen ana metnin bir çerçevesendirilmesi ve bu doğrultuda varılan neticenin değerlendirilmesidir. Dayanaklar kısaca ortaya koyulmalı ama detaylardan kaçınılmalıdır. İfadeler kısa ve öz olmalıdır. Uzun cümleler sıralandığında karışıklık doğabileceğinden yanlış bir fikre ulaşma ihtimali artmaktadır. Sonuç bölümü üslup ve tavır itibarıyla adeta şunları söyler: *'Herşeyi tamamladım, herşeyi duydunuz, geçekleri biliyorsunuz, hükümünüzü veriniz.'*

I. Özet

Çoğu zaman yapılan çalışmanın bir özetini çıkarmak gerekmektedir. Özet, önemsiz detaylar atlanarak çalışmanın ana noktalarının belli bir anlam içerecek şekilde kısaca ifade edilmesi demektir. Sözlü sunumlarda özellikle vakit sınırlaması çalışmanın tümünün anlatılmasını engellemektedir. Öte yandan dinleyicilerin teferruatlar arasında kaybolarak vurgulanmak istenen esas düşünceleri kaçırmamasını önlemek için de özet yapılmalıdır. Bilimsel yayın organları genellikle çalışmanın bir özetini de istemektedirler. Böylece okuyucu çalışmanın tümünü okumak yerine özetini inceleyerek aradığı bilgilerin olup olmadığını öğrenebilmektedir. Özette çalışmanın *özü* ortaya çıkarıldığı için yazarı açısından da son derece yararlıdır. Böylece eksiklikler görülebilmekte ve derli toplu bir çerçeve kurulabilmektedir.

Özet, araştırmanın yapısına paralel olmalıdır. Eğer başka bir amaç taşınmıyorsa çalışmanın kısımları aynı zamanda özete de bölümleri olabilir. Bir konuyu çerçevesendirmek veya perspektif kurmak amacıyla hazırlanan özette genel olarak aşağıdaki hususlar bulunmalıdır:

1. *Giriş*: Genel olarak konunun veya çalışmanın ne olduğu bildirilir.
2. *Kaynakların Değerlendirilmesi*: Bu bölümde konu hakkında diğer yazarlar tarafından yazılmış olan görüşlerin bir özeti sunulur, bu konunun neden önemli olduğu ve araştırma sorusuna diğer yazarların cevabı incelenir. Başka bir deyişle, araştırma konusunun (veya sorusunun) ne olduğu ve neden bir problem olduğu kısaca tartışılmalıdır.
3. *Tez ve Hipotezlerin İfadesi*: Bu bölümde, yukarıda genel olarak ele alınan konu, araştırma boyunca ispat edilecek olan *hipotezlere* ve *teze* indirgenir. Bir veya birkaç cümleyle net olarak hipotezler ve tez belirtilir.
4. *Metot*: Bu bölüm kullanılmış olan araştırma yöntemini, işlemini bildirir. Verilerin nereden elde edildiği açıklanır; yani, değişkenlerin nasıl ölçüldüğü, verilerin ne tür bir analizle değerlendirildiği belirtilir.
5. *Sonuçlar*: Bu bölüm, çalışmanın hangi bulguları elde ettiğini bildirir. Bulguların yalın olarak bir dökümü yapılarak hipotezlerin ve tezin doğrulanıp doğrulanmadığı değerlendirilir. Hangi konularda hangi rakamlar veya bulguların elde edildiği sorusuna cevap olmalıdır.
6. *Değerlendirme*: Bu bölümde bir önceki bölümde bulunmuş olan sonuçlar hükme bağlanır. Genel olarak eldeki bulgulara araştırmacı tarafından ne anlam atfedildiği açıklanır. Genel çıkarımlar ve sonuçlar ifade edilir.

J. Çalışmanın Kontrol Edilmesi

Yukarıda ana hatlarıyla açıklanan metoda göre yazılmış olan metin, aşağıdaki kriterlere göre kontrol edilerek hatalar giderilebilir. Eğer metinde bu soruların hepsine açık cevaplar verilmişse yapı itibariyle herhangi bir problemin olmadığı söylenebilir.

1. *NE?* Problem veya söz konusu mesele nedir? Araştırma veya inceleme sorusu nedir?
2. *BU ÇALIŞMA NİÇİN YAPILMAKTADIR?* Konunun rasyonelize edilmesi, gerekçelendirilmesi, sebeplendirilmesi yapılmış mıdır? Bu konu hakkındaki diğer araştırmalar veya çalışmalar açıklanmış mıdır? Konunun, mevzunun önemi ve ilginçliği ortaya konmuş mudur?
3. *NASIL?* Soru veya genel olarak çalışma nasıl ele alınmıştır? Hipotezler; Genel strateji; Esas safhalar; Tanımlar, adımlar, prosedürler; Problemler ve bunların nasıl ele alındığı; Çalışmanın sınırları, kısıtlılıkları; Analiz planı; Yayınlama planı.
4. *BULUNANLAR?* Veri analizi nasıl yapılmıştır? Veriler (not, teyp bandı, istatistik veriler gibi) nasıl incelenmiştir? Eğer kullanıldıysa bilgisayar programı, matematiksel ifadeler, istatistik testler veya sonuçlar nelerdir?
5. *BULGULARIN NE ANLAMA GELDİĞİ?* Sonuçların yorumlanarak çalışmanın ilginçlikleri, bulguların önemi vurgulanmalıdır. Bu konuyla ilgili başka araştırmalar için tavsiyelerde bulunulmalıdır.
6. *EKLER.* Anket. Örneklem çerçevesi. Bibliyografya.

K. Kaynak Gösterme

Çalışmanın "*Kaynaklar*" (bibliyografya) kısmı hazırlama esnasında faydalanılan eserlerin bir listesidir. Ayrı bir bölüm halinde eklenmelidir. Bu kısmın nasıl düzenleneceği konusunda yaygın olarak kullanılan birçok biçim mevcuttur. Bunlardan en sık rastlananları genellikle sanat ve beşeri bilimlerde kullanılan ve Modern Language Association tarafından düzenlenen *MLA*, saha araştırmalarında kullanılan ve American Psychological Association'ın düzenlediği *APA* ve üçüncüsü klasik Chicago ekolü olarak bilinen *Chicago* biçimleridir. Aralarında ana hatlar itibariyle farklar yoktur. Okuyucuyu şaşırtmamak için sadece bir tanesi tercih edilmeli ve karışık olarak kullanılmamalıdır.

1. *MLA* Biçimi

a) *Yazılı Kaynaklar:*

Bu biçimin genel özellikleri şunlardır:

1. Satırlar iki aralıklı yazılmaktadır.
2. İlk satır sol başta, diğer satırlar buna göre 5 aralık içerden başlamaktadır.
3. Yazarın önce soyadı tam olarak adı ise kısaltılarak ve virgülle ayrılarak yazılmaktadır. Birden fazla yazarın olduğu durumlarda diğer yazarların ilk adları önce yazılmaktadır.
4. Başlık kısaltılmadan, büyük harfle başlanarak ve tam olarak yazılmaktadır.
5. Dergi veya kitap başlıkları *yatık* veya altı çizili karakterlerle yazılmaktadır.
6. "Makale başlığı tırnak içine alınmaktadır."

7. Başlıktan sonra sırasıyla eserin yayınlandığı yer, yayınevi, yıl ve diğer yayın bilgileri yazılmaktadır.

Aşağıda diğer özellikler örneklerle gösterilmektedir:

Kitap (tek yazarlı):

Josephson, M. (1959). *Edison: a Biography*. New York: McGraw-Hill Book Company.

Kitap (iki veya daha fazla yazarlı):

Cole, B. and A. Gealt, (1989). *Art of the Western World: From Ancient Greece to Post-Modernism*. New York: Summit Books.

Kitap (editör tarafından hazırlanmış):

Hersch, Jr., E.D. (Ed.) (1991). *What Your First Grader Needs to Know: Fundamentals of a Good First-Grade Education*. New York: Doubleday.

Kitap (tercüme):

Rilke, R.M. (1939). *Duino Elegies*. (J.B. Leishman ve S. Spender, terc.) New York: W.W. Norton.

Kitap (anonim):

The Chicago Manual of Style: Fourteenth Edition. (1993). Chicago: The University of Chicago Press.

Kitap (mükerrer baskı):

Scully, V. (1988). *American Architecture and Urbanism* (new revised edition). New York: Henry Holt and Company.

Kitap (birden fazla cilt):

Magill, F.N., ed. (1961). *Masterpieces of World Philosophy in Summary Form* (Vols. 1-2). New York: Salem Press Incorporated.

Bilimsel bir dergide makale:

McCartney, K. (1984). "The effect of a quality day care environment upon children's language development." *Developmental Psychology*, 20, 244-60.

Aylık bir dergide makale:

Beardsley, T. (1994). "For Whom the Bell Curve Really Tolls." *Scientific American*, January 1995, Volume 272, Number 1, 14-17.

Günlük gazetede makale:

Moore, M. (1994, December 27). "Speculation Irks Flores." *Journal American* section D, s. 1.

Yazarı belli olmayan makale:

"What Vietnam Did to Us." (1981, December 14). *Newsweek*, 46-97.

Filim veya video:

Hand, D. (Supervising Director) and Disney, W. (Producer). (1937). *Snow White and the Seven Dwarfs*. [Videotape]. Burbank, CA: The Walt Disney Company.

Bilgisayar programı:

Microsoft Works for Windows 95 (1995). [Computer program]. Redmond, WA: Microsoft Corporation.

b) *Elektronik Kaynaklar*

Genel özellikleri bakımından MLA biçimi kullanılarak elektronik kaynaklardan yapılan alıntıların referans olarak nasıl gösterileceği aşağıda örneklendirilmiştir¹¹⁹:

Yazarın Soyadı, Yazarın İlk Adı. "Dokümanın Başlığı." Varsa Tüm Eserin Başlığı. Varsa Versiyon veya dosya numarası. Doküman tarihi erişim tarihinden farklıysa. Protokol ve adres, erişim yolu veya dizin, (erişim tarihi).

Aşağıda her elektronik kaynak için ayrı bir örnek verilmektedir.

FTP (File Transfer Protocol) Siteleri:

Yazar adı (varsa), tırnak içinde makale başlığı, doküman tarihi (varsa ve erişim tarihinden farklıysa), tam erişim adresi, erişim tarihi.

Bruckman, Amy. "Approaches to Managing Deviant Behaviour in Virtual Communities." Ocak 1994.

ftp://ftp.media.mit.edu/pub/asb/papers/deviance-chi94.txt (4 Mart 1994).

WWW (World Wide Web) Siteleri:

Yazar adı (varsa), tırnak içinde tam makale başlığı, yatkı harflerle çalışmanın tam başlığı, doküman tarihi (varsa ve erişim tarihinden farklıysa), tam erişim adresi, erişim tarihi.

Burka, Lauren P. "A Hypertext History of Multy-User Dimensions." *The MUDdex*. 1993. <http://www.apocalypse.org/pub/u/lpb/muddex/essay/> (5 Aralık 1994).

¹¹⁹Walker, J. R. (1997). Style Sheet. *Colombia Online Style: MLA-Style Citations of Electronic Sources*. <http://www.cas.usf.edu/english/walker/mla.html> (3 Mart 1998).

Telnet Siteleri:

Yazar adı veya kullanıcı adı (varsa), tırnak içinde çalışmanın başlığı (varsa), yatık harflerle tüm çalışmanın başlığı, bilindiği ve erişim tarihinden farklıysa dokümanın tarihi, komple telnet adresi, yayına erişmek için gerekli direktif, erişim tarihi.

traci (#337). "DaedalusMOO Purpose Statement." *DaedalusMOO*.
telnet://daedalus.com:7777, help purpose (30 Nisan 1996).

Senkronize iletişim (MOO, MUD, IRC, vs.):

Konuşmacının adı, konuşmanın türü, adres, tarih.

Pine_Guest. Özel Görüşme. Telnet://world.sensemedia.net 1234 (12 Aralık 1994).

WorldMOO Christmas Party. Telnet world.sensemedia.net 1234 (24 Aralık 1994).

Gopher Siteleri:

Yazar adı (varsa), tırnak içinde makale başlığı, varsa ve erişim tarihinden farklıysa yayının tarihi, yayın bilgisi, gopher arama adresi, erişim tarihi.

"The Netoric Project."

gopher://kairos.daedalus.com:70/00ftp%3APub%3AACW%

3ANETORIC%3A-Welcome- (13 Ocak 1996).

Elektronik posta (Email), List serverler (Listservers) ve Haber grupları (Newsgroups):

Yazar adı veya kullanıcı adı (varsa), tırnak içinde subject (konu) bilgileri, mesaj tarihi (erişim tarihinden farklıysa), adres, tarih.

Bruckman, Amy S. "MOOSE Crossing Proposal."

Mediamoo@media.mit.edu (20 Aralık 1994).

Seabrook, Richard H. C. "Community and Progress."

cybermind@jefferson.village.virginia.edu (22 Ocak 1994).

Thomson, Barry. "Virtual Reality." Özel Eposta (25 Ocak 1995).

CD-ROM, Disket veya Manyetik Bantlardaki Yayınlar:

Yazarın soyadı, adı, tırnak içinde makale başlığı, yatkı harflerle tüm eserin adı, versiyon veya edisyon numarası, seri adı, yayın bilgileri (yayın yeri, yayıncı, tarih, vs.).

Zieger, Herman E. "Aldehyde." *The Software Toolworks Multimedia Encyclopedia*. Vers. 1.5. Software Toolworks. Boston: Grolier, 1992.

2. APA Biçimi

a) Yazılı Kaynaklar

Bu biçimin temel özelliği alıntı referansının sayfa sonunda değil metin içinde gösterilmesi ve ifade tarzının geçmiş zaman olmasıdır.¹²⁰ Daha ziyade deneysel bulguların işlenmesinde kullanılmaktadır. Yazar adı ve çalışmanın yılı okuyucu veya kaynak açısından önem taşıdığı takdirde özellikle kullanılmalıdır. Kaynaklar dipnotlarda gösterilmez, çalışmanın sonunda yazar adı ve yıl itibarıyla alfabetik olarak listelenir. APA biçimi referans örnekleri genel olarak şunlardır¹²¹:

¹²⁰J. D. Lester, (1996). *Writing Research Papers: The City University Style Manual*. USA: Harper Collins, s. 307-9

¹²¹Publication manual of the American Psychological Association. 3rd Edition. Washington, DC: American Psychological Association, (1983). section 17, s. 118-133.

Metin içinde:

Toplumların kendilerine has iktisadî sistemlerini Eröz (1982) şöyle ifade etmişti: "Gerçekte, herhangi bir iktisat düzeni, sadece belli sosyal şartlar içinde var olabilir" (s. 167).

Okuyucu gösterilen referansın tam künyesini yazar adı ve eser tarihi yardımıyla kaynaklar bölümünde bulabilmektedir.

Kaynaklar bölümünde:

Eröz, M. (1982). *İktisat sosyolojisine başlangıç*. İstanbul: Filiz Kitapevi.

b) Elektronik Kaynaklar

İnternet ve diğer elektronik kaynaklarının APA biçimine göre bibliyografyalarda gösterilmesi şöyledir¹²²:

Genel olarak:

Yazarın Soyadı, İlk Adının Kısaltması. (Çalışmanın Tarihi-biliniyorsa). Çalışmanın Başlığı. *Tüm Çalışmanın Başlığı*. [protokol ve adres] [bilgi yolu-path] (mesajın veya ziyaretin tarihi).

FTP (File Transfer Protocol) Siteleri:

Yazar adı (varsa), yayın tarihi (varsa ve erişim tarihinden farklıysa), makale başlığı, tüm eserin başlığı, tam erişim adresi, erişim tarihi.

Johnson-Eliola, J. (1994). Little machines: Rearticulating hypertext users. <ftp://daedalus.com/pub/cccc95/johnson-eilola> (10 Ocak 1998).

www (World Wide Web) Siteleri:

Yazar adı (varsa), yayın tarihi (varsa ve erişim tarihinden farklıysa), makale başlığı, tüm eserin başlığı (yatık harflerle), herhangi bir ek bilgi (varsa versiyon, revizyon veya edisyon gibi), tam erişim adresi, erişim tarihi.

Burka, L. P. (1993). A hypertext history of multi-user dungeons. *MUDdex*. <http://www.utopia.com/talent/lpb/muddex/essay/> (13 Ocak 1996).

Tilton, J. (1995). Composing good HTML (Vers. 2.0.6). <http://www.cs.cmu.edu/~tilt/cgh/> (1 Aralık 1997).

Telnet Siteleri:

Yazar adı (varsa), yayın tarihi (varsa ve erişim tarihinden farklıysa), makale başlığı, tüm eserin başlığı veya telnet sitesinin adı (yatık harflerle), tam telnet erişim adresi, yayına erişmek için gerekli olan yönerge, erişim tarihi.

Dava (#472). (1995, 3 Kasım). A dedline. *General (#554). *Internet Public Library*. [telnet://ipl.sils.umic.edu:8888, @Peek 25 on #554](telnet://ipl.sils.umic.edu:8888,@Peek%20on%20#554) (9 Ağustos 1996).

Help. *Internet public library*. [Telnet://ipl.org:8888/, help](telnet://ipl.org:8888/help) (1 Ocak 1998).

Senkronize iletişim (MOO, MUD, IRC, vs.):

Konuşmacının adı, konuşmanın tarihi (erişim tarihinden farklı ise), oturum başlığı (eğer varsa), yatık olarak site başlığı, protokol ve adres,

¹²²Walker, J. R. (1996). Style Sheet. *Colombia Online Style: APA-Style Citations of Electronic Sources*. <http://www.cas.usf.edu/english/walker/apa.html> (3 Mart 1998).

çalışmaya ulaşmak için gerekli olan yönergeler. Arşiv adresleri veya dosya numaraları gibi ek bilgiler olduğu takdirde bunlarda kaydedilmelidir.

Basic IRC commands. Irc undernet.org, /help (13 Ocak 1997).

Cross, J. (1996, Ocak 27). Netoric's Tuesday cafe: Why use MUDs in the writing classroom? *MediaMOO*. telnet://purple-crayon.media.mit.edu:8888, @Go Tuesday. Available: ftp://daedalus.com/pub/ACW/NETORIC/Catalog.96a (tc 022796.log). (1 Mart 1996).

Gopher Siteleri

Yazarı adı (varsa), yayın yılı (erişim tarihinden farklıysa), makale başlığı, tüm eserin başlığı (biliniyorsa), yayın bilgisi, protokol (gopher://... şeklinde), dosyaya erişmek için gerekli olan tam adres, erişim tarihi.

Boyer, C. (1996). About the virtual reference desk. gopher://peg.cwis.uc.edu:7000/00/gopher.welcome/peg/VIRTUAL%REFERENCE%20DESK/about (31 Aralık 1996).

Cicero. (1896). "Pro Archia." In J. B. Greenbough (ed.), *Select orations of Cicero*. Boston: Ginn. Project Libellus (Vers. 0.01). (1994). Gopher://gopher.etext.org, libellus/texts/cicero/archia.tex (11 Ağustos 1996).

Elektronik posta (E-mail), List serverler (Listservers) ve Haber grupları (Newsgroups):

Yazar adı (varsa), mektup tarihi (varsa ve erişim tarihinden farklıysa), subject (konu) bilgisi, fihrist adı (varsa), adres, arşiv bilgisi, erişim tarihi. Şahsi elektronik mektuplar referans listesinde gösterilmemektedir.

Bruckman, A. S. MOOSE crossing proposal. mediamoo@media.mit.edu (20 Aralık 1994).

Heilke, J. (1996, Mayıs 3). Re: Webfolios. Ecw-1@ttacs.ttt.edu. Available: <http://www.ttu.edu/lists/acw-1/9605> (31 Aralık 1996).

Laws, R. UMI thesis publication. Alt.education.distance (3 Ocak 1996).

3. *Chicago Biçimi*

Klasik bibliyografya yöntemidir. Dipnotlar, çalışmanın sonuna eklenen "Kaynaklar" kısmından farklı bir şekilde yazılır. Genel yazı özellikleri aşağıdadır:

1. Bütün marjlar 3 cm. olmalıdır.
2. Kaynaklar kısmındaki referanslar yazarın soyadına göre alfabetik olarak sıralanmalıdır.
3. Bir kaynak kaydının ikinci satırı üç harf içerden başlamalıdır.
4. Yazarın soyadı tam yazılmalı, ilk adı kısaltılmalıdır.
5. Bütün kitap ve dergi adlarının altı çizilmeli, makale başlıklarının ise çizilmemelidir.
6. Sadece başlığın ilk harfi ve özel isimler büyük harfle yazılmalı diğer kelimeler küçük harfle yazılmalıdır.
7. Derginin adında kısaltma yapılmamalıdır.
8. Cilt numaralarının altı çizilmelidir.
9. Tüm tarihler parantez içinde olmalıdır.

Sayfanın altına yazılan *dipnotlar* ve çalışmanın sonuna *kaynaklar* başlığı altında ayrı bir bölüm halinde eklenen referanslar aşağıda örneklerle ayrı ayrı gösterilmektedir.¹²³

Kitap (tek yazarlı):

Dipnot:

¹Mümtaz Turhan, Garplılaşmanın Neresindeyiz. (İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1980), s. 62.

Bibliyografya:

Turhan, Mümtaz. Garplılaşmanın Neresindeyiz. İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1980.

Kitap (iki yazarlı):

Dipnot:

¹John G. William ve Paul K. Hatt, *Methods in Social Research.* (New York: McGraw-Hill, 1952), s. 62.

Bibliyografya:

John G. William ve Paul K. Hatt, *Methods in Social Research.* New York: McGraw-Hill, 1952.

¹²³K. L. Turabian, (1969). *Student's Guide: for Writing College Papers.* (2. Baskı), Chicago: The University of Chicago Press, s. 108-125.

Kitap (üçten fazla yazarlı):

Dipnot:

¹Angus Campbell et al., The American Voter (New York: John Willey & Sons, 1964), s. 148.

Bibliyografya:

Campbell, Angus; Converse, Philip E.; Miller, Warren E.; ve Stokes, Donald E. The American Voter. New York: John Willey & Sons, 1964.

Kitap (tercüme):

Dipnot:

¹Max Weber, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, terc. Zeynep Auroba (İstanbul: Hil Yayın, 1985), s. 59.

Bibliyografya:

Weber, Max. Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, Tercüme Zeynep Auroba. İstanbul: Hil Yayın, 1985.

Bilimsel bir dergide makale:

Dipnot:

¹Ali Rıza Korap, "Tarihi Maddeciliğe Reddiye," Sosyoloji Dünyası, C.1, No.3, (Temmuz 1953): 40-3.

Bibliyografya:

Korap, Ali Rıza. "Tarihi Maddeciliğe Reddiye," Sosyoloji Dünyası, C.1, No.3, (Temmuz 1953): 40-3.

Kaynaklar

- Ackoff, R. (1967). *The Design of Social Research*. (5. Baskı), Chicago: The University of Chicago Press.
- Arman, U. (1981). *Bilimsel Araştırma ve Teknikleri El Kitabı*. İstanbul: Der Yayınları.
- Aron, R. (1969). *Progress and Disillusion: The Dialectics of Modern Society*. USA: The New American Library
- Ataöv, T. (1982). *Bilimsel araştırma El Kitabı*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Aubert, V. (1967). *Elements of Sociology*. N.Y.: Scribner's Sons.
- Babbie, E. (1989). *The Practice of Social Research*. (5. Baskı), California: Wadsworth Publishing Co.
- Baloğlu, B. (1997). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi*. İstanbul: Der Yayınevi.
- Banarlı, N. S. (1978). *Türkçenin Sırları*. (4. Baskı), İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Banguoğlu, T. (1986). *Türkçenin Grameri*. (2. Baskı), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Barzun, J. ve H. F. Graff. (1993). *Modern Araştırmacı*. Ankara: TÜBİTAK.
- Bauman, Z. (1998). *Sosyolojik Düşünmek*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Beals, A. R., G. ve L. Spindler. (1973). *Culture in Process*. (2. Baskı), USA: Winston Inc.
- Berger, P. L. (1963). *Invitation to Sociology: A Humanistic Perspective*. U.S.A.: Anchor Books.
- Bergson, H. (1946). *The Creative Mind*. (Trans. M. L. Anderson), USA: Philosophical Library.
- Bergson, H. (1954). *The Two Sources of Morality and Religion*. N.Y.: Anchor Books.
- Bernard, L. L. (1934). "The Sources and Methods of Sociology", *The Fields and Methods of Sociology*. (Ed. by L. L. Bernard), N.Y.: R. Smith inc.
- Beth, B. H., E. W. Markson, ve P. J. Stein, (1988). *Sociology*. NY: McMillan.
- Bilgin, N. (1995). *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Bilgiseven, A. Kurtkan. (1982). *Genel Sosyoloji*. (3. Baskı), İstanbul: Divan Yayınları.
- Bilgiseven, A. Kurtkan. (1985). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Bilgiseven, A. Kurtkan. (1998). *İlm-i Ledün: Genel Teoloji*. İstanbul: Gözde Matbası.
- Bohrstedt G. W. ve D. Knoke. (1983). *Statistics for Social Data Analysis*. (2. Baskı), USA: Peacock Publishers.
- Boulding, K. (1960). "Decision-Making in The Modern World", *An Outline of Man's Knowledge of the modern World*.

- (Ed.by. L. Bryson), N.Y.: McGraw-Hill Book
- Bourdieu, P. (1990). *Outline of a Theory of Practice*. (Trans. R. Nice), Cambridge: University Press.
- Bryson, L. (1960). "The Uses of Knowledge", An Outline of Man's Knowledge of the Modern World. (Ed.by. L. Bryson), N.Y.: McGraw-Hill Book.
- Buzan, T. (1991). *Speed Reading*. USA: Penguin Books Inc.
- Chinoy, E. (1968). *Sociological Perspective*. (2. Baskı), N.Y.: Random House.
- Cornforth, M. (1997). *Bilgi Teorisi*. (Çev. H. Selman), İstanbul: Yorum Yayınevi.
- de Bono, E. (1992). *Serious Creativity*. N.Y.:Harper.
- Diesign, P. (1992). *How Does Social Science Work?: Reflections on Practice*. (2. Baskı), USA: University of Pittsburg Press.
- Durham, N. C. (1950). *Through Values to Social Interpretation*. N.C: Duke University.
- Durkheim, E. (1953). *Sociology and Philosophy*. (Trans. D. F. Pocock), London: Cohen & Wests Ltd.
- Durkheim, E. (1982). *The Rules of Sociological Method*. (Ed.by S. Lukes and Trans. by W. D. Halls), N.Y.: The Free Press.
- Erder, N. (1976). "Sosyal ve Siyasal Bilimlerde Kuram ve Yöntem Konusunda Tartışılan Başlıca Sorunlar", *Toplum Bilimlerinde Araştırma ve Yöntem*. (Ed. R. Keleş), Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.
- Erkal, M. E., B. Baloğlu ve F. Baloğlu, (1997). *Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul: Der Yayınları.
- Erkal, M. E. (1993). *Sosyoloji (Toplumbilimi)*, İstanbul: Der Yayınevi,
- Erkal, M. E. (1984). *Sosyal Meselelerimiz ve Sosyal Değişme*, Ankara: Mayaş Yayınları.
- Fodor, J. A. (1985). "Methodological Solipsism Considered as a Research Strategy in Cognitive Psychology." *Mind Design: Philosophy Psychology Artificial Intelligence*. (Ed. by J. Haugeland), Cambridge: The MIT Press
- Fowler, F. J. (1988). *Survey Research Methods*. (2. Baskı), USA: Sage Publications.
- Gerth, H. ve C. W. Mills. (1964). *Character and Social Structure: The Psychology of Social Institutions*. USA: Harbinger Book.
- Gezgin, M. F. (1994). *İşgücü Göçü ve Avusturya'daki Türk İşçileri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Glen, E. M. (1972). *Putting a Message Together*. USA: The Bobbs-Merrill Co.
- Godenberg, S. (1987). *Thinking Sociologically*. USA: Wadsworth.
- Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. N.Y.: Anchor Books.
- Goode, W. J. ve P. K. Hatt. (1952). *Methods in Social Research*. New York: McGraw-Hill.
- Güneş, F. (1996). *Hızlı Okuma Tekniği*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Hanks, K., L. Belliston ve D. Edwards. (1990). *Design*

- Yourself*. USA: Crisp Publication.
- Heilbroner, R. L. (1986). *The Worldly Philosophers*. (6. Baskı), N.Y.: Touchstone Book.
- Helmstadter, G. C. (1970). *Research Concepts in Human Behaviour: Education, Psychology, Sociology*. USA: Meredith Corporation.
- Henze, K. (1982). *Sociological Theory In Use*, London: Routledge and K. Paul.
- Hollander, E. P. (1968). *Principles and Methods of Social Psychology*. (4. Baskı), USA: Oxford University Press.
- Hoover, K. R. (1984). *The Elements of Scientific Thinking*. (3. Baskı), N.Y.: St. Martin's Press.
- İbn-i Haldun. (1982). Mukaddime. (Haz. S. Uludağ), C.1, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Jaros, D. ve L. V. Grant. (1974). *Political Behavior: Choices and Perspectives*. N.Y.: St. Martin's Press.
- Jaspers, K. (1961). *The Future of Mankind*. (Trans. E. B. Ashton), USA: The University of Chicago Press.
- Johnson, J. B. ve R. A. Joslyn. (1986). *Political Science Research Methods*. (3. Baskı), USA: Congressional Quarterly Press.
- Kaplan, M. (1983). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kimmel, A. J. (1990). *Ethics and Values in Applied Social Research*. (3. Baskı), USA: Sage Publications.
- Klein, H. (1992). *Sociology*. USA: Baron's.
- Kurtkan, A. (1978). *Sosyal İlimler Metodolojisi*, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul: Fakülteler Matbaası,
- Lachelier, J. (1986). *Tümevarımın Temeli Hakkında*. (3. Baskı), (Terc. H. R. Atademir), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Lester, J. D. (1996). *Writing Research Papers: The City University Style Manual*. USA: Harper Collins.
- Lester, M. (1984). "Self: Sociological Portraits." *The Existential Self in Society*. (Ed.by. J. A. Kotarba ve A. Fontana), USA: The University of Chicago.
- Levison, A. B. (1974). *Knowledge and Society: An Introduction to the Philosophy of the Social Sciences*. USA: The Bobs-Merrill Co.
- Lippmann, W. (1963). *Essays in The Public Philosophy*. (7. Baskı), USA: Mentor Book.
- Lynd, R. S. (1964). *Knowledge for What?* (2.Baskı), N.Y.:Grove Press.
- MacIver, R. M. (1964). *Social Causation*. USA: Harper Torchbooks.
- Marshall C. ve G. B. Rossman. (1991). *Designing Qualitative Research*. (8. Baskı), USA: Sage Publication.
- Martin, D. (1979). *A General Theory of Secularization*. New York: Harper Colophon Books.
- McCrimmon, J. M. (1967). *Writing with a Purpose*. (4. Baskı), Boston: Houghton Mifflin Co.
- McNeil, J. D. (1984). *Reading Comprehension: New Directions for Classroom Practice*. Illinois: Foresman and Company.
- Merton, R. (1968). *Social Theory and Social Structure*. N.Y.: Free Press.

- Mills, C. W. (1967). *The Sociological Imagination*. USA: Oxford University Press.
- Mills, C. W. (1979). *Toplumbilimsel Düşün*. (Çev. Ü.Oskay), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Morris, H. M. (1985). *Yaratılış Modeli*. (Terc. A. Tatlı, v.d.), Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Myrdal, G. (1969). *Objectivity in Social Research: The 1967 Wimmer Lecture, Pennsylvania*. N.Y.: Pantheon Books.
- Öksüz, E. "Bilgi Toplumunu ve Türk Kültüründe Vasatı Aşmak." *Yeni Türkiye*. Sayı: 19, (Ocak-Şubat 1998), s. 583-7.
- Ott, L., v.d. (1978). *Statistics: A Tool For the Social Sciences*. (2. Baskı), USA: Duxbury Press.
- Publication manual of the American Psychological Association*. 3rd Edition. Washington DC: American Psychological Association, (1983).
- Purtill, R. L. (1976). *Thinking About Ethics*. USA: Prentice-Hall.
- Rosovsky, H. (1993). *Üniversite: Bir Dekan Anlatıyor*. (Çev. S. Ersoy), Ankara: TÜBİTAK
- Sapir, E. (1931). "Language, Race and Culture", *The Making of Man: An outline of Anthropology*. (Ed.by. V. F. Calverton), N.Y.: The Modern Library.
- Sencer, M. (1981). *Yöntembilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sencer, M. ve Y. Sencer. (1978). *Toplumsal Araştırmalarda Yöntembilim*. Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- Simmel, G. (1960). "The Metropolis and Mental Life." *Images of Man: The Classic Tradition in Sociological Thinking*. (Ed.by. C. W. Mills), N.Y.: George Braziller.
- Sommer, R. ve B. B. Sommer. (1986). *A Practical Guide to Behavioral Research*. N.Y.: Oxford University Press.
- Spector, M. ve J. I. Kitsuse. (1987). *Constructing Social Problems*. USA: Walter de Gruyter.
- Sternberg, D. (1981). *How to Complete and Survive a Doctoral Dissertation*. N.Y.: St. Martin Press.
- Stroud, J. B., R. B. Ammons ve H. A. Bamman. (1956). *Improving Reading Ability: A Manual for College Students*. New York: Appleton Century Crofts.
- Swingewood, A. (1988). *A Short History of Sociological Thought*. (2. Baskı), Hong Kong: MacMillan Education.
- Taylor, S. (1956). *Conceptions of Institutions and The Theory of Knowledge*. N.Y.: Bookman Associates.
- Timurtaş, F. K. (1979). *Uydurma Olan ve Olmayan Yeni Kelimeler Sözlüğü*. İstanbul: Umur Yayınları.
- Toynbee, A. (1954). *A Study of History*. (abr. by. D.C. Sommervell), N.Y.: Oxford Press.
- Turabian, K. L. (1969). *Student's Guide: for Writing College Papers*. (2. Baskı), Chicago: The University of Chicago Press.
- Turgut, M. F. ve Y. Baykul. (1992). *Ölçme Teknikleri*. Ankara: ÖSYM Yayınları.
- Türk Atasözleri ve Deyimleri II*. Milli Kütüphane Başkanlığı,

- İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, (1997).
- Türkdoğan, O. (1977). *Çağdaş Türk Sosyolojisi Araştırma, Yöntem ve Teknikler*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, No:492.
- Tütengil, C. O. (1981). *Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Metod*. (5. Baskı), Ankara: Ayko Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1955). *Sosyoloji'nin Problemleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No:628, İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası.
- Veblen, T. (1934). *The Theory of the Leisure Class: An Economic Study of Institutions*. N.Y.: The Modern Library.
- von Aster, E. (1945). *Bilgi Teorisi ve Mantık*. (Çev. M. Gökberk), İstanbul: (?)
- Walker, J. R. (1996). Style Sheet. *Colombia Online Style: APA-Style Citations of Electronic Sources*. <http://www.cas.usf.edu/english/walker/apa.html> (3 Mart 1998).
- Walker, J. R. (1997). Style Sheet. *Colombia Online Style: MLA-Style Citations of Electronic Sources*. <http://www.cas.usf.edu/english/walker/mla.html> (3 Mart 1998).
- Walker, O. M. ve R. L. Scott, (1962). *Thinking and Speaking: A Guide to Intelligent Oral Communication*, N. Y.: The Macmillan Co.
- Weber, A. (1938). *Felsefe Tarihi*. (Çev. H. V. Eralp), İstanbul: Devlet Basımevi.
- William, J. G. ve P. K. Hatt. (1952). *Methods in Social Research*. N. Y.: McGraw-Hill.
- Yin, R. K. (1991). *Case Study Research: Design and Methods*. (9. Baskı), USA: Sage Publications.